

БАН - АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

КК - ДИРЕКЦИЯ МУЗЕЙ, ГАЛЕРИИ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ

ОСК - ОКРЪЖЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ, гр. ВИДИН

---

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ

И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 1977 г.

ХХIII Национална конференция в гр. Видин

/Резюмета на доклади/

София, 1978 г.

## С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

## ПРАИСТОРИЯ

Под редакцията на  
проф. Велизар НЕЛКОВ и н.о. Румян КАТИНЧАРОВ

|                                                                                    |    |
|------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Н. Дямбазов                                                                        |    |
| Разкопки на палеолитното находище край гр. Никопол.....                            | 12 |
| Н. Дямбазов                                                                        |    |
| Разкопки на палеолитното находище край с.Муселиево,Плевенски окръг.....            | 13 |
| Г.И.Георгиев, К.Кънчев                                                             |    |
| Разкопки на неолитното селище край с.Чавдар, Софийски окръг.....                   | 15 |
| Г.И.Георгиев, В.Николов                                                            |    |
| Разкопки на праисторическото селище край гр. Сапарева баня.....                    | 16 |
| М. Чохаджиев                                                                       |    |
| Разкопки на праисторическото селище в кв."Ленин",Перник                            | 18 |
| М. Чохаджиев                                                                       |    |
| Разкопки на праисторическото селище в Прибой, Пернишки окръг.....                  | 19 |
| Ил. Ангелова                                                                       |    |
| Разкопки на праисторическото селище "Ручей" при с. Овчарово, Търговишки окръг..... | 20 |
| П. Станев                                                                          |    |
| Разкопки на неолитното селище при с. Самоводене, Велико-търновски окръг.....       | 21 |
| П. Станев                                                                          |    |
| Разкопки на неолитното селище в гр.Горна Оряховица.....                            | 22 |
| П. Станев                                                                          |    |
| Разкопки на праисторическото селище в м. "Качица" във Велико Търново.....          | 22 |
| П. Детев, Ив. Йовчев                                                               |    |
| Разкопки на селищната могила Манастиря при с.Черничево, Пловдивски окръг.....      | 23 |
| П.Детев, Ж.Попов,Ив.Крайчев,Ил.Кръстев, Г.Иванов                                   |    |
| Разкопки на Марчевата могила в гр. Ямбол.....                                      | 24 |
| М. Кънчев                                                                          |    |
| Разкопки на праисторическото селище западно от Нова Загора.....                    | 26 |



|                                                                                  |    |
|----------------------------------------------------------------------------------|----|
| Д. Перичева, Ив. Кулов                                                           |    |
| Разкопки на праисторическото селище при с. Българчево, Благоевградски окръг..... | 27 |
| Х. Тодорова                                                                      |    |
| Разкопки на Големия остров при с. Дуранкулак, Толбухински окръг.....             | 28 |
| Т.Г.Иванов                                                                       |    |
| Разкопки на селищната могила при с. Радинград, Разградски окръг.....             | 29 |
| Б. Николов                                                                       |    |
| Разкопки в м. Западно от Градището при с. Градешница, Врачански окръг.....       | 31 |
| Б. Николов                                                                       |    |
| Разкопки на праисторическото селище при гр. Криводол, Врачански окръг.....       | 32 |
| В.Гергов                                                                         |    |
| Разкопки в м. "Пипра" при с. Телиш, Плевенски окръг....                          | 33 |
| В.Гергов                                                                         |    |
| Разкопки в м. "Редутите" при с.Телиш,Плевенски окръг...                          | 34 |
| Н. Попов                                                                         |    |
| Разкопки на селищната могила край гр. Смядово, Шуменски окръг.....               | 34 |
| Ил.Ангелова                                                                      |    |
| Разкопки на селищната могила Осиково,Търговишки окръг..                          | 36 |
| Ив.Иванов                                                                        |    |
| Разкопки на Варненския халколитен некропол.....                                  | 36 |
| Р.Катинчаров, В.Николов                                                          |    |
| Разкопки на селищната могила до с.Дядово, Сливенски окръг 37                     |    |
| Р.Катинчаров, М.Кънчев                                                           |    |
| Разкопки на селищната могила в гр. Нова Загора.....                              | 40 |
| Р.Катинчаров, В.Мацанова                                                         |    |
| Разкопки на селищната могила при с.Юнаците,Пазарджишки окръг.....                | 41 |
| Р.Катинчаров, А.Йоцова                                                           |    |
| Разкопки на праисторическото селище до с.Балай, Видински окръг.....              | 43 |
| Р.Катинчаров, М.Димитров                                                         |    |
| Разкопки на надгробна могила при с.Главан, Старозагорски окръг                   | 44 |

|                                                                                                       |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Ив.Панайотов, Ил. Ангелова                                                                            |    |
| Разкопки на некропол от късната бронзова епоха в м. "Градините", с.Васил Левски,Търговишки окръг..... | 45 |
| Ат. Пейков                                                                                            |    |
| Разкопки на Небеттепе в Пловдив.....                                                                  | 46 |
| К. Кънчев                                                                                             |    |
| Издирване на кремъчни находки в България.....                                                         | 47 |

## АНТИЧНОСТ

|                                                                                              |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| М.Чичикова                                                                                   |    |
| Разкопки на тракийското селище при с.Пшеничево, Старозагорски окръг.....                     | 48 |
| Г.Тончева                                                                                    |    |
| Разкопки на обекта Сава-Донево край с.Сава,Варненски окръг                                   | 48 |
| Ив.Венедиков, М.Домарадски, Ив.Карайотов                                                     |    |
| Разкопки на обекта "Малкото кале",Бургаски окръг.....                                        | 49 |
| М.Миланов                                                                                    |    |
| Разкопки на тракийската крепост при с. Лесковец, Михайловградски окръг.....                  | 50 |
| Зл.Гочева,П.Бънов                                                                            |    |
| Разкопки на тракийската крепост при с.Малко Чочовен, Сливенски окръг.....                    | 51 |
| Р.Георгиева, Т.Спиридонов,Хр.Вълчанова                                                       |    |
| Разкопки на раннотракийско селище на връх Ком в землището на с. Сивино, Смолянски окръг..... | 51 |
| Р.Георгиева, Т.Спиридонов, П.Аликова                                                         |    |
| Проучвания в долината на р.Драговищица.....                                                  | 53 |
| П.Балабанов                                                                                  |    |
| Разкопки на обект "Тракийска крепост" край с.Черни връх Бургаски окръг.....                  | 54 |
| М. Домарадски, Ил. Кулов                                                                     |    |
| Експедиция "Места-77".....                                                                   | 55 |
| Ив.Панайотов,Н.Гиздова,Вл.Мирчев,Б.Чалъров                                                   |    |
| Експедиция "Бесика".....                                                                     | 55 |
| Д.Иванов                                                                                     |    |
| Проучване на тракийски селища и могили в с.Смърнополски, Русенски окръг.....                 | 56 |

|                                                                                                           |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Д. Иванов</b>                                                                                          |    |
| Разкопки на могилния некропол край с. Борово, Русенски окръг.....                                         | 59 |
| <b>Ив. Василчин</b>                                                                                       |    |
| Разкопки на тракийски некропол при с. Крагулево, Томбуклински окръг.....                                  | 60 |
| <b>Ив. Василчин</b>                                                                                       |    |
| Разкопки на тракийски некропол при с. Черна, Томбуклински окръг.....                                      | 61 |
| <b>Г. Гинев</b>                                                                                           |    |
| Разкопки на надгробна могила при с. Драфт, Търговишки окръг.....                                          | 62 |
| <b>Г. Атанасов</b>                                                                                        |    |
| Разкопки на надгробни могили при с. Кълново, Шуменски окръг.....                                          | 62 |
| <b>М. Домарадски, Я. Танева</b>                                                                           |    |
| Разкопки на надгробна могила край с. Тъжа, Старозагорски окръг.....                                       | 63 |
| <b>Д. Огненова-Марнинова, Х. Чимбулева, Евт. Теуклиева</b>                                                |    |
| Разкопки и подводни проучвания в Месамбрия.....                                                           | 63 |
| <b>В. Велков, Ал. Фол, А. Милчева, Л. Гетов, Зл. Гочева, Г. Лазов, д-р Сл. Чолаков</b>                    |    |
| Разкопки в Кабиле.....                                                                                    | 65 |
| <b>Д. Ботушарова</b>                                                                                      |    |
| Разкопки на обект "Плен вход" /Джамбазтепе/ в Пловдив... ..                                               | 66 |
| <b>Д. Ботушарова</b>                                                                                      |    |
| Разкопки при строежа на новата сграда на Археологическия музей в Пловдив.....                             | 67 |
| <b>Д. Ботушарова</b>                                                                                      |    |
| Разкопки на крепостните стени на Филипопол при строежа на Окръжна стоматологическа болница в Пловдив..... | 68 |
| <b>Ел. Кесякова</b>                                                                                       |    |
| Разкопки на антична улица във Филипопол.....                                                              | 68 |
| <b>Ел. Кесякова</b>                                                                                       |    |
| Разкопки на акведукта на Филипопол.....                                                                   | 69 |
| <b>Ел. Кесякова</b>                                                                                       |    |
| Разкопки на тракийска надгробна могила в кв. Коматеве-Пловдив.....                                        | 70 |
| <b>Ел. Кесякова</b>                                                                                       |    |
| Разкопки на уличната система на Филипопол.....                                                            | 71 |

|                                                                                           |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Т. Иванов, М. Цочев</b>                                                                |    |
| Разкопки на агората на Никополис ад Иструм.....                                           | 71 |
| <b>Т. Иванов, В. Найденова, Ев. Генова, Т. Ковачева</b>                                   |    |
| Разкопки на форума на Улпия Бокус.....                                                    | 72 |
| <b>Т. Иванов, Л. Русева-Слокоска, П. Алякова, Л. Стайкова</b>                             |    |
| Разкопки в римския град Германя.....                                                      | 74 |
| <b>Л. Русева-Слокоска, Л. Стайкова</b>                                                    |    |
| Разкопки на градска крепостна стена на Пауталия.....                                      | 75 |
| <b>Л. Русева-Слокоска, П. Алякова, Л. Стайкова</b>                                        |    |
| Разкопки на обект "Съдебна палата" в гр. Костендил.....                                   | 77 |
| <b>М. Чичикова, Ал. Димитрова-Милчева, В. Найденова, В. Божилова</b>                      |    |
| Разкопки в Нове /български сектор/.....                                                   | 77 |
| <b>Д. Прес, В. Шуберт, Т. Сарновски /Варшава/</b>                                         |    |
| Разкопки в Нове /полски сектор/.....                                                      | 79 |
| <b>Я. Младенова, Я. Атанасова</b>                                                         |    |
| Разкопки в Рацлария.....                                                                  | 80 |
| <b>Г. Кузманов</b>                                                                        |    |
| Разкопки на кастела Егрус /с. Кривина, Русенски окръг/..                                  | 81 |
| <b>Д. Станчев</b>                                                                         |    |
| Разкопки в Сексагинта Приста.....                                                         | 82 |
| <b>Д. Огненова-Марнинова, В. Божилова, Г. Александров</b>                                 |    |
| Разкопки на светилището в Монтана.....                                                    | 83 |
| <b>Г. Александров</b>                                                                     |    |
| Разкопки в територията на Монтана.....                                                    | 84 |
| <b>Сп. Машов</b>                                                                          |    |
| Разкопки на античната крепост Августа при с. Хърлец, Врачански окръг.....                 | 84 |
| <b>Сп. Машов</b>                                                                          |    |
| Разкопки на обект "Римска вила" в м. Робин дол при с. Долна Кремена, Врачански окръг..... | 85 |
| <b>В. Любенова</b>                                                                        |    |
| Разкопки на римска вила в кв. Бела вода, гр. Перник....                                   | 86 |
| <b>Б. Султов, М. Цочев</b>                                                                |    |
| Разкопки на античен керамичен център край Бяла черква, Великотърновски окръг.....         | 87 |
| <b>Б. Султов</b>                                                                          |    |
| Разкопки на античен керамичен център край Павликени...                                    | 88 |
| <b>Г. Гинев</b>                                                                           |    |
| Разкопки на антична могила в гр. Пловдив.....                                             | 89 |

Г.Атанасов

Разкопки на римски керамичен център при с. Пет могили,  
Плевенски окръг..... 89

Н.Гладова, Б.Колева

Тракийски могилен некропол в м. "Беловската курия"  
при с. Калугерово, Пазарджикски окръг..... 90

Ив.Василчин

Разкопки на нос Шабла..... 92

В.Босилкова

Разкопки на късноантична сграда при гр.Костинброд..... 92

Г.Кузманов

Разкопки на късноантичен некропол при с.Рибново,Бла-  
гоградски окръг..... 94

Д.Ил.Димитров

Разкопки на късноантична крепост при с. Шкорпиловци,  
Варненски окръг..... 94

Ж.Чипбулева, П.Балабанов

Археологически проучвания в с. Обзор, Бургаски окръг.. 95

М.Домарадски, Р.Георгиева,И.Алякова

Разкопки и проучвания в землището на с. Драговищица,  
Кюстендилски окръг..... 96

М.Лазаров, Г.Кузманов, П.Балабанов

Разкопки на античния и средновековен Анхиало..... 97

## СРЕДНОВЕКОВИЕ

## РАЗКОПКИ В ПЛИСКА

Ст. Ваклинов с колектив

Разкопки на т. н. Крумов дворец..... 98

П.Георгиев

Проучвания на раннобългарските бански постройки в двор-  
цовия център..... 99

П.Георгиев, Ст. Витлинов

Разкопки и проучвания на манастира при Голямата базилика100

Д.Дончева-Петкова

Разкопки на южния сектор на западната крепостна стена.. 102

Т.Балабанов

Разкопки на северната крепостна стена..... 103

Р.Рашев

Проучвания на девташлари около Плиска..... 104

## РАЗКОПКИ В ПРЕСЛАВ

Р.Рашев

Разкопки на външната крепостна стена..... 104

Т. Тотев

Разкопки на два манастира..... 105

Д.Овчаров

Разкопки на сграда южно от двора..... 107

К.Константинов

Граждански комплекс в м. Селище..... 108

Ж.Вълчарова

Разкопки на средновековното селище в м. "Новите гро-  
бища"..... 109

В.Нешева,Б.Борисов

Разкопки на северната стена на ранно укрепление /аул/  
във Вътрешния град..... 110

В.Антонова, П.Петрова

Разкопки на могила № 1 в североизточния ъгъл на аула  
на хан Омуртаг..... 111

Д.Бобчева

Разкопки на прабългарско селище при с.Топола, Толбу-  
хински окръг..... 111

Ж.Вълчарова

Разкопки на средновековното селище в м. "Стареца",  
с. Гарван, Силистренски окръг..... 112

Ж.Вълчарова

Разкопки на средновековното селище с.Кривина /ант.  
Ягрус/, Русенски окръг..... 113

Ж.Вълчарова

Разкопки на селище в м. "Манастира",с.Горановци,Кюс-  
тендилски окръг..... 114

Д. Станчев

Разкопки на средновековния некропол в с.Николово, Ру-  
сенски окръг..... 114

## РАЗКОПКИ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

|                                                                                                            |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Ат. Димитров                                                                                               |     |
| Разкопки на обект Манастирски комплекс "Великата Лавра"                                                    | 115 |
| Ив. Димитров                                                                                               |     |
| Разкопки на Царевец: III-ият склон на Патриаршията....                                                     | 117 |
| М. Долмова-Лукановска                                                                                      |     |
| Разкопки на Царевец: сектор XXI-средновековна улица....                                                    | 118 |
| Д. Квинто                                                                                                  |     |
| Разкопки на Царевец: обект III-ият склон на Патриаршията.....                                              | 119 |
| И. Алексиев                                                                                                |     |
| Разкопки на Царевец: обект 13-тераза при Лобната скала                                                     | 120 |
| Ат. Писарев                                                                                                |     |
| Разкопки на Царевец: обект 12-С.....                                                                       | 122 |
| Зд. Генова                                                                                                 |     |
| Разкопки на Царевец: обект 19.....                                                                         | 123 |
| П. Славчев                                                                                                 |     |
| Разкопки на Царевец: обект XX.....                                                                         | 124 |
| Т. Овчаров                                                                                                 |     |
| Разкопки на Царевец: обект XXII.....                                                                       | 125 |
| Р. Анчева                                                                                                  |     |
| Разкопки на Царевец: обект 24.....                                                                         | 126 |
| Я. Николова                                                                                                |     |
| Разкопки на Килифаревския манастир.....                                                                    | 127 |
| В. Антонова                                                                                                |     |
| Проучвания на Шуменската крепост.....                                                                      | 128 |
| Ст. Михайлов, Л. Дончева, Д. Топтанов                                                                      |     |
| Разкопки при с. Одръци, Толбухински окръг.....                                                             | 129 |
| И. Чангова, И. Шерева                                                                                      |     |
| Разкопки на Пернишката крепост.....                                                                        | 130 |
| М. Станчева, Ст. Станилов, К. Рогева, Ст. Медарова                                                         |     |
| Разкопки на обект Западна порта на Средец.....                                                             | 132 |
| Р. Морева                                                                                                  |     |
| Разкопки на Асенова крепост.....                                                                           | 133 |
| Р. Морева                                                                                                  |     |
| Разкопки на крепостта Воден.....                                                                           | 134 |
| А. Милчев, П. Димитров                                                                                     |     |
| Разкопки и проучвания в местностите "Пречиста" и "Казанджийска лъка" при с. Градница, Габровски окръг..... | 135 |

|                                                                                                            |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| В. Василев, Ас. Салкин, В. Герасимова, Ив. Сотиров, д-р Сл. Чолаков                                        |     |
| Разкопки на нос Чиракман при гр. Каварна.....                                                              | 137 |
| В. Василев, М. Цонева                                                                                      |     |
| Разкопки в крепостта Боженишки Урвич.....                                                                  | 138 |
| Ек. Манова                                                                                                 |     |
| Проучване на средновековния Никопол.....                                                                   | 139 |
| Т. Ковачева                                                                                                |     |
| Разкопки в района на ТПО "Плевен" при гр. Плевен.....                                                      | 140 |
| Д. Топтанов, Г. Абдулов                                                                                    |     |
| Проучвания на крепостта "Кресен" край гр. Панагюрище.....                                                  | 142 |
| Ек. Манова                                                                                                 |     |
| Разкопки на Манастира м. Студенец край с. Садовец, Плевенски окръг.....                                    | 143 |
| М. Сестримска                                                                                              |     |
| Разкопки на обект "Килийно училище" гр. Кюстендил.....                                                     | 143 |
| Д. Стоянова-Серафимова                                                                                     |     |
| Разкопки на "Славова крепост" в гр. Мелник.....                                                            | 146 |
| С. Георгиева, Д. Серафимова                                                                                |     |
| Проучване на т.н. "Болярска къща" в гр. Мелник.....                                                        | 147 |
| В. Нешева, Г. Стоянов                                                                                      |     |
| Разкопки на граждански комплекс над т.н. "Болярска къща" в средновековния град Мелник.....                 | 148 |
| Б. Цветков                                                                                                 |     |
| Разкопки на обект "ТОНС" - гр. Мелник.....                                                                 | 149 |
| М. Чохаджиев                                                                                               |     |
| Разкопки на средновековен некропол в двора на църквата "Света Богородица" в с. Прибой, Пернишки окръг..... | 149 |
| В. Василев, Д. Топтанов                                                                                    |     |
| Манастирът "Седем престола", Софийски окръг.....                                                           |     |
| Обекти за които са издадени открити листове, но не са представени резюмета                                 |     |

## П Р А И С Т О Р И Я

Н. Димбазов

## РАЗКОПКИ НА ПАЛЕОЛИТНОТО НАХОДИЩЕ КРАЙ гр. НИКОПОЛ

Изучаването на Никополското находище – едно от най-богатите с кремъчни изделия от ранния палеолит, представлява изключителен интерес за поставяне и решаване на проблема за първоначалното заселване по нашите земи. Цялото находище, разположено на брега на р. Дунав, като огромен насип, заема повече от 500 кв. м. площ. Голяма част от "Наклата" лежи в коритото на реката, като отклонява водата по посока на левия бряг.

През 1977 г. се работи на 60 кв. м при дълбочина средно 50 см. Кремъчният материал, събран по повърхността, многократно измиван от Дунавските разливи, се отличава със своите едри размери. От 1500 масивни късове и кремъчни отломъци се открити около 200 оръдия. Правени от восъчен кремък, грубо обработен чрез очукване от различни страни. Оръдията имат широка основа. На удебеления необработен край е запазена естествената бяла кора от обвивката на конкрецията.

Кремъчните ядра и нуклеусите нямат определена форма така както лезауазките или мустерските типове. Острието, обикновено има зигзаговиден профил. Те са близки по форма със самите имручни, двойно изпъкнали клинове. Едрите режачи оръдия /10-15см/ имат изпъкнало или вдлъбнато острие. Най-разпространени са чоперите /choppers/ с изпъкнало острие, обработени от едната страна. Има и двойни чопери подобни на доста съвършенните ашелски бифаци, добре ретуширани /chopping-tool/. Съществуват преходни плоско изпъкнали остриета. Наред с тях са намерени напречни и длетовидни чопери, като една по-късна фаза в развитието на ашелската култура.

Кремъчните стъргалки са от удебелени късове, близки по форма с чоперите. Правени са стъргалки от малки отломъци с овални очертания без да е запазен зигзаговидния профил на острието. Срещат се асиметрични и симетрични стъргалки, зъбчати остриета, а така също кремъчни късове с широки вдлъбнатини, използвани за заглаждане на дърво. Малките кремъчни изделия са добре из-

готвени, с ретуш на страничните ръбове върху едната или двете плоскости на отломъка. Има и еднакво ретуширани от двете страни. Особено интересни са микрообразните остриета с висок среден ръб, старателно очукани и стеснени странични ръбове и заострени в края.

Изобщо Никополското раннопалеолитно находище се характеризира с примитивни на гъзв поглед, архаични форми, които както и в други поселения в Южна Европа показваха, че имручният клин не е универсално оръдие, както доскоро се считаше, а съществуват различни морфологически групи кремъчни изделия, които дават възможности за изучаване на сложната картина от възникването на човешкото общество в земите на Долния Дунав.

Класификацията на масовия и разнообразен материал, разкрит тук, като единствения археологически източник ще спомогне за разработката на важни проблеми на палеолита.

Н.Димбазов

## РАЗКОПКИ НА ПАЛЕОЛИТНОТО НАХОДИЩЕ ДО с. МУСЕЛИЕВО, ПЛЕВЕНСКИ ОКРЪГ

Археологическите разкопки на Муселиевското палеолитно находище през 1977 година бяха проведени в източния участък. Работено е в квадрати от сектор T<sub>8-10</sub> до Z<sub>8-10</sub> на дълбочина от 4м, достигната при старите разкопки през 1970 г.

Главната задача на разкопките, които се провеждат всяка година беше изследването на долните пластове, с оглед да се добият повече данни за разпространението и характера на културата. Проучена бе 20 кв. м площ в пласт 5 и 6, които разкриват сложната и детайлна картина на седиментацията през втората половина на стария Вюрм.

В този участък кремъчните изделия са разпръснати около едрите скални блокове, залягащи в неразкопаната площ и следователно, няма възможност да се достигне в различните сектори профилите без да следват силно ерозираната повърхнина, както в западната страна на обекта, която има аналогична стратиграфия.



Културните пластове, залегащи хоризонтално, се характеризират със силното присъствие на листовидните двустранно обработени върхове и по всяка вероятност находището представяло специализирана работилница за тяхното производство. Намериха се множество люспи и отпадъчен материал от бифациалната им обработка, фрагменти от животински кости, въглени от огнище, което от своя страна свидетелствува, че изготвянето е било извършвано на самото място.

Ядрата, разкрити тук, се определят като левадуазки за отломъци със следи от подготовката на отломъчната площадка, но не с цел за получаване на левадуазки остриета. Открити са ядра със смесена ориентация в последната фаза на експлоатация.

Сред оръдията, преобладават мустерските с относително голямо процентно съдържание на разнообразни единични стъргалки с право или изпъкнало острие, двойни стъргалки, с ретуш на страничните ръбове стъргалки тип *déjeté*, единични стъргалки с ретуш в долната страна тип *raclette*, оръдия с ретуширани вдлъбнатини, зъбчати остриета, отломъци с ретуш, атипични левадуазки отломъци с по-нисък левадуазки типологически коефициент в сравнение с този на типичната левадуазкомустерска култура.

Кремъчният материал от този обект, несъмнено, е превърнат в късномустерски и след мустерски изделия с разнообразна форма. Листовидните остриета, благодарение на внедряването на бифациалната техника, са станали истински върхове на копия, които повишават възможностите и способността за водене на въоръжена борба, за нанасяне на удар при лов на по-голямо разстояние. Освен това има удължени, широки корубести пластини от белезникав на цвят кремък, с дебела патина и триъгълно напречно сечение. След ретуширането на двата надлъжни ръба са били използвани за ножове и ножовидни остриета, които следва да бъдат отнесени до голяма степен към къснопалеолитната култура в нейните начални етапи на развитие. Досегашните резултати от геологическите и палеонедологическите изследвания дават основание за датиране на културните пластове към края на първия плениглияциал, т.е. към края на ранния Вюрм.

Г.И.Георгиев, К. Кънчев

# РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ КРАЙ С. ЧАВДАР, СОФИЙСКИ ОКРЪГ

Разкопките на неолитното селище край с. Чавдар, Софийски окръг, продължиха и през 1977 г. Работата беше съсредоточена в северната половина на разкопвания участък, който се намира в източната периферия на селището.

Разкопките спомогнаха да се доуточни стратиграфията на културния пласт на селището, а именно беше потвърдено наличието на седми строителен хоризонт в източната му периферия.

Открити бяха обичайните за стария неолит оръдия на труда, изработени от камък и кремък /22 броя/, кост и рог /10 броя/. От камък са изработени: брадви и тесли, някои от които имат широки остриета, удължени длета, точила, хавани, чукала, хромели и др. Кремъчните оръдия са: ножове, стъргалки и призматични пластинки, някои от които са били резци на сърпове от карановски тип.

От кост и рог са изработвани следните оръдия и предмети: лъжички, шила, длета и др. Намерени са две горни части от лъжички /шпатули/ за събиране на смляно брашно. По-голям е броят на шилата. Върху една фрагментирана пластинка от кост личи много добре начинът по който са пробивани дупки на оръдията и предметите, а именно с пясък и кука кост, прикрепена към вертикален стан. Тази находка е важна в технологическо отношение, тъй като показва, че пробиването на дупки е било познато във времето на стария неолит, но не било широко практикувано.

Както при миналите кампании, така и през 1977 г. бяха проучени частично запазени основи на жилища и пещи.

Голям е броят на керамичните фрагменти, които се отнасят към стария неолит в Пирдопско-Златишкото поле. Най-голямо внимание заслужава рисуваната керамика, която е типичен белег на културата на селището. Орнаментите са рисувани с бяла и тъмночервена боя върху червен фон и по-рядко с тъмнокафява или виненочервена или черна боя върху червен фон. Най-често срещаните мотиви върху рисуваната керамика са: широка лента, комбинации с бели точки, мрежест орнамент, зиг-заг, гирлянди.

Броят на предметите с култово предназначение е малък. Намерени са две фрагментирани човешки и една животинска фигурки, които имат белезите на старенеолитната пластика. Тук попадат и т.н. "култови масички", които са украсени с нахъстен или набоден орнамент. В тази категория находки най-голямо внимание заслужава един амулет от камък.

Намерено е голямо количество кости от диви и домашни животни.

Макар и малко на брой придобитите неолитни находки от шестия строителен хоризонт в източната периферия на селището /дълбочина 1,35 - 2,05 м/ допълват знанията ни за културата на селището от началния етап на заселването му.

Г.И.Георгиев, В.Николов

#### РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ КРАЙ гр.САПАРЕВА БАНЯ

Праисторическото селище се намира на около 2,5 км западно от гр. Сепарева баня в местността Кременик. То е разположено върху ниско възвишение, оградено от три страни от дълбоки долове, водите на които идват от склоновете на Рила планина и се вливат в р. Джерман.

Селището обхваща площ от около 15 декара, по-голямата част от която е била обработвана продължително време, поради което най-горните културни напластявания на дълбочина до 0,40 м са разрушени.

През 1977 г. бяха направени разкопки в четири сондажа, които имат следната площ: I- 25 кв.м, II- 100 кв.м, III- 50 кв.м, IV- 75 кв.м. Те са разположени в източната половина на селището.

Сондажните разкопки показаха, че културният пласт на селището има дебелина по-голяма от 2,70 м. Следователно в случая се касае за ниска разлата селищна могила, а не за селище с тънък културен пласт.

Открити бяха глинени съоръжения и различни находки, характерни за неолитната епоха в долината на р. Струма.

В квадрат Y<sub>12</sub> на сондаж II беше открита основа на глинена печ, орментирана с отвора си на запад. Размери: дължина 1,60 м, ширина 1,30 м, височина от пода на жилището 0,30 м. Запазена е част от свода ѝ откъм север и югоизток.

Намерени бяха голям брой оръдия от камък, предимно калъпест тип брадви и тесли. Пробиването на камъка е било познато, но не практикувано широко. Познати са само три оръдия от кремък - един трапец с ретуширани странични ръбове и два фрагмента от кремъчни ножове. Регистрирани бяха 33 едри каменни оръдия - чукалки, хромелни камъни и хавани, намерени главно по повърхността на селището и по-малко в културния пласт. Има едно оръдие от рог и две от кост.

Събраният по повърхността и произхождащият от сондажите-керамичен материал може да се раздели най-общо на три групи: груба, фина и рисувана. Грубата керамика преобладава във всички строителни нива. Най-често се срещат широки, разлати паници, сферични, а също и високи съдове, подобни на урни. Украсени са главно с релефен орнамент. Дръжките са обикновено лентести, но в долните хоризонти често се срещат и въжести. Фината керамика е няколко типа. Червената моно-хромна керамика с ниски цилиндрични столчета се среща сравнително рядко. Заедно с нея се намира и рисувана керамика - с кафява боя върху червена, кафява или светлокафява основа. В културния пласт над печта, която е на дълбочина 2,20 м от повърхността, фината керамика е представена от черни излъскани съдове. Горната им част е цилиндрична, а долната - конична с малко плоско дъно. Освен това този тип керамика е представен и от полусферични типове с леко подчертаване на устието. Намериха се и няколко ниски полусферични кухи столчета, също черни и излъскани. Над черната излъскана керамика се откриха съдове със сивочерна ангоба, в която е примесен графит, а също така съдове с матовочерна повърхност. Преобладават би-коничните съдове с широки канелюри в горната част. Заедно с тази керамика бяха открити и няколко фрагменти от широки разлати паници с удебелен ръб на устието - тип Караново III. Срещат се кухи столчета и дръжки с израстък в горния край.

Открити бяха още: антропоморфни и зооморфни фигури, "култови масечки", тежести за тъкачен стан, керамичен пумпал и др.

Наличните данни показват, че селището Кременик може да се синхронизира по време с Караново I - IV в Южна България; долните и средните хоризонти - с Анзасево I - III в Македония, а горните - с Винча A /ижеи вариант/ в Южна Сърбия, Косово и Метохия.

Изследванията през следващите години ще позволят да се получи много по-детайлна представа за неолитния период в долината на р. Струма и притоците ѝ.

М. Чохаджиев

#### РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В кв. "ЛЕНИН" НА гр. ПЕРНИК

През 1977 г. проучванията на праисторическото селище в кв. "Ленин" на гр. Перник продължиха върху източната му периферия. Бяха изкопани предварително очертаните през 1976 г. два сондажа в южния край.

Първият сондаж има размери 4 x 4 м. Първоначално се установи дебелината на насипа - 2.30 м. От културния пласт можах да се проучат само 0.40 м. Поради излизането на подпочвена вода, работата се прекрати. Културният пласт е разбъркан, тъй като в ново и най-ново време на това място е имало ниви и градини. Попада се на малко безлични фрагменти от керамика със заоблени ръбове.

Вторият сондаж има размери 10 x 5 м. Насипът бе с дебелина 2 - 2.10 м. Културният пласт се проучи също до появата на вода - дебелина 1.30 - 1.40 м. Той също беше разбъркан в по-голямата си част. Само над водата се установи отчасти запазен строителен хоризонт. Намерените материали от него и най-вече керамиката са идентични с откритата в изкопите за хоккейна площадка. Тук прави впечатление минималния брой на фината керамика, от която няма нито един рисуван фрагмент.

Керамиката от пласта над този хоризонт е разнородна. Съвместно се откри старо и среднонеолитна, халколитна и т.н. "сива тракийска керамика".

Освен проучване на културния пласт на двата сондажа, бе прегледана отчасти и изхвърлената при строителните работи пръст, която съдържа археологически материали. От тях заслужава да се споменат няколко животински фигури от глина и една мраморна човешка фигурка, която може да се отнесе към халколита. Сведенията, че животът на раннонеолитното селище е продължил и през по-късните праисторически епохи се обогатява с нови находки.

М. Чохаджиев

#### РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В ПРИБОЙ, ПЕРНИШКИ ОКРЪГ

Селището е открито през 1939 г. от Джеймс Гол.

През средновековното върху него е построена църквата "Св. Богородица". В 1925 г. теренът около нея е понижан с около 1.50 - 2.00 м, за да се облекчи достъпът до входа ѝ. Сега дворът на църквата се използва за селско гробище и оградата му приблизително маркира границата на праисторическото селище. Опасността от цялостното му унищожаване наложи да се проведат спасителни разкопки върху застрашените площи.

Бяха направени три сондажа в южната част на селището. При сондажи № 1 /10 x 5м/ и № 2 /2 x 2 м/ културният пласт беше разрушен от средновековни погребения.

Сондаж № 3 има размери 4 x 4 м и е ориентиран север-изг. Културният пласт не беше нарушен. Той имаше дебелина от 0.30 до 0.50 м. Установи се само един, унищожен от пожар строителен хоризонт, който лежи върху стерилна пръст. Той бе фиксиран точно и от основа на пещ, която се откри в източния профил.



Откритата керамика е два вида: груба и фина. По форма и украса тя повтаря точно тази от Перник. Прави впечатление, употребата само на бяла боя за украса, но малките размери на сондажа, обаче, не позволяват това да се приема безрезервно за цялото селище.

От направените наблюдения може да се заключи, че праисторическото селище в с. Прибой е съществувало ако не малко по-рано, то едновременно с праисторическото селище в Перник, кв. "Ленин".

Ил. Ангелова

#### РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ "РУИЦ" ПРИ С. ОВЧАРОВО, ТЪРГОВИШКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължи проучването на неолитното селище Овчарово-гората. Проучена бе до стерилна почва 2 дка площ северно и 2 дка площ южно от канала. Установено бе наличието на четири жилищни хоризонта. Четвърти жилищен хоризонт се състои от 26 жилища. Трети жилищен хоризонт се състои от 17 жилища, а втори жилищен хоризонт – от 19. Характерно за тях е правоъгълната форма, наличието на пещ и преградна стена между пещта и входа на жилището.

В IV жилищен хоризонт жилищата са разделени на три квартала. Във III жилищен хоризонт те са разположени около три успоредни улици, а във II хоризонт са разположени концентрично около площад с неправилна форма.

I жилищен хоризонт се намира под чиста глина с дебелина 15 см. и се състои от 9 големи по размер ями, от които 6 бяха могли да се приемат за землянки, и 3 по малки сключени ями.

Откритите находки, заедно с керамичните фрагменти, намират аналогии в Североизточна България с култура Теляц и Овчарово, в Ломгоса с култура Цокерово, в Бяла България – с култура Караново-II, в Украйна – с Бугоднестровската култура, в Печорская, Сороки – I- средния слой.

П. Станев

#### РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ПРИ С. САМОВОДЕНЕ, ВЕЛИКОТЪР- НОВСКИ ОКРЪГ

Неолитното селище Самоводене е разположено върху средновисока тераса в североизточната част на съвременното село.

През 1977 г. бяха продължени, до окончателното им приключване, сондажните проучвания в сектор III.

Културните напластявания в сондажа провападно от жилище № 1 и под пода на жилището имат средна дебелина 2,40 м и се състоят от седем строителни хоризонта, пет от които се отнасят към стария и два към средния неолит.

Трети, четвърти, пети, шести и седми строителен хоризонт са от стария неолит. Втори строителен хоризонт е от прехода от стария към средния неолит. Прекъсване на живота за неоглям период от време беше установено единствено между втори и първи строителен хоризонт. Първи хоризонт принадлежи на средния неолит.

Най-точна стратиграфия на културните напластявания в неолитното селище Самоводене засега е установена в кв. III<sub>6</sub>. Тук културният пласт достига дебелина 4,30 м. Състои се от девет строителни хоризонта – пет от стария и четири от средния неолит. Между отделните хоризонти не е установен хиатус.

Пети, шести, седми, осми и девети строителни хоризонти принадлежат на стария неолит. Четвърти строителен хоризонт е преходен. В него се срещат елементи, характерни както за стария, така и за средния неолит. Първите три хоризонта се отнасят към средния неолит.

При археологическите проучвания бяха открити части от няколко наземни жилища и пещи. В хоризонтите на стария неолит бяха намерени два кремъчни сърпа и осем много добре изработени костени лъжички, едната от които с моделирана животинска фигурка в края на дръжката.

П. Станев

#### РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В гр. ГОРНА ОРЯХОВИЦА

Неолитното селище на територията на гр. Горна Оряховица се намира на висока тераса в съседство с извор, на около 2 км от десния бряг на река Янтра.

Неотложни строителни работи във връзка с разширяването на сградата на СТУ "Георги Измирлиев" наложиха провеждането на спасителни проучвания в засегнатия от строителството район.

По време на проучванията бяха открити оръдия на труда от камък, кост и кремък, следи от две опожарени наземни жилища, подова замазка на пеш, животински кости и керамични фрагменти от средния неолит.

Археологическите материали от неолитното селище Горна Оряховица са сходни на тези, от първите два хоризонта на неолитното селище Самоводене, както и на материалите от ранните хоризонти на неолитните селища Качица, Къшлата и Орловка до с. Хотница.

П. Станев

#### РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В м. "КАЧИЦА" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Праисторическото селище Качица е разположено в западната индустриална част на град В. Търново.

Археологическите проучвания през 1977 г. бяха извършени в райони, подлежащи на застрояване от Отоплителна централа.

Проведените археологически разкопки позволиха да се установи наличието на два строителни хоризонта от средния неолит и от ранния халколит.

В принадлежащия на ранния халколит първи строителен хоризонт се откриха следи от наземно жилище, подова замазка от две пещи, значителни количества оръдия на труда от камък и кост и керамични фрагменти.

В следващия след продължителен hiatus втори строителен хоризонт се установи наличието на следи от под на две наземни жилища. Бяха открити и оръдия на труда от камък, кост и кремък, животински кости и керамични фрагменти от средния неолит.

Археологическите материали от неолитния хоризонт са близки на тези от последните строителни хоризонти на неолитното селище Самоводене, както и на най-ранните материали от неолитните селища Момин сбор, Къшлата и Орловка до с. Хотница.

П. Детева, Изв. Йовчев

#### РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА МАНАСТИРЯ ПРИ с. ЧЕРНИЧЕВО, ПЛОВДИВСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. започнаха разкопки на селищната могила Манастиря при с. Черничево, Пловдивски окръг. Тази могила е една от най-големите в Хисарската котловина. Тя се намира на повече от километър южно от с. Черничево. Възникнала е на една речна тераса между два буйни извора на завоя на десния бряг на Селската река. Има диаметър при основата 100 м и височина 4,5 м. Проучено е 450 кв.м пространство от могилата на височина до 4,5 м в северозападния сектор. На това място водите на Селската река са ерозирани могилата. Освен това преди 40 години е имало воденица, чийто отводнителен канал минавал през н.г. В централния профил с посока север-изг се очертаха пет последователни среднонеолитни слоя и орницата - с полуразрушена прослойка от материали, отнасящи се към прехода от късно-бронзовата към старожелязната епохи. Освен това в петия слой се откриха фрагменти от лъскавочерни къснонеолитни глинени съ-

дове, които свидетелствуват, че среднеолитното селище е загинало в прехода към късния неолит. Беше изкопано голямо количество фрагменти от среднеолитни глинени съдове, повечето от които бяха рисувани с бели ленти. Това показва, че тази керамика е била в разцвета си. Между многото фрагменти от фино изработени червени глинени съдове, рисувани с бяла боя, бяха открити и такива фрагменти от оранжеви глинени съдове, рисувани с виненочервени и тъмношоколадени ленти. Такива се срещат за пръв път в Тракия.

Върху естествената почва в първия слой открихме един квадратен под на жилище, един с елипсовидна форма и останки от под с пещ на жилище. Част от под на жилище с пещ открихме и в третия слой. През време на разкопките открихме няколко ръчни мелници, 14 глинени съдчета, някои от които вече са възстановени, а върху част от под на жилище в орницата открихме напълно запазен черен глинени съд-кипчак, какъвто до сега у нас не е откриван, 17 каменни тесли, 5 точила, 10 костни игла, 4 костни длета и много други недвижими и подвижни праисторически паметници, които показват, че: 1/ Животът и културата на земеделско скотовъдното население, което живяло през неолита в селището и по-късно, не се е различавал много от това на другите селища от това време; 2/ В този сектор на селището от възникването до загиването му през неолита пет пъти е възстановявано и изгаряно, а през къснобронзовата и старожелязна епохи – само веднаж; 3/ Селището не е обитавано през каменномедната епоха, както твърдят В. Миков, Д. Цончев, К. Маджаров и други; 4/ В Южна България се открива за пръв път полихромна среднеолитна керамика и 5/ Селището трябва да се разкопае и проучи изцяло.

П. Датар, Ж. Попов, Из. Крайчев, Из. Кръстев, Г. Измаков.

#### РАЗКОПКИ НА МАРЧЕВАТА МОГИЛА В ГР. ЯМБОЛ

При копане на основите за нова сграда за сберкасове на Млекоцентрална "Сърдика" в гр. Ямбол са изкопани в северния край на селищната Марчева могила. Тогавашно била

открита северозападната част от под на среднеолитно жилище. Проучено е пространство от 1 ар на дълбочина от 3 до 4 м в северозападния ъгъл на новостроящата се сграда. На това място профилът на Марчевата могила е висок 6 м. В него се очертаха 8 наслоявания, от които двата долни слоя са на полукопанни жилища, намиращи се на 1,25 м дълбочина в земята, а останалите 6 наслоения са на наземни жилища. Откритата част от под на жилище се намираше в 3 слоя. То било ориентирано с дългата си страна от северозапад към югоизток и разделено от централен зид на западна и източна стая. Подът на западната стая беше с 15 см по-висок от този на източната стая. Отдолу двата пода бяха с изгорена до червено и разложена стенила мазила, а отгоре намазани с бяла глина, примесена със слама. Откритата част от централния зид е дълга 7 м. На него се е опирала дървената конструкция на покрива върху 5 дебели от 25 до 30 см колове, чиито дупки открихме в пода на жилището. Северните стени на западната и източната стая при най-северният кол на централния зид заключаваша ъгъл от  $170^{\circ}$ , а външните им краища преминаваха в източния и южния профил. Този начин на оформяване на задната част на жилището напомня апсидовидно оформление под такъв ъгъл. На пода на източната стая открихме 17 глинени съда, ръчна мелница, глинена лъжица, триъгълен костен идол, костно шило, длета, каменни точила, а на пода на западната стая открихме други 7 глинени съда. Всички глинени съдове са много фино изработени, изпечени и излъскани. Някои от тях са украсени с изпуктиран с бяла материя орнамент, а други са рисувани с графит. Те са аналогични на тези глинени съдове, които френските археолози Съор и Дегранд са изкопали от Рашевата могила в гр. Ямбол, които ние отнасяме към среднеолитната култура. Обаче селището е съществувало непрекъснато чак до раннобронзовата епоха и е едно от най-големите енеолитни селища в този край. /Има диаметър при основата към 300 м/. За съжаление сега цялото селище е застроено със сгради от Млекоцентралната, поради което тази могила не може да се разкопае изцяло.

Разкопаният сектор на могилата хвърля светлина върху следните проблеми: 1/ И в Южна България през енеолита са строени полукопанни жилища; 2/ Забиването на колове за строеж



на жилища е ставало в предварително изкопани траншеи; 3/ Типът ъгъл от  $170^\circ$ , който е образуван от северните стени на западната и източната стая на жилището е възможно да бележи началото на апсидовидните жилища, които са характерни за бронзовата епоха.

М. Кънчев

#### РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ЗАПАДНО ОТ НОВА ЗАГОРА

През 1977 година продължиха спасителните разкопки на праисторическото селище от късния неолит, западно от гр. Нова Загора. Проучена е площ от 1400 кв.м, която обхваща източната част на селището. В проучения пласт от 1,20 м са разграничени три строителни хоризонта.

В I строителен хоризонт се установиха плановете и част от плановете на седем жилища. Във II хоризонт – пет и III – едно. Повечето от жилищата са двустайни с посока юг-север. Тяжната форма и размери говорят за продължаване традицията в домостроителството през неолита.

Във всяко от жилищата се разчистиха основи на пещи. Пещите са разположени обикновено в близост със задната страна и най-често в десния ъгъл на жилището. Във всяко жилище близо до пещта се разчистиха по един или повече хромелни камъни. Всички жилища, както в сондаж № 1, така и в сондаж № 2 са на земя.

Размерите на жилищата варират: къса страна – от 4,5 до 5,40 м, а дългата – от 7 до 8,5 м.

Заслужава внимание откритата в жилище № 1 на III строителен хоризонт пещ. Тя е с подковообразна форма. Стените на свода ѝ са запазени от 0,15 до 0,20 м. Подовата ѝ замазка е подновявана на два пъти. Отворът ѝ е от юг. Пред него се разчисти малка глинена площадка.

В сондажния изкоп и особено в опожарените жилища от трите строителни хоризонта се намериха голям брой цели и фраг-

ментирани глинени съдове. Те ни позволяват да се запознаем с разнообразието от видове и форми съдове. Преобладават обикновените малки и големи съдове, паниците, чашите и големите съдове.

Заслужават внимание намерените съдове, украсени с врязани линии, инкрустирани с бяла материя. И през 1977 г. се намериха голямо количество съдове по дъната на които са изобразени знаци. Подобни знаци са изобразени и по глинени дискове, похлунаци и др.

В различните строителни хоризонти се намериха и голям брой цели и фрагментирани глинени идоли. Някой от тях са богато украсени с врязани линии, инкрустирани с бяла материя.

Резултатите от разкопките на къснонеолитното селище представляват важен принос в изучаването на културата Караново IV в Югоизточна България.

Л. Перничева, Ив. Кулов

#### РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ПРИ С. БЪЛГАРЧЕВО, БЛАГОЕВГРАДСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. започнаха археологически разкопки на праисторическото селище при с. Българчево, Благоевградски окръг. Те имат за задача установяване на стратиграфията на културния пласт в северната и южната част на освободената от посеви тераса. За тази цел бяха направени два сондажа, широки 2 м и дълги – северен – 30 м и южен – 20 м.

Установено беше, че културният пласт в североизточната периферия на селището е дебел около 0,60 м и не съдържа следи от жилищни съоръжения. Основната част от материала принадлежи на късния неолит. В западната част на сондажа беше разчистена яма, запълнена с деструкциите на опожарена постройка, между които се разкриха късове оцветена стенна мазилка и глинена плоча с релефно изображение на човешко лице – вероятно архитектурен детайл или част от олтар в култова сграда.

Културните напластявания в някои сондажи имат по-голяма дебелина и следната стратиграфия: вероятно е съществувал един равнохаколитен хоризонт, който е изцяло унищожен. Под него, до дълбочина 0,80 м следват напластявания от един или два хоризонта от късния неолит. В керамиката има елементи от културата Винча-Тордом II в Югославия и от късно неолитната култура в Северозападна България. На дълбочина 1,10 м се откри основата на опожарено жилище, принадлежащо вероятно на края на средния или началото на късния неолит. Керамиката носи някои ясно изразени белези на културната група Парадими в Гърция. Жилището не е изцяло проучено и пластът в някои сондажи не е изчерпан.

Бъдещите археологически проучвания в селището при с. Българчино ще хвърлят светлина върху важния проблем доколко долината на р. Струма през средния и късния неолит е била район на самостоятелна културна група, или зона в която са се срещали и сумирали елементи от културните групи в Северозападна България, Южна Тракия и Югославия.

Х. Тодорова

#### РАЗКОПКИ НА ГОЛЕМИЯ ОСТРОВ ПРИ С. ДУРАНКУЛАК, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължи проучването на селищната могила, разположена върху Голямия остров при с. Дуранкулак, Толбухинско. Задачи на проучването през 1977 г. бяха:

- а/ разкопки на средновековното селище,
- б/ проучване на енеолитния културен пласт,
- в/ търсене на некрополите.

Проучванията през 1977 г. средновековни обекти бяха разположени вън от периметъра на селищната могила – в южната и източна периферия на острова. Бяха разкрити нови 55 жилищни постройки, разположени терасовидно в склоновете на обекта, някои от тях – вкопани в скалите, под скални навеси или прилепени до отвесни скални стени. Бе проучен ранният строителен етап

от разкрития миналата година параклис в най-високата част на селището. Оказа се, че първоначално той е бил кръгло камено-ко жилище с каменен олтар и вход срещу него, впоследствие заграден.

Проучванията на енеолитния пласт дадоха редица важни макар и неочаквани резултати. Под ненарушен пласт от каолинова глина се натъкнахме на:

- а/ каменни зидове ширеки 45–50 см и високи до 60 см, ограждащи;
- б/ масивни, жълти глинени площадки и
- в/ прави улици, разделящи сградите.

Зидовете се оказаха каменни цокли на големи жилища с правоъгълна или трапецовидна форма, носени дебеле глинестити стени, строени с лентеста техника. Каолиновата глина представя развивката на тези стени. Сградите имат изгароиден план, площадки пред тясната, южна страна, и огнище, разположено в средата на сградата близо до северната стена. Подовните обмазки образуват дебеле напластявания, преминаващи и върху стениите.

Досега са констатирани 12 такива жилища, едно от които е цялостно проучено.

В процеса на търсенето на некрополите бяха открити:

- а/ християнския некропол с погребения в каменни кутии;
- б/ нова неолитна култура, наречена "Блатница", която е по-ранна от културата Хаманджия и се отнася към началото на късния неолит.

Енеолитният некропол не бе констатиран.

Т.Г.Иванов

#### РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. РАДИНИГРАД, РАЗГРАДСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължиха археологическите разкопки на селищната могила при с. Радииград. Допроучи се I жилищен хоризонт, по-голямата част от укрепителната система и се почи субструкцията на селището.



С изчерпването на културния пласт се наясни напълно стратиграфията на селищата могила, която има пет строителни хоризонта и максимална дебелина 1,85 м. В хронологическо отношение те се отнасят както следва:

I хоризонт - края на ранния халколит

II-III хоризонт - среден халколит

IV-V хоризонт - I-ва фаза на късния халколит

Жилищното строителство при I хоризонт е подчинено в известна степен на топографските особености на терена. Съният е сравнително наклонен с изглед на изток. Това обуславя и направената терасировка на отделните жилищни площи. Най-ранното застрояване се извършва по предварително изградена градоустройствена концепция. Жилищата са 16 на брой, правоъгълни, двускатни, едно и дву-делни. Размери: широчина 4-6 м, дължина 5,50-10,60 м. Изградени са от дървен плет измазан с глина. Често стените лежат в предварително издълбани траншеи. Селището се пресича от две улици с посока изток-запад и север-изг, разделяйки го на 4 сектора /квартала/, като първите започват от четирите порти на укрепителната система. Южната половина на селището се пресича от трета улица с посока изток - запад.

Укрепителната система е с форма на неправилен правоъгълник с леко скосяване от средата на всяка една от стените. На върха на всяко скосяване се намира по една порта /общо 4/. Укрепителната система представлява стена от дървен плет, измазан с глина, поставен в траншея със широчина 0,80-1,00 м и дълбочина 0,30-1,80 м. Обслужвала е I-III хоризонт и има два строителни периода. Първият се отнася към I строителен хоризонт.

Проучи се и втората укрепителна система - защитаваща селищата от IV и V хоризонт. Нейните стени се намират съответно на 3,00 м западно и южно и на 2,00 м северозападно от първата. Източната и част от северната стена са минавали по линията на първата укрепителна система. На 2 м западно от втората стена се засече вероятен ров със широчина 3 м и дълбочина 3 м, защитаващ подстъпите от запад.

Оръдията на труда, керамика; накити и култови предмети от I хоризонт не дават съществени типологически разлики от синхронните им селища в тази част на страната.

В района на некропола се проучи гроб № 10 - ховър на ляво с глава на изток. Без погребален инвентар.

Б. Николов

РАЗКОПКИ В М. ЗАПАДНО ОТ ГРАДИЩЕТО ПРИ С. ГРАДЕШНИЦА, ВРАЧАНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. бяха проведени сондажни разкопки в м. Западно от Градището при с. Градешница, Врачански окръг. Целта на направените сондажи бе разкриване некропола на селището от ранния халколит, което е синоним на култура Градешница. Сондажът е направен в три квадрата със страна 5 м, които са на разстояние 50-60 м западно от халколитното селище и на 30 м един от друг. Погребения от халколитната епоха не се намериха. В един от квадратите се попадна на културен пласт от неизвестно досега селище от ранния халколит. Пластът има дебелина 0,80 м и се състои от два частично опожарени жилищни хоризонта, които са разположени един над друг. Намерени са оръдия на труда от кремък и камък, глинени съдове и пластика. Съдовете са два вида: съдове-хранилища с едри пропорции, украсени с врязани геометрични орнаменти, запълнени с бяла инкрустация и съдове с по-малък обем, които имат конична, биконична и сферична форма и са украсени с релефни, канелюрни и рисувани с графит орнаменти. Разкритата керамика от това селище има близки аналогии с керамиката от раннохалколитното селище в съседната местност Градището.

Новоразкритото селище хронологически заема междинно място след фазата Бреница и предшества укрепеното халколитно селище в м. Градището при с. Градешница. Неговият инвентар има важно значение за определяне хоризонталната стратиграфия на селищата от култура Градешница и ни представят по-ясна картина от развитието на формите и орнаментите.

Б. Николов

## РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ПРИ ГР. КРИВОДОЛ, ВРАЧАНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. бяха направени археологически контролни разкопки на праисторическото селище Калето /Тепето/ при гр. Криводол, Врачански окръг. Същото селище е разкопавано през 1946 г. от В. Миков. Селището е епохен на къснохалколитна култура за Северозападна и Средна Западна България. Разкопките от 1977 г. имаха за цел установяване културните напластявания на селището, разграничаване на строителните хоризонти и разпределението на инвентара. Направен бе контролен сондаж с дължина 10 м и ширина 5 м, който е непосредствено на изток от накопа на старите разкопки. Едновременно с това бе почистен профила на разкопките от 1946 г. Получи се напречен разрез на селището с дължина от юг към север 20 м и най-голяма височина на профила 3,40 м. След горния хумусен слой следва античен пласт с височина 0,40 – 0,60 м, в който се намериха предмети и рисувани материали. Културният пласт от халколитната епоха има най-голяма дебелина 2,80 м и се състои от пет строителни /жилищни/ хоризонта, разположени един над друг. Вогчим хоризонтите са опожарени и много добре се разграничават от похове на жилища, основи на пещи и жилища жълта глина, насипана за изравняване на терена при изграждане жилищата на всеки хоризонт. В основата на селището, върху стерилния глинест пласт, се очертаха основи на три жилища с дължина до 6 м и ширина 4 м, разположени в редица от юг към север. Разкрити са основи на пещи с кръгла и правоъгълна форма. Във всеки хоризонт се разкриха глинени съдове, оръдия на труда от кремък, камък, кост и мед, изделия на праисторическата пластика. Формите и орнамента на глинени съдове показват развитие за всеки строителен хоризонт. В първите три ранни хоризонта, броещи отдолу нагоре, преобладават рисуваните с графит орнаменти, наред с врязаните, релефните и рисуваните с цветна охра. Тук охрата е некачествена и недобре фиксирана върху полираната повърхност на съдовете. В четвъртия и петия най-горен строителен хоризонт, рисуваните с графит орнамент почти не се среща. Преобладават рисуваните с цветна охра орнаменти, които са по-различни от тези в ранните

хоризонти. Полагане на охрата и нейното фиксиране върху съдовете е на високо техническо равнище.

Контролният сондаж на праисторическото селище при Криводол ни даде ясна картина за културните напластявания и тяхната стратиграфия. Разпределението на инвентара ни дава по-добра представа за развитието на формите, орнамента и пластината от края на халколитната епоха за селищата тип Криводол.

В. Гергов

## РАЗКОПКИ В М. "ПИПРА" ПРИ С. ТЕЛИН, ПЛЕВЕНСКИ ОКРЪГ

Археологическите проучвания в м. "Пипра" при с. Телин продължиха и през 1977 г.

Обекта представлява естествена заравнена в горния си край височина с елипсовидна форма – 3 дка.

Целта на проучванията е изясняване стратиграфията и точната датировка на селището. Разкопките се осъществиха на площ от 250 кв.м.

Бяха проучени само три строителни хоризонта от селището. Първият хоризонт с дебелина 0,30 м се отнася към късната античност. Същият е бил частично опожарен. Откритите материали и монети датират обекта в средата на VI век.

Вторият и третият хоризонт се отнасят към втората половина на халколита. Открити бяха основи на жилища, разнообразна по форма и украса керамика. Интерес представляват откритите костни идоли, особено идола отнасящ се към ранния халколит. По своята художествена изработка той се отличава от известните досега плоски костни идоли – тризмерен, украсен с врязан геометричен орнамент. Открити бяха 11,5 кг овъглено кити, колективна находка от 17 ножовидни кремъчни пластинки, 40 астрагала с изтрети широки страни.

Материалите отнасящи се към втория и третия хоризонт намират близки паралели сред известните от селищата Криводол и Горна Кремена – Заминец.

# РАЗКОПКИ В М. "РЕДУТИТЕ" ПРИ С. ТЕЛИН, ПЛЕВЕНСКИ ОКРЪГ

При възстановяване на турския редут от 1877 г. със земеконна машина беше засегната голяма част от праисторическо селище в м. "Редутите" при с. Телин.

Праисторическото селище се намира на 1 км източно от с. Телин на високим бряг на малка рекичка и 300 м северно от носето за гр. Плевен. Същото има обща площ 2 дка, по-голямата част от която е разрушена при възстановяването на редута. От повърхността бяха събрани множество фрагменти от керамични съдове и оръдия на труда. Археологическите разкопки имаха за цел изясняване дебелината на културните пластове, точна датировка на селището и границите на обекта. За целта беше направен сондаж с размери 5/5 м. При разкопките се установи, че селището е било обитавано през един не продължителен период от време – откри се само един жилищен хоризонт, разположен от 1 до 1,50 м дълбочина. Въпреки ограничената площ сондажа ни предостави голямо количество керамични съдове – 28 броя, три плоски кости идола, глинени телести за тъкачен стан и кремъчни оръдия. Бъдещото проучване на паметника ще позволи да се разкрие изцяло жилищния хоризонт, имащ свое строго определено място в стратиграфската таблица на селищата синхронни на това от м. "Редутите" – културната група Криводол-Салкуца.

Н. Попов

# РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ ГР. СМЯДОВО, ПЛЕВЕНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължиха разкопките на селищната могила край град Смядово. Проучен бе III строителен хоризонт до 0,90 м дълбочина в югозападната част и до 1,10 м – в северо-западната.

Както и предишните два, третият строителен хоризонт е също опожарен. За разлика от тях обаче, опожарената стенна мазилка е натрошена, което навежда на мисълта, че останките от жилищата са били разравяни от обитателите им или от тях, които са унищожили селището.

Установени бяха районите на три жилища, като на жилище № 3 бяха определени и приблизителните размери: дължина изток-запад – 7 м и ширина север-юг – 6 м.

Освен находките открити в районите на жилищата в юго-западната част на могилата бяха намерени множество материали и извън тях. В същото време, в северозападната ѝ част те са твърде оскъдни. Тъй като материалите открити в жилищата и извън тях са сходни, не се ограничим с общата им характеристика.

Най-многобройни са оръдията от кремък – повече от 50% от всички находки. Оръдията от камък са съвсем малко, а броят на тях от кост е доста голям – около 25% от находките. Керамиката не се отличава типологически от тази във I и II хоризонт. Сред фрагментите преобладават неукрасените, от груби съдове, а по-голямата част от целите и годин за раставращи съдове са фини. В множеството си това са различни варианти на биконичните съдове. Често се срещат паници със завит или удебелен навътре ръб на устието, по-рядко – съдове, състоящи се от долна конусовидна и горна част – нисък цилиндър. Сред украсите на грубите съдове преобладават барботираната, получена чрез провличане на пръсти и релефната – гладки и прекъснати с ямички релефни ръбове, конусовидни и цилиндрични пълки и различни комбинации между тях. Сред фините най-често се срещат съдовете рисувани с графит. Похлунаците са куполовидни. Между находките привличат вниманието трите костни въдици, моделчето на бойна брадва-чук, изработено от кост, глинена фигурка, изобразяваща птица, други, представящи бик, куче и т.н.

Получените археологически материали сочат, че III строителен хоризонт от селищната могила край град Смядово следва да се отнесе към късния халколит – култура Коджадермен – Гумелица – Караново VI – II-III фаза.



Ил. Ангелова

## РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ОСИКОВО, ТЪРГОВИЩКИ ОКРЪГ

През 1977 г. бе проведено сондажно проучване на селищната могила Осиково в Търговищки окръг. Проучена бе 100 кв. м площ на дълбочина 0.80 м. След премахване на орницата на 0.40 м дълбочина бяха разкрити две пещи от различни жилища на един хоризонт. На 0.60 м дълбочина културният пласт е пресечен от некропол от по-ново време. Разкрити бяха четири погребения с трупопологаване по християнски обичай без погребални дарове край тях.

Следващият жилищен хоризонт бе открит на дълбочина 0.80 м и за разлика от следващия III жилищен хоризонт, не е опожарен.

Открити бяха 391 находки, които заедно с керамичните фрагменти, датират обекта към края на третата фаза на културата Коджадермен-Гумелница-Караново VI.

Ив. Иванов

## РАЗКОПКИ НА ВАРНЕНСКИЯ ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ

Археологическите разкопки на Варненския халколитен некропол продължиха и през 1977 г. Проучени са 900 кв. м площ, на която са открити 50 погребения. С тях общият брой стана 130 гроба.

Според съществуващото деление са намерени и от трите групи гробове. Три гроба са символически, 19 скелета в изпънато положение по гръб, 11 в свито положение /хокери/, от които 4 по лице и 17 гроба силно разрушени и не е установено тяхното положение.

По време на проучването са направени нови наблюдения относно погребалния ритуал. За пръв път е установено поставяне на гробни дарове и в пълнежа на гробната яма. Единичен гроб със скелет в изпънато положение по

части над гробната яма на символически гроб. Очевидно той е бил направен доста по-рано. Досега от некропола не бяха известни погребения на деца до 6 години. През 1977 г. бяха намерени две такива погребения с доста богат гробен инвентар, включващ и златни накити. В гроб със скелет в изпънато положение е бил намерен кремъчен нож, който е поставен нарочно отупен.

Откритият гробен инвентар не се различава съществено от известните по-рано предмети. Като новост може да се отбележат няколко предмета. Открита е златна антропоморфна пластина с пъпки до големия отвор. В един кокер на четвъртия пръст на лявата ръка е бил намерен златен пръстен наработен от обла тел с допрени краища. Интерес представлява и откритата в символически гроб огърлица, в средата на която се намира златна антропоморфна пластина фланкирана от редуващи се червени кварцови, бели минерални мъниста и златни спирали. От останалите предмети трябва да се посочат вторият досега моден връх на копие с правоъгълно сечение на тялото, чанка от черупката на Сподилус, пробити черупки на охлуви, накит от спондилусови пластинки върху тилната част на главата, един астрагалус и др.

Проучванията през 1977 година потвърдиха предположенията за голямата площ, която заема некропола. Вероятно е проучена по-малко от половината територия. Засага са оформени три своеобразни центрове на различни видове погребения. Единият от тях е предимно от символически погребения, вторият от изпънати скелети и последният обхваща предимно скелети в свито положение.

Р. Катинчаров, В. Николов

## РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ДО С. ДИДОВО, СЛИВИНСКИ ОКРЪГ

Разкопките на българо-холандската археологическа експедиция на селищната могила до с. Дидово, Сливнишки окръг, започнаха през 1977 г. в съответствие с т.4 от Културната онова годба между НР България и Кралство Холандия.



Селищната могила се намира до югозападната част на селото. Местонахождението, размерите /220 x 150 м/ и дебелината на културния пласт /над 18 м/ определяха изобилството на тази могила за обект на системни археологически проучвания.

През 1977 г. се направен стратиграфски сондаж с размери 5 x 20 м в северозападната периферия на селищната могила. Проучен е културен пласт с дебелина 3,50 м, като най-горните наслоявания, отнасящи се към ранното средновековие, късната античност и старохелизинската епоха са силно разрушени и разбъркани. Пластът от бронзовата епоха е дебел около 2,10 м. В него са разграничени засега 16 жилищни хоризонта. Горните шест се отнасят към средната бронзова епоха /култура Нова Загора/, следващите шест хоризонта – към втората половина на ранната бронзова епоха /култура Езеро- етап Михалч/ и останалите четирима – към първата половина на ранната бронзова епоха /култура Езеро- ранен етап/.

Културният пласт от бронзовата епоха в северната периферия на сондажа е разрушен от късноантична крепостна стена с дебелина на субструкцията 1,80 м и дебелина на суперструкцията 1,60 м. Изградена е от дребни и по-едри ломени камъни, споени с бял хоросан. В границите на сондажа тя беше силно разрушена при вадене на камъни за строеж на шосе.

В разбъркания най-горен културен пласт наред с немногобройната късноантична керамика се срещат фрагменти от съдове, отнасящи се към ранния етап на старохелизинската епоха.

В пласта от бронзовата епоха не бяха установени цялостни плановете на жилища. Откриха се само отделни дупки от дървени колове и горяла стенна мазилка. Разчистени бяха значителен брой основи на пещи и огнища с размери от 1,00 до 1,80 м. Намериха се сравнително малко оръдия на труда от камък, кремък, кост и бронз.

Най-голямо е количеството на керамиката. И тук, най-разпространените видове керамични съдове от средната бронзова епоха са паниците със силно завит навътре ръб на устието, паница със слабо завит навътре ръб на устието и чучур – в някои случаи с малка жетеста дръжка, каните и чапите с косо отрязано устие и висока дръжка с израстък в горния край и урнивидните съдове. Сред керамиката особено внимание заслужава една

тънкостенна чаша с кафявиочерна излъскана повърхност и заоблено дъно, което завършва с малка пъпка. Устието е косо отрязано, а високата дръжка завършва със зооморфно изображение.

Керамичният комплекс от втората половина на ранната бронзова епоха притежава всички черти, характерни за етапа Михалч. Преобладават паниците с прав ръб или със слабо завит навътре ръб на устието. И тук е характерна керамиката, украсена с шнуров орнамент. Голямо е количеството на урнивидните съдове, украсени с релефни ръбове, прекъснати с ямички или резки. Необходимо е да се отбележи големия брой съдове, украсени под ръба на устието с хоризонтален ред от пробити дупчици – традиция от ранния етап.

Внимание заслужава част от съдче за окачване, което е аналогично на съдчето с похлупак от селищната могила при Езеро и на съдчетата от Терми V на – о-в Лезбос.

Керамиката от първата половина на ранната бронзова епоха се характеризира от пресеченоконусовидните паници с прав ръб на устието и от съдове със сферично тяло, високо цилиндрично гърло и силно профилиран навън ръб на устието.

Значителна част от съдовете са орнаментирани с врязана украса, чиято композиция се среща и през втората половина на ранната бронзова епоха, но изпълнена посредством отпечатване на усукан шнур.

Характерна за този етап е гъсто набодената украса, която намира абсолютно точни паралели сред керамиката от най-долните жилищни хоризонти на Езеро и на една значителна част от съдовете, открити в раннобронзовия некропол до Берекетската селищна могила край Стара Загора.

Под културния пласт от бронзовата епоха се установи наличието на хумусен слой с дебелина 0,50–0,60 м. В него се намираха фрагменти, отнасящи се към енеолита. Засега не може да се твърди дали това прекъсване в живота на селището обхваща цялата му площ.

Макар и малък по размери стратиграфският сондаж показва, че понататъшното проучване на селищната могила до с. Дядо во ще даде възможност за уточняване и детайлизиране на познанията ни върху бронзовата епоха в Тракия и ще бъде съществено принос в проучването и развитието на тракологията.

Р. Катинчаров, М. Хитов

## РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА В гр. НОВА ЗАГОРА

Спасителните разкопки на селищната могила в гр. Нова Загора продължиха и през 1977 г. Работи се в западната половина на могилата, където се проучи I и част от II строителен хоризонт. Културният пласт е силно нарушен, както от съвременни изкопи, така и от няколко булвачни ями, отнасящи се към желязната епоха. Горната му част е нарушена от късни изграбени. Поради тези причини не можахме да установим цялостни планове на жилища. Открити са само отделни дупки от язове и тясна нища от белезникава, силно трамбована глинеста пръст, с които понякога са укрепявали основите на жилищата.

Внимание заслужава част от основа на жилище от II строителен хоризонт на дълбочина 0,85 м от повърхността. Подът му е изграден от силно трамбована жълтозелена глинеста пръст. Върху него се откриха няколко глинени съда, между които заслужава особено внимание една голяма глинена, дълбока паница, със завит навътре ръб на устнето. Между двата характерни за този вид съдове израстъка има цилиндричен израстък, подобен на тези, с които са снабдени по-голяма част от високите дръжки на каните и чашките с късо отрязано устие и заоблено или плоско дъно. Интерес предизвиква и една дълбока паничка с прав ръб на устнето, снабдена с три крачета, долният край на които наподобяват стъпало на човешки крак.

В източната половина на могилата продължи разкопаването на хумусния слой, който на места достига дебелина 0,60 м. Под него са откриха развалини от две опожарени жилища, които се отнасят към края на ранната бронзова епоха. Те ще бъдат цялостно проучени през 1978 г.

Намериха се малко оръдия на труда, изработени от камък, кремък, кост и рог.

И в двата проучени строителни хоризонта на западната половина на селищната могила най-голямо е количеството на глинени съдове, които имат различна форма и големина. Преобладават паниците с по-слабо или силно завит навътре ръб на устнето, понякога снабдени с чучур. Голям е броят на каните и чашките с косо отрязани устия. Снабдени са с по една висока дръжка, която

започва малко под или излиза направо от ръба на устнето. Горният им край завършва с цилиндрична или конусовидна пълка. Продължават да се срещат и урнивидните съдове, използвани както за съхраняване на хранителни припаси, така и за погребални урни за деца. Разчистени бяха и значителен брой изградени на място зърнохранилища, в които се откри голямо количество овъглено зърно.

За нуждите на палеоботаническите проучвания, в хумусния слой, в центъра на профила на източната половина на селищната могила се направи малък сондажен изкоп.

Получените досега резултати имат голямо значение за установяването на по-точната периодизация на средната бронзова епоха и представляват значителен принос за изучаване културата на траките, обитавали Източна България в края на ранните и през средния период на бронзовата епоха.

Р. Катинчаров, В. Маданова

## РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ с. ЮНАЦИТЕ, ПАЗАРДЖИШКИ ОКРЪГ

Системните разкопки на селищната могила при с. Юнаците, Пазарджически окръг продължиха и през 1977 година.

Проучен е разбърканият културен пласт, отнасящ се към ранната и късна желязна епоха, на места разрушен от римски отграден зид и късносредновековни гробове. Разчисти се късове от опожарена стенна мазилка на част от жилище от ранножелязната епоха. На места жилището е разрушено от вкопани питоси и ями от късната желязна епоха. От намерените находки в този пласт особено внимание заслужава една глинена животинска фигура от култово огнище. Отгоре и от външната страна тя е богато украсена с врязан и шнуров орнамент, състоящ се от хоризонтални и отвесни линии, вписани ъгли и легнали скачени есове. Под шията на фигурката има силно стилизирано човешко изображение, с разперени вътрани ръце.

Започна разкопаването на културния пласт от бронзовата епоха. Проучени са първи и втори строителен хоризонт.

Първият строителен хоризонт е силно разрушен от огранения каменен зид, късносредновековните гробове, ями и изкопи от по-късните епохи. Той е дебел 0,30 м. Основата му се намира на дълбочина 0,90 м от повърхността на могилата. От този хоризонт голям интерес представлява една добре запазена остроудйна чаша, открита между основите на два петооса, под падналите им стени.

Вторият строителен хоризонт е дебел 0,35 м /на дълбочина 1,25 м/. Той е сравнително по-добре запазен. Въпреки, че се разчистиха голям брой късове от опожарена стенна мазилка, не можах да се установят цялостни планове на жилища. Разчистиха се няколко основни на силно разрушени пещи. Намериха се съвсем малко оръдия на труда от камък, кремък, кост, рог на елен и бронз. Особено внимание заслужава бронзовата бойна брадва-чук. Такъв тип се открива за пръв път у нас.

И в двата хоризонта най-големо е количеството на глинени съдове, които имат различна форма и големина. Най-голям е броят на остроудйните чашки, снабдени с една дръжка, които излизат на право от ръба на устнето. Сравнително по-малък е броят на паниците със завит навътре ръб на устнето. Една от тях е снабдена с висока дръжка в горния край на която има кокусвиден израстък. Тя има точни паралели сред паниците открити в горните хоризонти на селищната могила в Нова Загора, отнасящи се към края на средния период на бронзовата епоха. Голям е броят на глинени прешлени за вретена и на тежестите за вертикални въртачен стан.

Получените до сега резултати дават възможност да се наяснят някои важни въпроси, свързани с културата на тракийските племена, обитавали този район през желязната и края на средната бронзова епоха.

Р. Катинчаров, А. Йоцова

# РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ДО с. БАЛЕЙ, ВИДИНСКИ ОКРЪГ

Спасителните разкопки на праисторическото селище до с. Балеи, Видински окръг продължиха и през 1977 г.

Проучена е площ от 130 кв. м, хоризонт IV, дълб. 1,40 м. И тук най-ранният /IV/ строителен хоризонт лежи върху дебел слой от жълтеникава пръст без археологически материал.

Разчистени са отделни големи и по-малки късове горяла стенна мазилка, пепел и въглен.

Намериха се съвсем малко оръдия на труда, изработени от камък /чукалки и хромелни камъни/.

Откри се значително количество фрагменти от глинени съдове. Преобладават дебелостенните съдове, изработени от не-добре пречистена глина, примесена с дребни и по-едри пясъчинки. Голям е броят на дълбоките съдове, снабдени с 2 или 4 езичести дръжки. Фините тъкостенни съдчета са изработени от добре пречистена глина и имат черна или сивочерна много добре подгряна повърхност. Значителен е броят на дълбоките паници със слабо завит навътре ръб на устнето. Продължават да се срещат съдове с двойни стени, като по външните им стени има доста големи кръгли отвори. И тук се забелязва чувствителното намаляване на броя на украсените съдове. Някои от тях са инкрустирани с бяла материя.

Продължават да се срещат и глинени модели на лодки и човешките фигурки.

В източната периферия на селището са проучени още 5 ями, които се отнасят към различни строителни хоризонти на културния пласт. В тях се откриха цели и фрагментирани глинени съдове и съвсем малко каменни оръдия на труда /чукалка и хромелен камък/.

В яма 21 се намериха два съда, от които особено внимание заслужава част от голям дебелостенен съд със сиво-жълта, не-добре загладена повърхност. Той има двойни стени и цилиндрично устие, от основата на което започва вътрешната стена. Външната стена е снабдена с кръгли отвори. Под ръба на устнето има четири срещуположни израстъка, два от които са по-големи.



Намерените в ямите фрагменти от глинени съдове са характерни за материалите от съответните хоризонти, към които се отнасят и проучените ями.

В ями 23 и 24 се намериха няколко фрагмента от глинени съдове украсени с канелюри и врязан орнамент инкрустиран с бяла материя, които показват, че селището е било обитавано и през ранната желязна епоха.

Някои от тях по форма и по техника и композиция имат редица общи черти със съдовете от I и II строителен хоризонт, отнасящи се към късната бронзова епоха. Това обстоятелство ни позволява да стигнем до заключението, че къснобронзовата култура в Северозападна България е послужила за основа на развитата се в този район ранножелязна култура.

Р. Катинчаров, М. Димитров

#### РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ С. ГЛАВАН, СТАРОЗАГОРСКИ ОКРЪГ

Надгробната могила се намира в северните склонове на Сакар планина, на около 2,5 км югоизточно от с. Главан. Тя е висока 1,96 м с диаметри при основата: изток-запад 28,60 м и север-юг 26,60 м.

Гробното съоръжение е разположено в центъра на могилата. То е ориентирано север-юг и е с размери: дълж. 4,67 м, шир. 2,15 м и шир. при отвора 0,85 м. Западната му дълга стена е изградена от забити в земята и леко наклонени навътре високи камъни. За разлика от западната, източната стена е изградена от средни и по-големи ломени камъни и от голям плочест камък, но поставен по дължината си. Входът на съоръжението е обърнат на юг. На 0,70 м южно от входа има голям легнал камък, който е затварял входа на съоръжението.

На около 1,30 м от гробното съоръжение има концентричен, непрекъснат пояс от забити в земята големи камъни. На 1,50 м от него има още един такъв пояс. Периферията на могилата също така е била оградена с камъни. Разстоянието между гробното съоръжение и концентричните пояси е запълнено с мал-

ки и по-големи ломени камъни и светлосива глинеста пръст.

В дъното на гробното съоръжение се разчисти само голямо петно от пепел и въгленчета. Това обстоятелство свидетелствува, че погребението е извършено чрез трупозгаряне. Падналият камък, който е затварял входа и отсъствието на какъвто да било инвентар ни дава основание да считаме, че гробното съоръжение е било ограбено още в древността и може би то е било отворено продължително време.

Пред входа се намериха голям брой фрагменти от глинени съдове, характерни за ранния етап на старожелязната епоха. Откриха се и отделни части от човешки фигури.

Ив. Панайотов, Ил. Ангелова

#### РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. "ГРАДИНИТЕ", С. ВАСИЛ ЛЕВСКИ, ТЪРТОВИЩКИ ОКРЪГ

Местността "Градините" се намира на 0,6 км. североизточно от с. Васил Левски. Теренът е с естествена денivelация от изток към запад.

Предвидените за работа сектори бяха проучени предварително с металотърсач. Пет от фиксираните по този начин точки не дадоха метални находки.

Целта на разкопките през изминалия сезон беше да се определи източната граница на некропола. Работата се проведе в четири сектора, разположени в посока север - юг. Траншеите и ребрата между тях са с размери 0,50 м. В зависимост от терена на дълбочина от 0,40 до 1,20 м се достига до материка.

През шестдесетте години в м. Градините при прокопаване на канал е бил намерен човешки скелет и бронзов двуостър меч с ежичеста дръжка. През 1977 г. в последния сектор Д на дълбочина 0,70 - 0,90 м открихме голям неорнаментиран съд с четири вертикални дръжки, работен на ръка. Подобна керамика произхожда от некропола при с. Орсой, Михайловградски окръг и др. обекти. Материалите от обекта Градините се отнасят към края на бронзовата епоха.



Ат. Пейков

## РАЗКОПКИ НА НЕБЕТТЕПЕ В ПЛОВДИВ

Археологическите разкопки в древнотракийския град "Евмолпия" продължиха и през 1977 година.

Непосредствено до зидовете на така наречения "аристократичен дворец" бяха открити три строителни хоризонта от средната бронзова епоха с останки от подове на жилища с дълговидно извити северни стени, по всяка вероятност строени с изпечени правоъгълни тухли. На някои от тях страничните стени са запазени на височина 13 см. и дебелина 20 см.

В югозападната част на терена в близост с диагоналната тракийска стена са открити два жилищни хоризонта от късната бронзова епоха с останки от апсидни жилища, някои от които са със замазка, а други само с трамбован под, но с пещи или с огнища в тях. Едно от тези жилища ползва за стена самата диагонална тракийска стена, залепено за нея чрез замазка с дебелина около 10 см.

Тези слоеве се препокриват от други три строителни хоризонта от ранна <sup>та</sup>желязна епоха без прекъсване. Най-горният от тях съответства на Троя VII B<sub>2</sub> в Мала Азия с характерни в него находки от керамични изделия с букели и спираловидни канелюри. В най-долния слой от старожелязната епоха, или този който непосредствено и без прекъсване препокрива слоевете от късната бронзова епоха се откри част от под на жилище с източна апсидна стена изградена от правоъгълни тухли с размери 7x7 см. В това жилище се откриха два желязни предмета /части от ножове/, а до него една желязна рибарска въдица или кука. Откриха се и още два жилищни хоризонта, но те принадлежат към края на VIII-VII в. пр.н.е. или средната степен на старата желязна епоха по класификацията на М. Чичикова. Те покриват разрушените стени на "аристократичния дворец" и култовото помещение с обрядното огнище. Така фактически се очертават най-общо хронологическите граници, в които е функционирал този дворец. В потвърждение на това са и всички находки, които се откриха в слоя лежащ между Троя VII B<sub>2</sub> и другите два строителни хоризонта от средната степен на старата желязна епоха. Над тези два строителни хоризонта слоевете бяха разбъркани и в тях се откриха разнообразни находки от различни археологически епохи.

К. Кънчев

## ИЗДИРВАНЕ НА КРЕМЪЧНИ НАХОДИЩА В БЪЛГАРИЯ

През 1977 г. се проведе поредната експедиция за издирване на кремъчните находища. Работи се в Благоевградски, Пернишки, Ловешки, Плевенски, Врачански и Михайловградски окръг. Кремъчни находища в Благоевградски окръг не се откриха. В този окръг работата ще продължи и през 1978 г. В Пернишки окръг бяха локализирани седем находища – край с. Боснек, Рударци, Дивотино, Яржеловци, Темелково, Ковачевци и Люлин. С по-добри качества е кремъкът при Рударци и Люлин. На територията на Софийски окръг бяха регистрирани находищата при селата Пожарево, Златуша и Голяма Раковица. Кремъците от Софийски и Пернишки окръг съдържат различни примеси, поради което притежават специфична обогрелост и лоша цепителност. По тези причини горепосочените находища почти не са били експлоатирани през праисторическата епоха.

В Ловешки окръг се разкриха 14 находища на кремък, които се намират в околностите на селата Деветаци, Слатина, Лисец, Стояново, Борима, Катунец, Драгана, Беляново и Ъглен. С по-добри качества е кремъкът край с. Слатина и Стояново.

Най-много /22 на брой/ са находищата в Плевенски окръг. По-голяма част от тях се намират по долното течение на р. Осъм и по-точно в Никополско-Муселиевския масив. Сред тях се открояват находищата при с. Евлогиево, Любеново и Никопол, където има огромно количество кремък с добри качества.

Сравнително богат на кремъчни находища е и Врачански окръг. Там разкрихме 19 различни флинтени залежи, от които тези при с. Камъно поле, Габаре, Чирен, Чомаковци и Галатин съдържат огромно количество кремък с добра цепителност.

Досега кремъчните находища са открити в 18 окръга с общ брой 223. От тях е взета определена доза кремък за еталонната колекция, която ще послужи за база за различни изследвания.

## АНТИЧНОСТ

М. Чичикова

РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СЕЛИЩЕ ПРИ с. ПШЕНИЧЕВО,  
СТАРОЗАГОРСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължиха разкопките в сектора, разположен в югозападната част на селището. В разчистените квадрати, на дълб. 0,40 м отново се откриха късове от обгоряла глинена мазилка, под които се явиха дупки от колове, очертаващи няколко помещения с правоъгълна форма. В югоизточния ъгъл на квадрат Д<sub>19</sub> бе разчистена яма с размери 2х1,80 м, която достига дълбочина 1,60 м. В нея бяха намерени дребни късчета от стенна мазилка и много керамика в пласта 0,20-0,60 м. Една част от фрагментите принадлежат на съдове с богата и разнообразна украса главно от шемпелувани орнаменти – S-видни спирали, кръгчета свързани с тангенти, врязани триъгълници и ромбове и др. Средат се и букели, псевдотунелести дръжки и дръжки изтеглени встрани и прегънати горе. Друга част от фрагментите принадлежат на груби съдове, украсени с пластични ленти, разчленени от коси нарязи или ямички, езичести израстъци и др. Тази керамика, добре позната от предишните кампании в Пшеничево и от други тракийски обекти от ранния период на Старожелязната епоха, намира близки аналогии в сред материала от пласта на Троя VII В<sub>2</sub>.

Г. Тончева

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТА САВА-ЦОНЕВО КРАЙ с. САВА, ВАРНАНСКИ  
ОКРЪГ

През 1977г. се извършиха разкопки на обекта "Сава - Цонево", намиращ се между днешните села Сава и Цонево.

По време на разкопките бе разкрита елипсовидна постройка. Установиха се два строителни хоризонта с две огнища,

разположени едно над друго. В намереното по-надълбоко огнище бе открита "букел" керамика и железен нож, а в откритото по-нависоко огнище – керамични съдове с отпечатан орнамент и много оръдия на труда от рог на елен, кремък и кост. Под постройката бе открит най-ранния културен пласт, който съдържа материали от късно бронзовата епоха. Културният пласт, открит над постройката съдържа материали от VIII век пр.н.е.

Постройката може да се отнесе към X-IX век пр.н.е., а материалите открити в най-ранния културен пласт – към края на късната бронзова епоха.

Ив. Венедиков, М. Домарадски, Ив. Карайотов

## РАЗКОПКИ НА ОБЕКТА "МАЛКОТО КАЛЕ", БУРГАСКИ ОКРЪГ

Разкопките на обекта "Малкото кале" се провеждат в рамките на експедиция "Аполония - Странджа". Целта на тазгодишните разкопки бе окончателно да се уточни стратиграфията на крепостта, да се датират най-ранните следи от живота в нея, да се продължи проучването на могилите.

На крепостта през този сезон бяха завършени заложените през 1974 г. квадрати. Във всички бе достигнат стерилния пласт, който в различните точки на разкопаваната площ се появява на дълб. от 1,98 до 2,57 м. Довършени бяха също и два изкопа, заложени през 1975 г. Началото на живота на крепостта може да се датира X-IX в. пр.н.е. Бяха разграничени седем културни пласта. Животът завършва тук във II-I в. пр.н.е. От по-късните епохи има само единични находки.

Бяха констатирани четири периода на преустройство на крепостната стена. Жилищата на обекта също са претърпели известна еволюция. Първите са от кирпич, а по-късните от плет, намазан с глина. От III в. пр.н.е. датират покривни керемиди, импортирани от Аполония.

Сред открития археологически материал интерес представяват глинена фигурка на два свиня, бронзов предмет /най-ранният на крепостта/, няколко цели съда.

Почистено бе пространството под двата големи вадуна от външната страна на крепостта. Бяха открити фрагменти от амфори от IV-III в.пр.н.е. Вероятно това пространство е било използвано за складове.

Продължена беше работата на некропола, разположен на юг от крепостта. Бяха довършени и изцяло разкопани три могили и един каменен кръг. След подробно обхождане на некропола, разположен северно от крепостта, по време на което бяха открити каменни конструкции от мегалитен характер, на него бяха започнати разкопки.

М. Миланов

#### РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКАТА КРЕПОСТ ПРИ С. ЛЕСКОВЕЦ, МИХАЙЛОВГРАДСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. разкопките имаха за цел доуточняването на плана на крепостта от изток и юг. Проследи се крепостната стена по цялото ѝ протежение, което потвърди предварително направения план при оглеждането на терена с експедиция през 1975 г. Крепостната стена е в неправилна форма и следва конфигурацията на терена. Културния пласт покрай стената не е изчерпан. На места е градена в суха зидария, но личат и по-късни преправки на кал и хоросан.

Разкопана беше и една от могилите пред крепостта. От разкопките се оказа, че в могилата няма никакво потребление. При внимателно вдигане на насипа се установиха два концентрични кръга. Външният е от по-дребни камъни и по неправилно оформен. Вътрешният беше от големи плочи, поставени малко косо, но наредени в много правилен кръг. В насипа над камъните излиза много керамика от ранната желязна епоха. Камъните бяха вдигнати много внимателно, но при това под тях се оказа съвсем чиста. Вероятно се касае до култово съоръжение.

З. Гочева, П. Бъзов

#### РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКАТА КРЕПОСТ ПРИ С. МАЛКО ЧОЧОВЕН, СЛИВЕНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължи разкриването на крепостната стена и очертаването на плана на крепостта. От изток беше разкрита стената отвън и отвътре. Стената е заложена според терена стъпаловидно и следва конфигурацията му. От запад на входа крепостната стена продължава само 14 м и след това се губи. На едно разстояние от около 30 м се очертават постройки от късноантичната епоха, които са разрушили от една страна крепостната стена, но веднага след това тя се появява отново малко по-ниско и подсилена с контрафорси, но пак зидана в суха зидария.

Във вътрешността на крепостта се доразкри започнатата през предната година базилика. Тя се очерта напълно като трикорабна базилика, като корабите са разделени със стълбове грижливо изградени от обгор. Липсва притвор, което я датира към средата или втората половина на IV в. Стените са били измазани от вътре с мазилка, наподобяваща мраморна облицовка. При един от стълбовете се откри колона от варовик, използвана вероятно вторично в базиликата с латински надпис, който представлява милиарна колона от времето на Константин Крисп и Константин. Колоната е маркирала вероятно пътя който е минавал покрай крепостта и води през Еленския Балкан за Никополис ад Иструм. Този път вероятно е използван още от предримската епоха, когато е била изградена крепостта и продължил до края на античността.

Р. Георгиева, Т. Спиридонов, Хр. Вълчанова

#### РАЗКОПКИ НА РАННОТРАКИЙСКО СЕЛИЩЕ НА ВРЪХ КОМ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИВИНО, СМОЛЯНСКИ ОКРЪГ

Проучването на вр. Ком, включено в плана на Националната комплексна научноизследователска програма "Родопи" за 1977г., премина през два подготовителни етапа: предварително теренно обхождане на района по горното течение на р. Арда и археологичес-



ки сондаж на обекта. С това, всъщност, бе поставено началото на изследванията в непрочетен досега Ардински дял от Централните Родопи.

Бр. Ком /1569 м/ се намира на 3,5 км северозападно от с. Сивино, между селата Могелица и Арда. Това е горист хълм, който доминира в околността. Повърхността на платото е сравнително равна, чиста от камъни в западната половина. Естествено укрепен от стръмно спускащи се надолу скали, върхът е трудно достъпен. В подножията му, на около 100 м под платото, съответно в северна и южна посока, има 2 извора.

Сондажните разкопки от 1976 г. дадоха находки с дата ранноелинистическо време, но отделни керамични фрагменти свидетелствуват за наличието и на по-ранен културен пласт. Това предположение бе потвърдено през последната археологическа кампания, организирана с цел уточняване характера на открития обект и културната му стратиграфия.

Дебелината на културния слой, варира между 0,40–0,50 м. С изключение на слабо запазената част от жилищен под на дълбочина 0,30 м в кв. XI и парчета стенна задизка от същото място, други останки от жилищна уредба не бяха забелязани. Липсват следи и от укрепяване на селището.

Откритите материали се разпределят в три групи: керамика, предмети от метал и монети.

Керамиката е значителна по количество, разнообразна по форма, фактура и орнамент. Като грубите, така и фините съдове имат еднаква по тип украса: преобладаващо релефна, по-рядко врязана и щемпелувана. В няколко случая се наблюдават канелюри по дръжките и стените на съдовете. Във формите преобладават камбановидни съдове с равно дъно, плитки купи и чашки. Керамичният материал има най-точни аналогии с находките от Топчика, Имамова дупка, Цепина и разкопаните напоследък в Родопите тракийски крепости.

Групата от метални предмети съставят няколко еднотипни железни ножчета, един връх от копие, железна гривна с разминаващи се, завършващи със стилизирани змийски глави краища и железна, фрагментарно запазена фибула – всички датирани в ранноелинистическия период.

В различни части от изследваната площ са открити седем монети – 4 сребърни и 3 бронзови. Две от тях принадлежат на

Абдера и се отнасят към I в. пр.н.е., едната е сечена от Реметак I, две са ксипоренубийски, а последните принадлежат на римската епоха.

По всяка вероятност селището на върха трябва да бъде свързано с скотовъдния характер на поминъка тук; налице е селищна форма, характерна за цялата планинска област. Може да се предположи, че то е периодично, а не непрекъснато използвано. Заселването му се отнася към края на първата половина на ранноелинистическата епоха, а най-голямата му жизненост – в периода V – III в. пр.н.е. Животът тук продължава и през римската епоха, когато географската позиция на върха и естествената му укрепеност подсилват военно-стратегическата му стойност.

Р. Георгиева, Т. Спиридонов, П. Алякова

#### ПРОУЧВАНИЯ В ДОЛИНАТА НА р. ДРАГОВИЩИЦА

Началото на проучванията в долината на р. Драговищица, осъществявани в рамките на експедиция "Струма", бе поставено през 1976 г. По време на теренното обхождане бяха регистрирани 4 селища от ранната желязна епоха: в с. Долно Уйно, Ямбона /дн. Драговищица/, Добри дол и Брест, Костендилско. Единствено последното от тях, разположено в котловина, бе подходящо за археологическо проучване. Направен бе един сондажен изкоп, след изчерпването на който работата на обекта приключи.

Местността "Селище" се намира на около 1,5 км източно от с. Брест. Разположена е в долина, затворена от всички страни с високи хълмове. Сондажът 5 x 3 м бе съобразен с количеството керамика, видима по повърхността.

Дебелината на културния слой е 0,40 м. Откритата в него керамика /други предмети не бяха намерени/ е еднотипна: преобладават дебелостенни съдове с изгладена или излъскана горна повърхност, с червеникав, светложкафяв или черен цвят. Украсата е бедна – най-често релефна, прищипната с пръсти лентата.



Устията са прави или със завит навътре канелиран ръб. С канелирана повърхност са и преобладаващата част от дръжките.

Наблюденията върху керамиката сочат една обща дата, валидна и за съществуването на селището – втората половина на ранната желязна епоха.

## II. Балабанов

### РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ" КРАЙ с. ЧЕРНИ ВРЪХ, БУРГАСКИ ОКРЪГ

Обектът се намира на северния бряг на Мандренското езеро, на половин километър от разклона за с. Черни връх. Почти две трети от първоначалната му площ са размити от водите на езерото, чието равнище е изкуствено повдигнато през 60-те години.

През 1974 г. на брега на езерото бяха открити интересни материали от елинистическата епоха: глинени ритон, монети, дръжки от амфори с печати, теракоти, сими с релефна украса. В разкритата площ от 325 кв.м бяха документирани останки от крепостна стена, кула и различни помещения. Бе очертана стратегията на обекта и бяха открити богати находки от керамика и предмети.

Хронологическият животът в обекта се отнася към периода от втората половина на IV в. пр.н.е. до втората половина на III в. пр.н.е. Размерите, строителните похвати и вътрешната планировка показват, че най-правилното обяснение на останките е тълкуването им като укрепена резиденция на тракийски вожд – тирсис.

М. Домадски, Ил. Кулов

### ЕКСПЕДИЦИЯ "МЕСТА - 77"

Експедицията бе проведена от 4 до 20 юли. В нея взеха участие студенти от Пловдивския Университет и Университета във Варшава, както и М. Духтева, художник. По време на експедицията бяха направени сондажни проучвания на две селища в землището на с. Кочан, разкопки на една могила от същото землище и направени сондажи на един обект с камени кръгове в землището на с. Сатовча.

От направените сондажи на селищата в м. Замкова чука /четири сондажа с размери 2x3 м/ се установи следното. Първото селище е съществувало от енеолита до късната античност. На достъпната за разкопаване площ не бе възможно да се констатира последователност в живота на селището. В направените 4 сондажа бяха открити пластове от ранножелязната и късноантичната епоха. Сондажните проучвания се предвижда да се разширят. Селището в м. Изток е съществувало само през късножелязната епоха. На него бе направен един сондаж.

Разкопаната могила в м. Чилова круша съдържа 16 погребения от които три от ранножелязната епоха, а останалите от късножелязната.

По време на теренните проучвания в землището на с. Сатовча бяха открити на едно възвишение, групирани на едно място 6 камени кръга и други камени конструкции. Направените разкопки на един от кръговете дадоха обилен материал – керамика и метални предмети /меч, нож, монета/. Кръгът се датира в III в. н.е.

Ив. Панайотов, Н. Гиздова, Вл. Мирчев, Б. Чанъров

### ЕКСПЕДИЦИЯ "БЕСИКА"

Целта на експедицията е проучването на тракийската материална култура в Родените в Смолянски, Пловдивски и Нарез-Дински окръг. В изследователските екипи участвуват студенти от

кръжока по тракология "Т.Ил.Кацаров" към Института по тракология. Проучването се извършва етапно. Чрез обхождания се откриват и документират тракийските паметници в района. Избрани обекти се проучват с разкопки.

#### Обхождане в Смолянски окръг

През 1977 г. беше извършено обхождане в землищата на гр. Девин и селата Борино, Доспат, Барутин. От откритите 12 обекта към предимския период се отнасят селищата в м. Капнята и м. Петковото, гр. Девин и крепостта "Голямото кале" при с. Борино. Останалите обекти са свързани с римската и късноантичната епоха или не могат да бъдат датирани без разкопки /надгробни могили и т.н./.

Специален интерес представлява каменното архитектурно съоръжение с кръгла форма в м. Станилово бърдо, Девинско. Липсата на хоросан, формата, големият диаметър /с разшир от стената 22 м/ и местоположението му са в полза на предположението, че се касае за тракийски паметник, свързан с култа към слънцето.

Разкопки на тракийската крепост "Момино кале" и некропол при с. Скобелево, Пловдивски окръг

През четвъртия пореден сезон /1977 г./ работата продължи в секторите А, В, Д и Е на крепостта. Бяха намерени 128 находки, между които 19 монети от еллинистическата и римската епохи, 14 ножчета, 14 прешлени за вретено, тежести за стан, халки, гривни и др. С тях общият брой на находките надхвърля 400. С досегашните разкопки основните проблеми на обекта – планът на крепостта, начинът на градеж на стените, местоположението на входа, липсата на специални отбранителни съоръжения, стратегическата и датиранието на живота на това място – бяха решени.

През 1977 г. допроучихме и останалата западна част от некропола. Две от могилите бяха изцяло разрушени от иманярски изкопи. Завърши проучването на по-добре запознатите могили №1 и 2. В могила №1 /беше открито още едно разрушено погребение/ през 1976 г. бяха разчистени 3 скелета и една ладиевидна фибу-

ла. В могила №2 бяха намерени 30 находки – фибули, игли, метални мъниста, халки и др. Като останалите и тази могила е била обработена. На място беше запазена само част от скелет на жена около 45 – 50 години. Върху грацилна подбедрена кост и част от коляната става разчистихме бронзова спирална гривна. Втората гривна се откри в непосредствена близост до първата, но разместена. В могила №1 са били погребани 4 индивида, а в могила №2 – 5 индивида от различен пол и възраст.

Съпоставянето на сигурно датиращите материали говори, че на това място животът е продължил без прекъсване от VII – VI в. пр.н.е. до III в. от н.е. "Момино кале" е характерна високопланинска тракийска крепост с постоянно селище.

Проучване на крепостта "Гацово кале", гр. Батак и разкопки на селище в м. "Алков камък", с. Костандово, Пазарджикски окръг

През 1977 г. завърши проучването на крепостта "Гацово кале", г.с. Беглика, гр. Батак. Бяха направени ортогонална снимка и заснемане на детайли от крепостната стена. В заградената от стените площ и извън нея бяха прегледани повечето от иманярските изкопи. Следи от културен пласт не бяха открити. В разрушената от военните западна част на крепостта бяха намерени малки по размери нехарактерни керамични фрагменти.

Проучването показва, че крепостта е служела само за укритие по време на опасност, без да има постоянно селище в заградената площ. При обхождането на района на "Гацово кале" не попаднахме на следи от неукрепени селища. Предполагаме, че те са били разположени по терасите на реките, които сега попадат в язовирите "В.Коларов" и Беглика.

През 1977 г. продължиха разкопките на селището в м. Алков камък, с. Костандово. Като и през миналия сезон се работеше на три сектора. В западния сектор бяха доразкрити зидовете, които са свързани с разрушеното помещение от римската епоха. Находки не бяха открити. В централния сектор започна разчистването на зид в южната част на обекта. Продължи и разкопаването на откритите през 1976 г. стени от обработени камъни, свързани с кал. Тези строежи от римската епоха, както

и иманярските изкопи, са разрушили пласта от ранната желязна епоха, който дава фрагментирана керамика с врязан орнамент, работена на ръка. В източния сектор бяха открити части от оброчни плочки, римски монети, пластинки и др. Подобни находки открихме и през сезона 1976 г.

Резултати от проучванията на експедиция "Бесика".

Досегашните изследвания доказаха съществуването на два типа крепости в Западните Родопи – крепости с постоянни селища /"Момино кале"/ и крепости – укрита /"Гадово кале"/. Удобните и естествено защитени места са били обитавани от ранната желязна епоха до римската епоха включително, което говори за стабилност на селищната система /"Момино кале"/.

Новите проучвания поставят проблемата за тракийските култови съоръжения в района /м. Станилово бърдо/ и за характера и развитието на керамичното производство през ранната желязна епоха в Западните Родопи /м. Алков камък/.

Д. Иванов

#### ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩА И МОГИЛИ В С. СМЕРНЕНСКИ, РУСЕНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. се извърши проучване и документиране на тракийски селища и могили в землището на с. Смирненски, наложено от почти пълното им заличаване при обработката на почвата.

Проучванията установиха едно много плътно заселване на тракийско население през периода V–IV в. пр.н.е., обхващащо района на с. Смирненски и отчасти на селата Тетово и Гложено, Разградски окръг.

Около с. Смирненски се откриха четири тракийски селища от посочения период с почти унищожени могилен некрополи. Добре запазени могилен комплекси съществуват между Гложено–Смирненски /70–80 могили/ и Тетово–Смирненски /7–8 могили/. Между тях през 1977 г. в гората бяха открити още два неизвестни некропола, които нямат характер на могилен. Единият е с трупонизгаря-

не /останките положени в глинени съдове/, а другият е трупонизгаряне /до един от скелетите е намерена бронзова отсла "скифски" тип/.

Д. Иванов

#### РАЗКОПКИ НА МОГИЛНИЯ НЕКРОПОЛ КРАЙ С. БОРОВО, РУСЕНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължиха разкопките на могили № 3 и 4. И двете имат приблизително еднакви размери – диаметър 25 и 22 м, и височина 3 и 3,60 м. В основите им са оформени площадки с неправилна форма /размери 19x14 при № 3 и 16,5x16 при № 4/, върху които са изградени по четири огнища с диаметър до 1 м. Покрай някои от тях са вкопани кръгли ями с крушовидна форма, дълбоки от 1,40 до 1,90 м.

Погребения и погребални съоръжения, които да се свържат с могилените насипи, не се откриха.

Подовите нива на площадките са очертани с тънък слой черна пепел. Впоследствие те са затрупани с дебел слой сивопепелява обгоряла пръст, примесена с много въглени, пепел, фрагменти от глинени съдове, животински кости, парчета от подове на разрушени огнища. /В могила № 4 в части от глинена мазилка от стена на жилище/. На няколко места из насипите се проследяват наслоявания от дървени стърготини с чевеникав оттенък. По стените на някои от разчупените на дребни глинени съдове са поленнали пепел и въглени. Натрупването на слоевете е било еднократно, без прекъсване. След това те са били затрупани отново с чиста жълта глина, която оформи окончателно силуета на могилите.

Всички находки са от слоевете обгоряла земя. Откриха се няколко хиляди фрагменти от местни глинени съдове, работени на ръка и на гърнчарско колело, фрагменти от чернофирнисова керамика, цели и фрагментирани глинени прешлени, няколко брусчета, изпечени и неизпечени глинени тикести с пирамидална форма. В насипа на могила № 4 се откри глава на овен от печена глина.



Според керамиката, открита в двете могили, изграждане-то им може да се отнесе към средата на IV в. пр.н.е.

В периферията на могила № 4 на дълбочина 5,50 м се откри съоръжение, състоящо се от гробна камера с предверие. Глинени стени на камерата са гладко оформени на височина до 1,10 м и оцветени с бяла боя. Западната стена е разделена най-долу с покъл, оцветен в черно и висок 0,27 м. По линията, която го отделя от останалата част, оцветена с бяла боя, са разположени на групи червени и черни триъгълници. Успоредно над покъла е прокарана права червена линия с разположени по нея също така червени триъгълници.

В средата на гробната камера са откри купчинка обгоряли човешки кости и до тях – листовиден железен връх на копие.

Гробното съоръжение със своя план имитира известен архитектурен вид – т.н. "македонски" тип гробници. То се явява вторично по отношение на тази могила и въз основа на украсата си би могло да се отнесе към първата половина на III в. пр.н.е.

Ив. Василчин

#### РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ ПРИ С. КРАГУЛЕВО, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

Разкопките на раннотракийския некропол при с. Крагулево, Толбухински окръг се проведеха от 6.VI. до 26.VII.1977 г. Разкопани са 275 квадрата с размери 5x5 м. В тях са открити общо 70 погребения извършени чрез трупозгяране и трупополагане. Чрез трупополагане са 14 погребения, а останалите са извършени чрез трупозгяране.

От откритите до сега погребения се изясни, че в този некропол има два периода.

Първият период – VI – V в. пр.н.е. – се характеризира с погребения извършени чрез трупозгяране. Изгорелите кости са поставени в урни покрити отгоре с глинени съдове. Край тях са поставени и останалите предмети – погребални дарове. Около съдовете и отгоре са натрупани ломени камъни.

Вторият период обхваща времето на римското владичество по нашите земи. Относящите се към този период погребения са извършени чрез трупополагане. При тях няма определена ориентация. Около скелетите се откриват глинени съдове, прешлени за вретено и накити – пръстени, обци и стъклени мъниста от отърлици. През тази година са открити от този период и 3 погребения извършени чрез трупозгяране.

Между погребенията от двата периода няма ясно очертана граница, но все пак в южната част се откриват повече погребения от първия период, а в северната половина са тези от втория период.

Ив. Василчин

#### РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ ПРИ С. ЧЕРНА, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

Разкопките на тракийския некропол в м. Дургут край с. Черна, Толбухински окръг се проведеха от 1.VIII до 24.VIII.1977 г. Разкопана е площ от 3,850 м<sup>2</sup>. Открити са 20 погребения. От тях 4 са извършени чрез трупополагане и 16 чрез трупозгяране.

Извършените чрез трупозгяране погребения се откриват на дълбочина от 0,20 м до 0,50 м от нивото на терена, в черноземния пласт. Откриват се урни, най-често с биконична форма, в които са поставени изгорелите кости, а отгоре са покрити с разлати глинени съдове. Около урните са поставени други глинени съдове принадлежащи на погребалния инвентар. Край погребенията, а също и отгоре са поставени ломени камъни. Откритите сред костите погребални дарове са: глинени прешлени за вретено и железни ножчета.

Извършените чрез трупополагане погребения нямат установена ориентация. Те са открити в свито положение поставени върху лявата или дясната страна. Обикновено ръцете са свити в лактите, а краката в коленете. При тях се откриват по един



глинен съд – най-често чаша, а твърде често липсва погребален инвентар. Тези погребения се откриват в пласта с тъмно жълт цвят на дълбочина 0,60м от нивото на терена.

Г. Гинев

#### РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ С. ДРАЛФА, ТЪРГОВИШКИ ОКРЪГ

При спасителни разкопки на надгробна могила при с. Дралфа, Търговишки окръг, не е открито гробно съоръжение. Погребението е извършено чрез трупозгариене, в урна. То е било разбито от тракторите при изравняване на околния терен. Намерени са бронзова апликация, амфорна златна пластина и фрагменти от импортиран червенофигурен съд. Те се отнасят към средата или втората половина на V в. пр.н.е. Към това време или малко по-късно, края на V и началото на IV в. пр.н.е. се отнася и погребението.

Г. Атанасов

#### РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ ПРИ С. КЪЛНОВО, ШУМЕНСКИ ОКРЪГ

В една от ниските могили при с. Кълново бе открит многоброен погребален инвентар, въоръжение и интересно гробно съоръжение, които са от един недообре познат за нашата археологическа наука период III – II в. пр.н.е. При въоръжението е силно изразено келтското влияние. То е представено от меч, копие, нож, шлем, плетена ризница и части от щит. Конското снаряжение се състои от 2 юзди и звънче. От погребалния инвентар по-интересни са: 2 амфори с печат, балсамири от остров Родос, атическа лампичка, глинена хидрия и много местни предмети. Гробното съоръжение има вертикален вход и куполовид-

но помещение, издълбано в чакълеста почва. Подът се намира на 4 м от повърхността. Находката поставя множество въпроси, чието разрешение предстои.

М. Домарадски, Я. Танева

#### РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. ТЪЛА, СТАРОЗАГОРСКИ ОКРЪГ

От 20 октомври до 3 ноември бяха извършени разкопки на могила № 11 от некропола в м. Атанасца. През този сезон продължи разкопаването на D3 и СИ сектори. Разкопките на могилата бяха започнати през 1973 г. В насипа не бяха открити никакви погребения, нито каквито и да е обекти от друг характер. Няколко фрагменти керамика разрешават могилата да се датира към времето II в. пр.н.е. – II в.н.е., от което време са и по-рано разкопаните могили на некропола.

На 2 и 3 ноември беше извършена проверка на данните за част от археологическите обекти от района на Казанлък. Проверката беше започната миналата година. Бяха посетени селата Асен, Скобелево, Ясеново, Г. Дряново, Виден, Морозово, Средногорско. Проверката има за цел изясняването на тракийската по-селищна система в района и мястото на Севтополис в нея.

Л. Отненова-Маринова, Ж. Чимбулиева, Евт. Теуклиева

#### РАЗКОПКИ И ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ В МЕСАМЕРИЯ

През 1977 год. бяха проведени две подводни археологически експедиции за издирването на контурите на полуострова през античността и откриване на сектори от укрепителната система на античния полис, както и разкопки на терена предвиден за построяването на музей.

Подводните археологически експедиции бяха проведени през месеците юли и септември – едната със съдействието на НК с участието на студенти историци, а втората на НК с участието на леководолази, част от които поставиха началото на подводната археология в Несебър и на които се дължат до голяма степен досегашните постижения. Приносът на експедицията /студентската експедиция с отговорник Б. Димитров/ се състои в откриването на 23 каменни котви, които документират функционирането на две пристанища – едното на С-З, а другото на Ю-З от полуострова, през второто хилядолетие пр.н.е., по време на тракийската "брия". Местонамирането на котвите достави опорни точки за издирване на очертанията на заливите и пристанищните басейни през II<sup>та</sup> половина на II-то хилядолетие пр.н.е. Експедицията през септември продължи започнатите системни търсения за уточняване на контурите и територията на Несебърския полуостров през античността и продължи с успех откриването на отбранителната система на античния полис. Бяха открити нови сектори на С-И и С-З от полуострова – там където се е издигал акропола. Особен принос представлява богатата графична и фото-документация /Ив. Джанков, Д-р Б. Жабленски, инж. А. Сапунов – отговорник и др./, която не само илюстрира новите открития но и дава здрава основа за предстоящите системни изследвания.

Разкопките проведени на терена предвиден за музей се простреха върху една площ от 80 м<sup>2</sup>. Тук бе открита една субструкция на стена от V в., с посока Ю-З и една керамична пещ от XIV в. пр.н.е. Културните напластявания бяха прорязани от множество средновековни ями. Пещта с диаметър 1,90 м съдържах и част от продукцията аменно амфори с плоско дъно. Наред с пещта за преработка на топене на бронз, открита през 1960 год. до ц. "Св. Спас" тази е втората пещ датираща от XIV в., открита в Несебър. Засега тези две пещи представляват опорни точки за занаятчийството в Несебър през XIV в. – металообработването и керамичното производство в чертите на самия град на полуострова.

В.Велков, А.Фол, А.Милчева, Л.Гетов, З.Гочева, Г. Лазов,  
д-р Сл. Чолаков

#### РАЗКОПКИ В КАБИЛЕ

През 1977 г. продължиха разкопките на тракийския град Кабиле. Получени са следните по-важни резултати от всички периоди на развитието на града.

Установени са следи от селището от ранножелязната епоха: по североизточните склонове на Зайчи връх. Открити са следи от каменните стени, с които е било оградено селището, открити са основите на четвъртитата сграда /7x7 м/, градена с големи необработени камъни. Започна разкриването на акропола на Кабиле. В него се е влизало през изсечена в скалите порта: дълга 6 м, висока 3 м и широка 1 м. Запазен е прагът на портата. През тези скални "пропили" се е влизало на върха. На лявата страна на скалата-вход бе открито релефно изображение на богинята Артемида-Фосфорос, божеството закрилник на града, известно от монетни изображения от III в. пр.н.е. Образът /висок към 0,60 м/ представя богинята полуизвита, държаща в двете си спуснати надолу ръце факли. До нея има още две изображения. Срещу образа на божеството, точно на най-високата част на Зайчи връх бяха открити основи на сграда /8x8 м/, градена с големи недообре обработени каменни блокове, с височина 1 м и повече. Сондирана бе западната страна и на дълбочина 1,30 не бе достигната основата. Основите на тази сграда са били известни на Ж.Сър и К. Шкорпил, които са я обяснявали различно. Вероятно се касае за известното светилище на богинята т.н. Фосфорон, за което се говори в надписа от Севтополис. Около сградата бе открита разнообразна керамика от ранножелязната епоха, и от ранноселищеската епоха. Преобладава строителна керамика. Открити са и монети от III век пр.н.е. /В. Велков/.

Започна разкриването на монументална римска сграда от III-IV век, чието предназначение още не е ясно. Открита е западната стена, дълга над 40 м. /Л. Гетов/. Продължава разкриването на квартала във вътрешността на късноантичния град /при югозападната порта/. Тук бе открита находка от 42 златни

монети /разпръснати/ от византийски императори от втората половина на VI век. Последните монети и тук завършват с Маврикий, както и предишната находка от 24 златни монети, открити през 1975 г. Те маркират края на града, разрушен от аварите към края на VI век /Зл. Гочева/.

Започна разкриването на обществена сграда от III-IV век, някои от помещенията на която завършват с апсида. Тя е разположена в югоизточната част на Кабиле. /Г. Лазов/

Приключи разкриването на базилика 1. Установено е, че тя е един от най-монументалните паметници на раннохристиянската архитектура в България /61,68 x 27,50 м заедно с атриума/. В строителството на базиликата се установяват три периода: първият към годините на Константин Велики: базиликата е била трикорабна с полукръгла отън и отвътре апсида неразчленен притвор и двор от запад. Разрушена е по време на готското нашествие от 377-378 г. Вторият строителен период се характеризира с преустройства в апсидата и цялостния план на сградата. Обогатена е с нови помещения, баптистерии на север от нартекса и диаконикон на юг от атриума. Подовите на централната сграда били покрити с мозайки. На запад двоят бил разширен и изграден с портици. Възстановяването е станало в началото на V век и сградата отново е разрушена към средата на VI век. Третият период се характеризира с небрежни поправки /А. Милчева/.

При разкопки на надгробна могила, чието централно погребение е от II век от н.е., бе установено, че в могилата е изградена българска църква от XI-XII век, чиито стени и алтарно помещение са запазени някъде до 1 м. височина /Д. Гетов/. Извършено е антропологическо изследване върху костния материал от некропола на Кабиле /Д-р Сл. Чолаков/.

Л. Ботушарова

#### РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ЮЖЕН ВХОД" /ДЖАМБАЗТЕПЕ/ В ПЛОВДИВ

Разкопките са продължение на многогодишните кампании за проучването на архитектурния комплекс с крепостните стени на Филипопол, по югоизточните склонове на Джебазтепе - Трихълмието. През 1977 год. се заложиха със задача да се проучи сгра-

дата с план на театър. Разкриха се два радиални сектори от кавеата заедно с диазомата, и частично един пасаж. Останките са много добре запазени.

Амфитеатралните редове са с мраморни седалки. От площта на оркестрата се отделят с подиум. Над диазомата е запазен и подиума за горните радиални сектори на кавеата. В мраморната настилка на пътеката и в подиумите се установиха четвъртите връзани отвори за вертикални дървени греди.

С разкритите археологически останки се свързва богат епиграфски материал. Установиха се три неизвестни фили на Филипопол с имената на Орфей, Дионис и Филип.

Л. Ботушарова

#### РАЗКОПКИ ПРИ СТРОЕЖА НА НОВАТА СГРАДА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ МУЗЕЙ В ПЛОВДИВ

Разкопките се заложиха в разполагаемата площ от петното за строеж със задачата да се доразкрият и проучат останките от сградата ситуирана от южната страна на декумануса.

От сградата се разкриха шест помещения. В едно от тях се намери подова мозайка 40 кв.м, със сюжет "морска сцена". С направените археологически разкрития не се изчерпва архитектурния план на южната сграда, тъй като останките продължават и извън петното за строеж.

В проучената площ се установиха и значителни останки от застройки от различни строителни нива към декумануса през периода II - IV в. от н.е. Извън тях се разкри и сектор от ранновизантийската крепостна стена.

Резултатите от спасителните разкопки през 1977 год. са извънредно ценна документация за градоустройството на Филипопол през периода IV-VI в. от н.е.

Л. БОТУШАРОВА

# РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТНИТЕ СТЕНИ НА ФИЛИПОПОЛ ПРИ СТРОЕЖА НА ОКРЪЖНА СТОМАТОЛОГИЧНА ПОЛИКЛИНИКА В ПЛОВДИВ

При изкопните работи за новия строеж се попада на римската и така наречената късноантична крепостна стена. За тяхното проучване спасителните разкопки се заложили в източната и северна част на петното за строеж.

От римската крепостна стена се разкриха два сектора от различни трасета на крепостта, която е обграждала античния град извън Трихълмието. Останките от "късноантичната" крепост се излявиха в малък участък, поради ограничената за разкопки площ. Градежът ѝ е от мраморни архитектурни елементи.

От извършените проучвания чрез разкопки се установи следното:

1. Първоначалната римска крепостна стена /II в. от н.е./ е фундирана върху останки от ранноримска застрояка в подножието на Трихълмието. Разкритият сектор бележи протежението в посока из на известното трасе по източните склонове на Трихълмието.

2. В началото на IV в. от н.е. са извършени изменения в първоначалното трасе. Римската крепост е загубила значението си за защита на града след IV в. от н.е. с новото планиране на площите извън Трихълмието.

3. Крепостната стена от мраморни сполни е фундирана върху останките на късноантичния град /IV в. - VII в. от н.е./. Тя се определя като ранновизантийска.

Ел. Кесякова

## РАЗКОПКИ НА АНТИЧНА УЛИЦА ВЪВ ФИЛИПОПОЛ

Разкопките са спасителни. Задачата бе да се направи пълно археологическо проучване на терена определен за Окръжна стоматологическа поликлиника. Разкопаната площ е около 800 кв.м.

Разкри се улица ориентирана север-из и застрояки от двете и страни. Улицата е широка 13,20 м и засега е най-широката улица открита досега във Филипопол. Оформена е с тротоари

до които се намира стилобат. Архитектурните елементи от ордера се намериха сручени върху улицата.

Застройките се отделят от кардото с пасаж. Разположени са в една редица. В градежа и културните напластявания се проследяват няколко строителни нива, които указват за непрекъснатия живот на града в източното подножие на Трихълмието /II - VI в. н.е./. Животът тук е продължил и след късната античност /IX - XI в. за което свидетелствуват монетите и фрагментите керамиката събрана по повърхността на терена/ = 2 м.

Археологическите останки в строителното петно на Окръжна стоматологическа поликлиника са много добре запазени. Те са много важен момент в изясняване градоустройството, топографията и планировката на града Филипопол.

Във връзка със значителните археологически разкрития по предложение на ГНС СОПХ отмени строителството на Окръжната стоматологическа поликлиника.

Ел. Кесякова

## РАЗКОПКИ НА АКВЕДУКТА НА ФИЛИПОПОЛ

Проучванията се извършиха във връзка с изкопните работи за канализация на кв. "Коматев" в Пловдив и във връзка със строежа на ж.п. подлез на шосето за кв. "Коматев".

Установиха се трасетата на два водопроводни моста. Единият се проследи с прекъсвания в протежение на два километра, а от другия се разкри сектор с дължина 350 м. Последният е запазен много добре. Останките принадлежат на субструкцията на водопроводните мостове. На горното равнище на субструкцията се четат и зиданите пилони носещи аркадата на акведукта.

Археологическите проучвания в строителното петно на Коматевския ж.п. подлез дават възможност не само да се изясни градежа на акведукта но и да се документира реално чрез разкопки един значителен участък от неговото трасе. Всъщност с тях се засвидетелствува за първи път археологически акведукта на един античен град в България. Останките от акведукта са една сигурна база не само за една графична но и за една реална рекон-



струкция чрез която да се покаже едно от най-внушителните инженерни съоръжения на нашите антични градове.

Предвид изключителната монументалност на паметника и неговата научна стойност по решение на СОНК акведукта на Филипопол бе обявен за паметник от НАЦИОНАЛНО значение. Строителните работи бяха спрени и проекта за новото съоръжение видоизменен съобразно запазването и извяването на археологическия паметник.

Ел. Кесякова

#### РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА В кв.КОМАТЕВО-ПЛОВДИВ

Целта на разкопките бе да се направи пълно археологическо проучване на могилния насип попадащ в строителното петно за нов ж.п. прелез и нова улична регулация. Разкопките са продължение от 1976 година.

Могилата имаше диаметър 30 м и височина 8,60 м в най-високата си точка. Беше силно нахърнена от иманярски изкопи и нови инженерно-строителни съоръжения.

На 3,50 м от най-горната точка на могилния насип се откри зидан от тухли гроб. Погребението е извършено чрез трупоизгаряне. Гробния инвентар се състои от две бронзови колониални монети, фрагменти от глинени лакримарии. Намериха се железни пирони, габъри от обувки, останки от плат. Като по-ребадни дарове са били поставени орехи, слънчогледово семе и шишарки.

Погребението е вторично и въз основа на монетите се датира от II в. н.е.

Първично погребение не се намери. Вероятно то е кенотаф.

Ел. Кесякова

#### РАЗКОПКИ НА УЛИЧНАТА СИСТЕМА НА ФИЛИПОПОЛ

Разкопките са спасителни и започнаха във връзка със строежа на нова жилищна кооперация на ул. "П.Д.Петков". Целта на разкопките бе пълно археологическо проучване на терена за новото строителство. Площта на заложените разкопки бе 560 кв. м.

Разкритията принадлежат на едно кръстовище /кардо и декуманус/ от уличната мрежа на Филипопол през римската епоха, застроена от двете страни на кардото, както и на два масивни пилони вероятно от водопроводно съоръжение. Останките са силно разрушени от по-късните застроявания и от съвременните градежи.

Направените археологически разкрития потвърждават наблюденията констатирани и при други проучвания във връзка с живото на планирания град извън Трихълмие /II - V в. н. е./. Те са принос към планировката, градоустройството и топографията на Филипопол.

Т. Иванов, М. Почев

#### РАЗКОПКИ НА АГОРАТА НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ

През 1977 г. /11 или до 4 август/ продължиха системните разкопки на агората на римския град Никополис ад Иструм /на 3 км южно от с. Никоп, Великотърновски окръг/, организиран от Археологическия институт при БАН и Окръжния исторически музей във В. Търново със сътрудничеството на Историческия факултет на ВТУ "Кирил и Методий". Работи се на два сектора на агората.

1. Беше установено, че северната сграда на агората представлява трикорабна обществена сграда с вътрешни размери: дъл. 65 м и шир. 18.90 м, ориентирана изток-запад и достъпна

от юг, като северната йонийска колонада на агората служи за южна стена на сградата. Северната надлъжна стена била плътна, успоредна на декумануса, който ограничава от север комплекса на градския площад. По средата на сградата има два успоредни солидни каменни стелобата /шир. 1,35 м/, върху които има по десет правоъгълни основи на монолитни колони или на зидани каменни стълбове и по две правоъгълни основи на пиластрите в двата ъгъла. Ширината на корабът е: 5.80 м /северният/ и по 5.20 м /средният и южният/. По своето местоположение на агората, план и устройство разкопаната сграда е служела за базилка, в която ставало раздаването на съдопроизводството и сключването на делови сделки между търговците.

Непосредствено на запад от базиликата се простира правоъгълна зала, чието разкопаване започна през 1977 г. Двете сгради били свързани с входи помежду си.

2. Беше установено, че както източната страна, така и южната страна на агората била заета от правоъгълни магазини /№ 1-8/, разделени от вистибюла на южния вход.

3. Друг важен резултат е откриването и проучването на неизвестния северен вход на агората, чиито каменни стъпала лежат върху каменните плочи на декумануса, подобно на стъпалата на южния вход. Двата входа се намират точно един срещу друг. Следователно агората била достъпна от четирите страни.

Т.Иванов, В.Найденева, Е.Генова, Т.Ковачева

#### РАЗКОПКИ НА ФОРУМА НА УЛИЦА ЕСКУС

Разкопките през 1977 г. /юни-август/ бяха съсредоточени върху южната с посока изток-запад, непосредствено на север от храма на форума. Още през 1976 г. беше установено, че форумът не завършва на север с улица /декуманус/, а с една колонада, от която беше разкрита част /от южната и източната/. Тези наблюдения бяха потвърдени от резултатите от новата кампания през 1977 г. Оказа се, че комплексът на градския площад,

респективно на храма на форума, е ограден от север от една каменна стена, която плътно се допира до северната къса стена на храма и ограничава от север източния и западния двор.

На 3.5 м северно от този зид се разкри южната крепида на споменатата по-горе колонада по протежение на около 50 м, но не беше открит западният ѝ край. На място бяха запазени пет варовикови бази, а шеста база беше паднала до крепидата, както и множество фрагменти от варовикови монолитни колони и коринтски капители, както и цели блокове от фриз-архитрави с великолепна релефна растителна украса с ажурна изработка.

Между падналите колони се откриха няколко фрагментирани варовикови пиластра с паралелепипедна форма и с релефни изображения на прави млади жени, които на главата си носят кошница /калат/, а с дясната вдигната ръка поддържат тежестта на антепелемана. Несъмнено се касае за така наречените "калотофори" или "карматиди", които се откриват за първи път у нас. Те датират от II в. Все още не е изяснено тяхното първоначално конструктивно предназначение. Те се различават от кръглите цилиндрични колони на откритата колонада. Едно торсо от такава карматида откри В. Добруски /1904-1906 г./ в северозападния край на западния двор на храма на форума.

Разкопките ще продължат в западна посока, като се надяваме да срещнем под прав ъгъл западната крепида на колонадата.

Художничката Елена Генсва от АИМ на БАН нарисова всичките фрагменти от карматидите. Архитект Здравко Лефтеров от София засне новооткритата колонада заедно с комплекса на храма на форума. Фотографът Вл. Караминчев от ОИМ-Плевен направи цветната и черно-бялата документация на разкрития участък и на намечените архитектурни части и на карматидите в положението на тяхното откриване.

Т. Иванов, Л. Русева-Слокоска, П. Алякова, Л. Стайкова

### РАЗКОПКИ В РИМСКИЯ ГРАД ГЕРМАНИЯ

През 1977 г. се подновиха археологическите проучвания на римския кастел, по-късно град Германия при Сапарева баня, Костендилски окръг. Продължи проучването на източната порта в освободените и отчуждени за целта терени. /С разкопките през 1959 – 1961 г. се установи правоъгълната форма на укрепената площ на лагера, разкрити бяха западната и частично източната и южна порти/. С новите разкопки бе доразкрита източната порта с прилежащите ѝ кули и началото на куртината. Бяха постигнати следните по-важни резултати.

1. Източната порта на Германия има аналогично устройство на западната с тази разлика, че не е етеснявана и превръщана в потерна. С построената при Юстиниан I втора крепостна стена портата не е затворена и е продължила функционирането си.

2. Входът на портата е широк 3,10 м. Оформен е с Г-образни страници, с отвори на осите на двукрила врата. Ъглите са от рустифицирани гранитни блокове, запазени във височина три реда /пред портата се разкриха обрушени блокове, някои от които със скосени страници, показващи засводен горен край/. Големи каменни плочи оформят прага и настилката на входа. Дебелината на крепостната стена е 1,80-1,86 м. На запазената височина външното лице е градено в редова каменна зидария на пясъклив хоросан.

3. Портата е била фланкирана с конструктивно свързани и издаващи се извън куртината правоъгълни кули, на разстояние 4,50 м южно и 4,40 м северно. От вътрешната си страна са свързани с бойници от монолитни гранитни блокове, с тесни процепи на външната страна. Кулите следват техниката на градеж на куртината, като ъглите са оформени с гранитни рустифицирани блокове, скрепени с железни скоби тип "ластовича опанка". Подател на кулите е настлан с плочест ломен камък. От вътрешната страна на крепостта имат входови отвори, оформени от паралелограмни гранитни блокове.

4. От вътрешната страна на крепостната стена е долепена втора, с ширина 1,55/1,58 м, с конструктивно предназначение

за двураменната стълба към портата. В дебелината на стената в северната ниша се оформи правоъгълна ниша. От южна страна са документирани три стъпала.

5. Пред първоначалната крепостна стена от външната източна стена, опираща до южна стена на южна кула и до северна стена на северна кула се разкри долепена втората крепостна стена, построена VI в. при Юстиниан I, за което съобщава Прокопий.

Във вътрешността на крепостта се документират големи разрушения и опожарявания. Откриха се фрагменти антична битова керамика, фрагменти и цели долуми, железни клинове от врати, датиращи различните строителни периоди.

Л. Русева-Слокоска, Л. Стайкова

### РАЗКОПКИ НА ГРАДСКА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПАУТАЛИЯ

Археологическите разкопки се проведоха за времето от 1 до 30.VIII.1977 г.

Бяха поставени следните задачи: във възможно свободни терени доизясняване на куртината на източната крепостна стена и разстоянията между кулите по северната крепостна стена. Работи се на четири сектора.

Сектор изток 5: Разкри част от външно лице на източната крепостна стена, на 91,50 м южно от изток 2 и на 135,50 м от източна порта. Запазена на ниво банкет субструкцията е градена от ломен камък на пясъклив хоросан. Разкритият сектор показва промяна в посоката на куртината в непосредствена близост.

Сектор изток 5<sup>1</sup>: Документира прогнозирана чупка на източната крепостна стена в резултат на указаните посоки от изток 5 и изток 1 като отстои от тях съответно на 55,30 м и 80,20 м. Намира се на западния тротоар на ул. "Хр. Ботев" №18. Независимо малката разкрита дължина е 1,50 м е документирана смяната на посоката на източната куртина при малката запа-



зена част от вътрешното лице на субструкцията – два реда ломен камък /непосредствено от ниво банкет/ на жълт пясъклив хоросан. Пред крепостната стена минава канал за нечисти води.

**Сектор север 7:** Разкрита част от куртината на северната крепостна стена, с дължина 6,10 м, на 70 м западно от север 3 и на 228 м източно от север 4, както и прогнозираната поредна правоъгълна кула № 7 западно от север 3. Градена е в известната техника – външното лице запазено с цокъла от два реда рустифицирани квадри, с начало на тухлен пояс от опус микстум вътрешното с отстъпа – ниша и тухлен пиластър пред правоъгълната кула. От последната е разкрита източната стена, следваща градежа на куртината.

**Сектор север 3<sup>1</sup>:** Допроучена западната половина от сектора, с дължина 6,5 м. Документирано бе голямо разрушение на куртината, особено при външното лице, където облицовъчните гранити квадри са разместени. Вътрешното лице продължава оформянето на отстъпа-ниша, с ширина 0,50 м със запазен тухлен пиластър 1,07/0,44 м, с малък отстъп от външната си страна. Пиластърът, както и нишата са градени на фуга, до ниво субструкция на куртината.

И тази част от стената е прорязана от голям турски канал 0,68/0,94 м, граден от грамадни речни камъни.

Находките от проучените сектори на градската крепостна стена са главно фрагменти антична керамика, а при последния и османска, определяща границите на турския Кюстендил в източна посока.

Въ връзка с консервационно-възстановителните работи бе доразчищено външното лице на куртината на сектор XII от късноантичната крепостна стена на Хисарлъка. Кюстендил с прилежащата северозточна кръгла ъглова кула.

Д. Русева – Слокоска, П. Алякова, Л. Стайкова

#### РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СЪДЕБНА ПАЛАТА" в гр. КЮСТЕНДИЛ

Във връзка с предстоящото строителство на Съдебна палата в гр. Кюстендил бяха проведени спасителни археологически разкопки на два етапа:

I етап: от 6 до 26 май, в западната част на строителното петно бе проучена площ от 375 кв.м. Проучваният сектор се намира в югозападния ъгъл на укрепената площ на антична Пау-талиня. Разкрити бяха части от зид, с посока север-изг, и от съоръжение с правоъгълна форма, наподобяващо пещ – 3,50/0,85/0,56м. До него, струпване от разрушени тухли и тегули, с дебела замазка очертаваше съоръжение с полукръгла форма, с диаметър 4,60 м, наситено с голямо количество антична керамика.

II етап: от 11 юли до 13 август на площ от 375 кв.м. представляващо централната и източна част на строителното платно. Части от две антични сгради бяха разкрити в северозточния край, от зидове запазени в субструкция. Източната сграда е ориентирана из-север, с дължина 13,10 м и ширина 4 м. Оформят се две помещения с хоросаново подово ниво, със зидове градени от ломен и речен камък на бял хоросан. Централната част на сградата е разрушена от по-късни вкопавания. Разкриват се зидове и от по-късни преустройства; Втората сграда – части от два зида, се разкри в западна посока. Градена е от речни и ломени камъни на кал. Документирани бяха и по-късни преустройства, части от две огнища, водопровод, канал.

Находките се състоят главно от фрагменти битова късноантична керамика. Частите от двете сгради датират приблизително III-IV в.

М.Чичикова, Ал. Димитрова-Милчева, В.Найденкова, В.Божилкова

#### РАЗКОПКИ В НОВЕ /български сектор/

Археологическите разкопки в българския сектор на Нова през 1977 год. се извършиха от 1 август до 15 октомври 1977 год. Работата бе съсредоточена на три главни участъци:



1. Търговски и жилищен комплекс в квартал X. Под ръководството на Александра Димитрова-Мелчева, ст.н.с. в АИМ продължи проучването на западната част на комплекса. Доразчислени бяха някои помещения и се разкриха зидове, които затварят комплекса от юг и от запад.

2. Сондажи на Форум. Под ръководството на Виолета Божилова, специалист-археолог в АИМ продължи проучването в южната част на Форум чрез сондажи. Разкрито бе голямо каменно стъпало на север от принципията.

3. Сондажи при Източната порта на Нове I. Ръководител Върбинка Найденова, н.с. в АИМ. Във връзка с издирване мястото на Източната порта на Нове I през м. септември бе направен сондаж в квартал XII на предполагаемото трасе на Източната крепостна стена на Нове I, там където то се пресича от оста, идваща перпендикулярно от Западната порта /декуманус максимум/. При сондажа се попадна на настилка от големи плочи, която без съмнение трябва да се свърже с Портата. Разкриха се и части от зидове и срутени покриви от кулите, между които има строителна керамика с печата на I Италийски легион. Началото на декуманус максимум се откри в западния край на плочника. Установяване мястото на Портата на Нове I е извънредно важно откритие на разкопките в българския сектор за изясняване плана на Нове I. Той отговаря на класическата схема на римските лагери от императорската епоха. Няма съмнение, че тук е бил изграден първоначалният лагер, който по-късно се е развил като град. Той представлява правоъгълник, ориентиран с дългите си страни в посока север-юг с размери 500 x 357 м, заемащ площ от около 19 ха. Северната и южната порти на Нове са разположени точно по средата на късите страни и лежат на една и съща ос. Главната порта на града-западната е изместена от средата на западната крепостна стена с около 80 м на север. Източната порта е лежала в една ос със нея. Това определя със сигурност и трасето на декуманус максимум. Тази главна съобщителна артерия, която е тангирала от север форумът е била разположена перпендикулярно на Западната и Източната порти.

И. Прес, В. Шуберт, Т. Сарновски /Варшава/

#### РАЗКОПКИ В НОВЕ /ПОЛСКИ СЕКТОР/

През тази археологическа кампания работата бе съсредоточена на следните три участъка: II – западна част на крепостната стена; IV – северозападната част на града; IX – централната част на града /принципията/.

В участък II /кв. XV – 395 и 396/ целта бе да се изясни стратиграфията на пластове в тази част на крепостната стена. Достигнатата дълбочина варираше от 3,25 до 3,85 м и в профила на сондажа бяха установени 23 пласта. На тази дълбочина не се стигна до материкова почва. Избраният за изследване терен се оказа невазрошен. Единствено в западния край на крепостната стена се попадна на зид от правоъгълна външна кула с ширина 3,10 м.

Изследванията в участък IV обхващаха терена на север от помещение X и северно от северния портик. На дълбочина се достигна до здрава почва и се изясниха останките от най-ранните каменни строежи в тази част. Изследвани са също така късните етапи на застрояването чрез стратиграфски анализ и проучване на останките от късните строежи. На терена на оградата с портик в същия участък са проучени пет помещения, разположени близо до портика. Получиха се важни резултати за различните строителни периоди. Всред находките преобладават битови предмети от глина /сѝдове, лампи/, камък /фрагменти от мортари и др./ и др.

В участък IX е проучена южната част от комплекса на легионната комендатура – принципията. Изцяло се разкопа светилището на знамената с размери 10,10 x 15,40 м. Беше установено /чрез стратиграфски сондажи/, че през един по-ранен период то е било изградено от тухли и дърво, а по-късно е имало каменни строеж. През втората строителна фаза сградата в средата е имала настилка от големи каменни плочи, заобиколена с подложка в опус сигнинум.

Триделната централна фасада на светилището е била оформена от двете страни с полуколони. Тя е имала също три тухлени свода. Пред централния вход са били разположени каменни

отълок, който води към вътрешността на светилището. По всяка вероятност ограничените входи са били затваряни с метални решетки.

Източно от светилището бе открито помещение, което е изпълнявало функциите на съкровищница.

От находките намерени в този участък заслужават да се отбележат мраморна глава на Каракала, 11 масивни бронзови ленти, фрагменти от мраморен надпис, различни бронзови фрагменти и повече от 300 броя монети от периода I - IV в.

Я. Младенова, Й. Атанасова

#### РАЗКОПКИ В РАЦИАРИЯ

През 1977 г. продължи работата в сектор I на западната крепостна стена. В южна посока бяха разкрити още 30 метра от стената. Тази част е претърпяла голямо разрушение в началото на 20 в. Запазена е в суперструкция до 1 м. Градена е от ломен камък с леко обработени лица и има емплектон. Хоросанът в основата е бял, а в суперструкцията със счукани тухли. На места личат основни преправки изразени в надстрояване от нивото на банкета нагоре, каквато бе констатирана и в разкритата през 1976 г. част. Новата част няма стеснение и пиластри носещи аркада. Широка е 1,90-2,00 м. В по-късно време е било направено префугиране на двете лица с хоросан със счукани тухли.

В южна посока се стигна до правоъгълна кула, която се издава изцяло пред куртната. Разкритото показва, че тя е с големи размери. Градежът ѝ е както на стената. Претърпяла е голямо разрушение след което е била подсилена с допълнителна стена. Запазена е само в субструкция.

От вътрешната страна на кулата в горните нива се откриха основи на по-късни постройки /V-VI в./, на които бе рачистена част от овъглената дървена конструкция на покрива.

Продължиха проучванията на разкопаната през 1976 г. част от стената. Фундирана е на дълбочина 2,70 м и има най-голяма дебелина 3,05 м. Стената, която я дублира от вътрешната страна е дебела 1,30 м и започва от нивото на банкета.

При изграждането на крепостната стена е бил засегнат културен пласт. Под кулата бяха открити основи на по-ранни постройки. В северния край източно от крепостната стена са съществували по-ранни сгради. Част от такава сграда с хипокауст бе открита през 1976 г. През тази кампания между нея и крепостната стена се откриха основи на още по-ранна сграда, пресечена от крепостната стена. Има масивни стени, дебели 1 м, градени от обработен камък с бял хоросан. Разграничават се два строителни хоризонта от II-III в. преди изграждането на основната крепостна стена в края на III-IV в.

В теренните проучвания през 1977 г. взеха участие Л. Пашански, Г. Кабакчиева, М. Лилова и Т. Никова.

Г. Кузманов

#### РАЗКОПКИ НА КАСТЕЛА ЯТРУС /с.КРИВИНА,РУСЕНСКИ ОКРЪГ/

През 1977 г. продължи разкриването на голяма късноантична сграда, разположена североизточно от базиликата на кастела. Очертава се редица от помещения с входи към широк навес. Зафиксираните три подови нива от V и VI в., както и настиленият с керамични находки културен пласт от V в. потвърждават установената вече периодизация на кастела и допринасят за обогатяване на типологическата характеристика на археологическия комплекс на ранновизантийския Ятрус.

Д. Станчев

## РАЗКОПКИ В СЕКСАГИНТА ПРИСТА

Разкопките се проведоха от 7 яли до 26 август 1977 г. от ОИМ-Русе. Работи се южно от разкритата през 1976 год. част от северна крепостна стена и успоредните на нея две сгради.

Целта на разкопките беше да се разширят проучванията в южна посока, като се проследят културните наслоявания и се разкрият архитектурни останки.

Постигнати са следните резултати: разкопана е площ от 300 м<sup>2</sup>, в която са открити:

1. Част от северно отделение на сграда, ориентирана по посоките на света, с дългата страна – изток-запад. Нейната дължина е 20,60 м.

Отделението е разделено на две помещения: източно – с размери 10,25 x 5,60 м и западно, с размери 6,80 x 5,20 м. Според начина на градеж и предметите намерени върху пода, сградата се датира от V–IV в.

2. Разчистена е улица с дължина 35 м и ширина 3,25 до 3,60 м. Тя е ориентирана в посока изток-запад и преминава между сграда № 2 и разкритата през 1977 год. част от сграда.

3. Проследени са пластове, характеризиращи дадената епоха.

Най-горният, достигащ дебелина 1,80 м е наситен с фрагменти от керамика и глинени лули от турската епоха.

Под него, само на отделни места, са намерени късове от глинени съдове и костени дръжки принадлежали към периода на Първата българска държава.

Следващият пласт, достигащ дебелина от 1,20 до 1,50 м е характерен с фрагменти от ранно византийска керамика. В него се открива останките от сградата и улицата.

4. От направения сондаж от вътрешната страна на северната крепостна стена се установи, че най-долния културен пласт принадлежи към античната епоха.

Д. Огненова-Маринова, В. Божилова, Г. Александров

## РАЗКОПКИ НА СВЕТИЛИЩЕТО В МОНТАНА

Разкопките в района на светилището на Диана и Аполон в подножието на калето в Михайловград продължиха през отчетната година. Разкопките се развърнаха върху трите тераси подържани от подпорни стени източно от базиликата. Същевременно се пристъпи към демонтирането и преобръщането на вградените в стената ари открити през 1969–1970 г. Източно от апсидата бе открит един къл на по-стара сграда върху чиито развалини е стъпила субструкцията на старохристиянската базилика. Явно касе се за култовата сграда на езическото светилище на която са принадлежали архитектурните фрагменти, скулптурите и посветителни паметници, свлечени надолу по склона и вградени в известната стена. Монетата на Фауста – съпругата на Константин Велики, открита в сред сполите вградени в емплектон на стената оточнява и датата на разрушаването на светилището – именно при провъзгласяването на християнството за официална религия. Случая е напълно аналогичен с този който бе констатиран в Мемсамбрия Понтийска.

Преобрънатите надписи съдържат известните вече формули, характерни за това светилище и имена на посветители – предимно легионери от I Италийски и XI Клавдиев легион. Върху една от арите посветена едновременно на двете божества с епитети издаващи известен традиционализъм срецаме името на един посветител с тракийско име – Муказенус.

В сред скулптурните сполни заслужават внимание: торсо на Диана с художествена изработка характерна за времето на флавиите, торсо на Диана ловджийка следваща широко разпространената схема известна и от други екземпляри от същото светилище, както и една подставка на една статуя на Диана почитана като покровителка на животните – върху подставката са запазени фигурата на бик и зайк с малко зайче.



Г. Александров

## РАЗКОПКИ В ТЕРИТОРИЯТА НА МОНТАНА

През отчетния период се работи за доразкриване на антична Вила № 3, намираща се на 5 км югозападно от Михайловград. Това е вече третата голяма вила, съществувала в района на Монтана, която е разкрита. През 1976 г. бе разкрита *pars urbana* заградена със зид.

През 1977 г. бе разкрита *pars rustica*, в която има два хореума и три жилищни сгради, едната от които е с малки помещения, вероятно за робски семейства, а другата вероятно е била на вилкуса. Разкрита е и банята, която има разпределение и характерния за рамските бани план. В разкритата пеш за строителна керамика бяха открити заредените за изпичане тухли, с което се доказва, че не само керемидите и другите строителни керамични материали, но и тухлите са изпичани в пещи.

В близост до вилата бяха открити фрагменти от керамика от ранножелезната и късножелезна епоха, както и фрагменти от изгорялата глинена мазилка с отпечатени в тях пръсти, от които са били изградени жилищата на старото тук тракийско население. Селището продължило съществуването си и през римската епоха.

Сп. Машов

РАЗКОПКИ НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ АВГУСТА ПРИ С. ХЪРЛЕЦ,  
ВРАЧАНСКИ ОКРЪГ

Спасителните археологически разкопки на античната крепост Августа бяха започнати през 1973 год. По време на четирите кампании изцяло бе проучена северната крепостна стена с прилежащата и северна порта, а също така и част от западната стена. Бяха разкрити северозападната и североизточната

ъглови кули, които имат ветрилообразна форма и шест междини – с У-подобна форма. Материалите открити през този период бяха изключително от периода I – VI век.

През 1977 г. бе проучена част от западната крепостна стена и бе открита кула № 9. Градежът и в тази част на куртината е: по-едри ломени камъни използвани за двете лица и блокаж от дребни ломени камъни с много хоросан. Дебелината на крепостната стена е до 2,50 м., а тази на кулата до 2 м.

По-интересни от откритите материали тази година е печат върху тухла – D.A.P. A.S.T. Вероятно той е от ала Астурум, за която има данни, че към края на втори век е преместена в отбъднуавска Дакия. За дислокацията ѝ след края на III в. липсват данни, а този печат е именно от този период.

Материалите открити до 1977 г. са от римския и ранновизантийския период. През тази година бяха открити три гроба с погребения извършени чрез трупозагаряне. По форма и изработка, урните използвани при тези погребения могат да се отнесат към края на бронзовата или началото на желязната епоха.

Сп. Машов

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "РИМСКА ВИЛА" В М. РОБИН  
ДОЛ ПРИ С. ДОЛНА КРЕМЕНА, ВРАЧАНСКИ ОКРЪГ

Спасителните археологически разкопки на римската вила при с. Д. Кремена бяха започнати през 1974 г. По време на трите кампании бяха проучени западното и северно крило на постройката. Открити бяха фрагментирана битова керамика, монети, предмети от метал и кост. Бе открита и скулптурна група Дионис и Херкулес изработена от мрамор. На базата на тези материали периода на живот във вилата се определяше в разките – края на II средата на III в.



През 1977 г. бе проучена част от вътрешният двор на площ около 200 кв.м. Бе открита фрагментирана кръгла колона изработена от пътен бял варовик. На едната страна във висок релеф е представена Венера. Изработването на релефа и битовата керамика, открита тази година не излизаха от рамките - края на II средата на III в.

В най-долните пластове бе открита керамика украсена с изтъкнал шнурообразен орнамент характерен на IV в. пр.н.е. Това изменя долната граница за съществуване на живот в тази местност.

В. Любенова

#### РАЗКОПКИ НА РИМСКА ВИЛА В кв. БЕЛА ВОДА, ПЕРНИК

В продължение на половин година до края на м. август 1977 г. бяха проведени спасителни археологически разкопки на трасето на новострояща се ж.п. линия в района на рудник "М. Толбухин" - кв. Бела вода, Перник. Бе разкрита една вила руска.

Вилата е изградена в един завой на десния бряг на река Струма, така че от изток и югоизток е била естествено защитена. На изток и запад се простират обработваеми земи, отчасти унищожени от рудника. Градежът е солиден - външните стени в opus mixtum дебели до 0,95 м, а вътрешните - от ломен камък на бял хоросан с дебелина 0,65 м. Основите 1 - 1,20 м.

Вилата /50 x 50 м./ е почти квадратна в план. Била е укрепена с четири странични кули на ъглите и една над входа от изток. Около вътрешен двор с размери приблизително 20 x 20 м са разположени помещения в една редица, а в западната част те са удвоени чрез изграждането на баня и едно отделено помещение. Банята е изградена само от тухли и се състои от две помещения - студено и топло, съответно със студен и то-

пъл водосем. Запазена е част от хипокауст и префориум. В центъра на двора е бил направен малък басейн - impluvium /3,80 x 3,80 м/, а пред банята - кладенец.

Някои от находките /глинени тръби от сводове, Т-образни клинсове, водопроводи, канали, мраморни облицовъчни плочки, плоски стъкла, tegulae mamatae и др./ дават указание за известни удобства и разкош в архитектурното оформление на част от помещенията, но не може да се твърди, че тук е било постоянното жилище на собственика. Данните говорят за един зърнопроизводителен комплекс. Освен това във вилата или в непосредствена близост се е развивало медникарство. Намерен е калъп за изчукване на съдове.

Пред лицето на външна опасност са били извършени известни реконструкции и пристройки, вероятно все още от първите обитатели /кула от запад и др./.

Последният етап от обитаването на вилата се отразява най-пълно в археологическо отношение. Огромни маси от обгорял в пожари кирпич, преграждане на помещения, зазидване на входове, засипване на басейна и кладенеца, изграждането на характерни тухлени огнища в някои помещения и находките - предимно керамика и железни сечива - очертават един икономически и социален похват. Новите заселници - вероятно отделни семейства, са се занимавали със скотовъдство и земеделие. Този етап се датира с керамиката и монетите - втората половина на V век. В кирпичените пластове бяха намерени монети от Анастасий I и Юстин I.

Б. Султов, М. Почев

#### РАЗКОПКИ НА АНТИЧЕН КЕРАМИЧЕН ЦЕНТЪР КРАЙ БЯЛА ЧЕРКВА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ ОКРЪГ

Археологическите разкопки на античния керамичен център се проведеха през септември и октомври със средно 10 работника на ден. Теренът на обекта беше разширен в западна посока. Тук още през 1976 г. попаднахме на конструктивно свързани зидове, които са част от многоделна постройка, разрушена

при пожар. От нея са запазени отделни части. Постройката е градена от ломени камъни на калова спойка. Зидовете ѝ продължават в западна и източна посока. Очевидно тук става дума за един по-сложен комплекс, в който е била включена новооткритата постройка.

Вътре в постройката се намериха керамични фрагменти от фина, сива, сивочерна, каолинова, амфори; предмети от желязо, бронз и мед. Единствената открита монета от Лициний беаза /308-324/ потвърждава времето на съществуването на античния керамичен център през III-IV в.

Б. Султов

#### РАЗКОПКИ НА АНТИЧЕН КЕРАМИЧЕН ЦЕНТЪР КРАЙ ПАВЛИКЕНИ

През 1977 г. продължиха археологическите проучвания в античния керамичен център край Павликени. В югозападната част на обекта беше разкрита голяма постройка, съставена от различни по размери и предназначение помещения: жилища, складове и др. Едно от помещенията е било използвано за гърнчарска работилница. В него бяха открити гърнчарски инструменти и множество фрагменти от керамика. Постройката е била покрита с дълговидни тегули. На отделни места е имало вентилационни съоръжения направени от специални тегули с полуконусовидни отвори.

Втора гърнчарска работилница беше разкрита в северозападната част на обекта. Тя се състои от едно помещение и навес от южната страна. Новооткритите гърнчарски работилници са функционирали от втората половина на II в. до средата на III в.

През 1977 година бяха разкрити и проучени още 18 пещи за изпичане на художествена, битова и строителна керамика. Между тях особен интерес представлява пещ № 31, чиято скара се поддържа от четири подпорни стълба.

Продължи разчистването и на кладенеца, разкрит във вътрешния двор на вилата. Той беше запълнен с начупени варовикови колони, фрагменти от тегули и много камъни. При изграждане на кладенеца са били използвани и фрагменти от разрушени гранчарски пещи.

Археологическите проучвания край Павликени ще продължат и през 1978 година.

Г. Гинев

#### РАЗКОПКИ НА АНТИЧНА ВИЛА в гр. ТЪРГОВИЩЕ

През 1977 г. са продължили и приключили разкопките на антична вила при кв. Мих. Петров на гр. Търговище. Проучени са помещения № 5 и 6 и пространството около т.н. "култово помещение". Уточнен е планът вътрешното разпределение на помещения № 5.

Откритите малко на брой находки не противоречат на досега установената дата на съществуване на сградата - II-III в. н.е.

Г. Атанасов

#### РАЗКОПКИ НА РИМСКИ КЕРАМИЧЕН ЦЕНТЪР ПРИ с. ШЕТ МОГИЛИ, ШУМЕНСКИ ОКРЪГ

При провеждане на спасителни разкопки през 1976, 1977 г. се установи наличие на керамичен комплекс за битова керамика в близост до крупно антично селище.

От разкопките стана ясно, че пещите са двукамерни с кошеровидна форма. Скарите са изработени от глина, имат почти правилна кръгла форма. Диаметрите им са от 2,10 до 0,90 м. Подпорните стълбове са езичести.



Керамиката е извънредно изобилна. Преобладава ~~фината~~ битова керамика: амфори, паници, гърнета и чаши.

Керамичният център при с. Пет Могили дава възможност да се проследи развитието на формите на съдовете и важни данни за икономическото развитие на този район през II-IV в.

Н. Гиздова, Б. Колева

ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В м. "БЕЛЪОВСКАТА КОРИЯ"  
ПРИ с. КАЛУГЕРОВО, ПАЗАРДЖИЙСКИ ОКРЪГ

Спасителните археологически разкопки на могиления некропол в м. "Белъовската кория" при с. Калугерово, Пазарджикски окръг, които започнаха през 1976 г. продължиха и през 1977 г. Некрополът се състои от шест могили, от които пет проучени.

Височината на могилиите варира от 0,80 до 2,90 м.

МОГИЛА № 1 – висока 2,90 м с диаметри: И.З. – 7,80 м и С.Ю. – 7,20 м. В нея се откри един гроб, в центъра в западната част на могилата, на дълбочина 2,60 м. Погребението бе извършено чрез трупозгяране в гробна яма с размери 2,10/1,10 м и дълбочина 0,80 м ориентирана запад-изток. Гробният инвентар се състои от глинени съдове от типа на римската керамика, един железен нож, железни габъри и една римска монета от Марк Аврелий /161-180/. Върху гробната яма бе натрупан насип от глинесто-песъчлива пръст, образуващ малка могила, а върху нея натрупан разнородния насип на голямата могила.

МОГИЛА № 2 – висока 1,40 м с диаметри: И.З. – 6,30 м и С.Ю. – 7,20 м. Погребението е символично-кенотафия. В насипа бяха открити само фрагментирани съдове, които не могат да се възстановят.

МОГИЛА № 3 с 9 гроба. Разкопаването на тази могила бе започнато през 1976 г. През тази година бе доразчистен гроб № 2, в който се намери една римска монета. Северно от могилата се откри още един гроб с размери на огнището 2/2 м с гробен инвентар от тракийска и римска керамика.

МОГИЛА № 4 – висока 1,30 м с диаметри: И.З. – 9,50 м и С.Ю. – 8,80 м, с три гроба. Първият гроб се откри в центъра на могилата извършено чрез трупозгяране в клада с размери 3/2,50 м. Гробният инвентар се състои от глинени съдове – римска керамика. Върху гробните дарове бяха нахвърляни безразборно камъни. В югоизточният сектор на могилата под една група камъни се намери римска монета от Флориан /276 г./.

В югоизточната част на могилата на дълбочина 0,80 м се откри вторият гроб. Индивида е погребан направо върху естествения терен, ориентиран запад-изток с ръце спуснати край бедрата, с дължина на скелета 1,60 м, без инвентар.

Югоизточно извън могилата се намери третият гроб. Погребението е извършено чрез трупозгяране в огнище с размери 2,40/2 м. Гробният инвентар се състои от 22 съда всички от типа на римската керамика.

МОГИЛА № 5. Погребението е символично-кенотафия. В насипа се намериха фрагменти от съдове, също от типа на римската керамика.

Между могила № 1 и № 3 по средата се откри гроб без могилен насип, чрез трупозгяране, с гробен инвентар състоящ се от два глинени съда и една римска монета.

Общо в петте могили бяха открити 14 гроба. От тях 7 чрез трупозгяране и 7 чрез трупополагане, 2 чрез кенотафия. Гробните дарове са предимно глинени съдове от типа на римската керамика, подобна на тази открита в некрополите от Хасковски, Старозагорски и други окръзи, датирани с монети от трако-римската епоха. Намерените монети /могила 1, гроб 1; могила 3, гроб 1,2,3; могила 4/ и керамиката дават основание да поставим използването на некропола в границите от втората половина на II век до средата на IV век и по-късно до началото на V век. Некрополът е бил издигнат върху останките на праисторическото селище от края на неолита и началото на калколита /Краново IV/. Проучването на некропола и селището ще продължи и през настоящата година.



Ив. Василев

### РАЗКОПКИ НА НОС ШАБЛА

Спасителните разкопки при фара на нос Шабла се прове-  
доха от 16.IX. до 30.IX.1977 г. на два сондажа разположени  
на около 300 м. един от друг.

При сондаж I са разкопани 5 квадрата с размери 5x5 м.  
В тях се откриха три двулициеви зида, вероятно от едно по-  
мещение принадлежащи към сграда, която още не е разкрита.  
Зидовете са изградени от ломени камъни на кал. Сред тях са  
открити много фрагменти от строителна керамика. Тук е открит  
и един хромел, а също така и много фрагменти от глинени съ-  
дове отнасящи се към еллинистическата и римската епохи. Пре-  
обладават фрагментите от късноантични съдове, предимно амфо-  
ри с гребенчата и реберчата повърхност.

Ръв втория сондаж е открит двулициев зид с посока  
И-З и проследен на дълж. 10 м. Изграден е от обработени ка-  
мъни споени с хоросан примесен с късове от счукани тухли.  
Запазена вис. 3,07 м. и шир. 1,97 м. Челото му е открито на  
дълб. - 0,20 м. от нивото на съвременния терен.

От северната страна са открити 7 долиума силно напу-  
кани. Тези, които са на самия морски бряг са разрушени пове-  
че от морските вълни.

В. Божилова

### РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА ПРИ г.КОСТИНБРОД

През есента на 1977 година - м. октомври и ноември  
бяха проведени редовните археологически разкопки в местността  
"Градище" при гара Костинброд.

При проучванията в предишните кампании бе разкрита ед-  
на сграда със сложен план, която оформя 7 помещения. В 4 от  
тях бяха открити следи от полихромна мозайка, която е сравни-

телно добре запазена само в едно от помещенията, в останали-  
те три тя бе изцяло разрушена при изкопни работи за строеж.

Проучванията през 1977 година имаха за цел да установят  
окончателния план на част от помещенията с мозайка, както и  
доразкриването на останалите части от нея. Цялостно се оформи  
плана на две от помещенията с размери 10x6,50м и 9,60x6,50м.

В първото помещение бе разкрит изцяло северният и из-  
точен бордюр на добре запазената тук мозайка с геометрични  
мотиви. Мозайката е изпълнена в техниката на опус тессалатум.  
Кубчетата са грубо издялани със страна 1,5-2 см. Употребени  
са 5 цвята: бял, жълта, охра, тъмносин, тъмнокчервен и черен.  
застъпеният орнамент е плетеницата, а също и ромбонди с впи-  
сани в тях квадрати и кръгове. Новооткритите части от мозай-  
ката са изпълнени с ритмично повтарящи се квадрати и правоъ-  
гълници с вписани в тях ромбове и кръгове. Квадрата на бордю-  
ра е изпълнен с двупетелен шахматен орнамент. В насипа от раз-  
рушения се намериха следи от стенна цветна мазилка в помпеев-  
ско червен и масленозелен цвят.

Разкритият вход на изт. стена на помещението води към  
друго, вероятно също покрито с мозайка, части от която се  
откриха на самия праг. Стените на помещението, които са запа-  
зени на височина до 1-1,10 м са изградени в техника опус мик-  
стум с четириредов тухлен пояс и речни камъни споени с бял  
хоросан. В северозап. част на пом. върху мозайката бяха откри-  
ти следи от тухлена настилка и една пещ, свързани с втори  
строителен период на сградата.

На запад от това помещение се разкри изцяло и плана  
на другото с размери 9,60x6,50 м, където се откриха запазени  
части от почти изцяло разрушената мозайка. И тук тя има съ-  
щия характер както тази в съседното помещение. Мотивите са  
геометрични-ромбове и квадрати изпълнени в три цвята: бял,  
тъмносин и червен.

В северозападната част на помещението се откриха ня-  
колко колонки от хипокауста, с който е била снабдена по-го-  
ляма част от сградата.

Разкрита бе и част от следващото помещение в западна  
посока с размери 6,50x7 м. Тук липсват следи от мозайка, но  
на едно по-високо ниво се откри тухлен под, вероятно от вто-  
рия строителен период.

Начина на строеж на сградата, преобладаващото количество късноантична керамика, както и техниката на изпълнението на мозайката насочват към един по-късен период. Резултатите от разкопките през тази година потвърдиха първоначалната датировка на сградата III-IV в. Разрушена от един унищожителен пожар, чийто следи ясно личат навсякъде, тя е била възстановена и е просъществувала и през късната античност когато е служела вече по-скоро като фортификационно съоръжение.

Г. Кузманов

#### РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ ПРИ С. РИБНОВО, БЛАГОВЕГГРАДСКИ ОКРЪГ

При машинна обработка на терени в м. Селище при с. Рибново, Благоевградски окръг са били разрушени 3 гроба с характерен за IV-V в. инвентар: керамични кани, гърнета и паници, стъклени съдове и монети от същата епоха. Проведените през 1977 г. на това място разкопки, в резултат на които бяха разкрити нови 17 гроба, допринесоха за изясняване на характера на гробните съоръжения – цистови гробове с правоъгълен план, облицовани и покрити с каменни плочи. Въпреки изцяло запазените покрития на някои от гробовете, в нито един от тях не бяха открити следи от погребения.

Д.Ил. Димитров

#### РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ПРИ С. ШКОРПИЛОВЦИ, ВАРНЕНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължиха разкопките на късноантичната крепост при с. Шкорпиловци. Работи се главно по трасето на източната крепостна стена и отчасти около североизточната кула и правоъгълната кула по южната стена. Проучена беше площ от близо 500 м<sup>2</sup>. Установено беше напълно трасето на източната

крепостна стена, която беше твърде добре запазена. Изследвана беше източната кръгла кула, запазена на височина до 1,50 м и повтаряща по план другите дялови кули. Почти по средата на стената беше открита потерна широка 1,50 м, която в VI в. е била базилиана. Непосредствено до крепостната стена, в ос на откритата от Шкорпил базилика, беше открита източната половина на сградата ориентирана изток-запад, широка 5 м. В източната част на сградата подът се състоеше от петцветна мозайка от *opus sectile*, която образуваше геометрични фигури, вояд които главно място заемаха бръшлянови клонки и меандър. В средата на мозайката се откри профилирана мраморна плоча, която образуваше малко басейнче. Площта на мозайката беше около 15 м<sup>2</sup>. На запад подът на сградата е от фигурално подредени керамични плочи. Сградата, която изглежда е била баптистериум, е от късния период на живота в крепостта – вероятно VII в.

При разкопаването на източната кула беше проследена структурата на старобългарския вал, който тук следва източната стена. Установено беше, че валът на това място е използвал руините на крепостната стена.

И. Чумбулева, П. Балабанов

#### АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В С. ОБЗОР, БУРГАСКИ ОКРЪГ

Черноморското селище Обзор, Бургаски окръг, е разположено до устието на р. Двойница, на 33 км. североизточно от г. Несебър.

В античността то е известно като месамбрийска колония Навлохос, в римската епоха – крайбрежна станция Темплум Ювис и в средновековието – крепостта Козяк град.

През м.м. септември – октомври се проведеха първите археологически проучвания на свободния терен в центъра на селото, определен за строеж на културен дом.

Проучена бе площ от 150 кв.м. След вдигане на 60 см. пласт с модерни отпадъци, корени и пр. и 60-70 см. хоросанов



пласт наситен с фрагменти от тухли и архитектурни елементи се попадна на част от голяма обществена сграда. В средата на изкопа се откри стена с посока изток-запад, с разкрита дължина 16,50 м. и деб. 1,20-1,28 м. Запазен само един ред от суперструкцията – сив грубо обработен камък на хоросан. От двете страни на стената се разчисти хоросанова настилка с очертани гнезда на мраморни плочи, някои от тях са запазени на място.

Находките са предимно части от бази, капители разнообразни, корнизи, колони и др. от мрамор и пясъчник, които могат да се датират от IV-VI век.

М. Домарадски, И. Алякова, Р. Георгиева

#### РАЗКОПКИ И ПРОУЧВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОВИЩА, КЮСТЕНДИЛСКИ ОКРЪГ

От 7 до 16 дни бяха извършени археологически проучвания в землището на с. Драговища.

Целта на проучванията бе да се изясни хронологията на обектите на тракийската култура, разположени в землището на с. Драговища. Главен обект на изследване бе укрепеното селище в м. Деяновец с неопределено до започването на проучванията времетраене на живота в него.

В м. Деяновец бяха заложени 6 сондажа, на разстояние един от друг 200 м. Те бяха с различни размери – I – 5x2 м., II – 7x3 м., III – 2x1 м., IV – 3x1 м., V – 2x1 м., VI – 4,50x1,50 м. Два от сондажите пресичаха личалите на повърхността на селището – каменни стени. Три бяха заложени във вътрешността му, а един пресичаше струпванията на камъни, намиращи се в него.

В сондажи I и III бе констатирано наличието на културен пласт от късната античност с деб. 0,30 – 0,40 м., във II и IV сондаж бяха открити преградни стени, крепостна стена и част от жилище.

В проучваното селище, което може да се датира в V-VII в. не бяха открити по-ранни следи от живот.

По време на проучванията бяха посетени повторно обектите в землището на селото, регистрирани от експедицията през 1976 г. В м. Светицата, където повторно бе намерена керамика от предримската епоха, бяха заложени сондажи и констатиран културен пласт с дебелина около 0,40 м.

М. Лазаров, Г. Кузманов, П. Балабанов

#### РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН АНХИЛО

Разкопките на Анхило /м. Палеокастро до г. Поморие/ бяха подновени през 1977 г. след няколкогодишно прекъсване. Продължи проучването на разкрития досега сектор от античния град. Общата планировка на сградите – верижни помещения със стълобат на портик пред тях /магазини/ и голяма правоъгълна "зала", тангирани от кардо и декуманус, дава основание да се предположи, че е разкрит североизточния ъгъл на голям търговски комплекс или форум, функционираше интензивно до VII в. Животът на това място през XI-XII в. е засвидетелстван от многобройни находки, сред които изпъква високохудожествената рисувана светлоглинена керамика.



## СРЕДНОВЕКОВИЕ

## РАЗКОПКИ В ПЛИСКА

Ст. Ваклинов с колектив

## РАЗКОПКИ НА т.н. КРУМОВ ДВОРЕЦ

Проучванията на най-старата дворцова сграда в Плиска, известна под името "Крумов дворец", през 1977 г. бяха съсредоточени предимно в нейната южна част. Бяха разчистени изцяло трите надлъжни стени с посока изток-запад и отчасти пресичащите ги перпендикулярно стени с посока север-юг. Каменният материал от градежа на основите е изцяло изваден. Планът на сградата се очертава от подложките на зидовете, изградени от хоросан с примес от счукана тухла върху гъста мрежа от отвесно набити дървени пилоти. Леглата на зидовете са запълнени със строителен трошляк, който в горната си половина носи силни следи от стихийен пожар. Във вътрешността на попадащите тук кули В и Г се откриха неизвестни досега квадратни каменни зидове, служещи за ос на стълби, които са отвеждали към горния етаж.

С цел да бъде заснет пълен профил на напластяванията по надлъжната ос на сградата, бе изчерпан насипа, запълващ леглото на зид У. И тук каменният градеж на основите е изцяло изваден. Устройството на хоросановата подложка и характера на насипите в леглото са аналогични на установените в южната част на сградата.

Отново бе разчистена проучената от Кр. Митев кула Б. В централната ѝ част бе открит неизвестен от първите разкопки каменен стълб с кръгло сечение — част от конструкцията на стълба за горния етаж.

Върху останките на двореца бе установен културен пласт с материали от X-XIV в. Бяха разчистени няколко полукопани жилища и ями от X-XII в. В едно от тях се намери добре запазен меден византийски печат на високопоставен сановник.

П. Георгиев

## ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОБЪЛГАРСКИТЕ БАНСКИ ПОСТРОЙКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР

При сондажни разкопки и проверки в дворцовия център на Плиска през 1977 г. бяха коригирани или допълнени плановете на известните досега бански постройки /сгради F и K по П. Карасимеонов/. Около банята в северозападния ъгъл на оградната стена на двореците беше установена сложна мрежа от глинени и оловни водопроводи и канали. В зависимост от строежите, с които те са свързани се диференцират 4 основни периода на тяхното изграждане. Откриването и точното документиране на мрежата от водопроводи и канали в тази част на дворцовия комплекс е от голямо значение за по-нататъшното детайлиране и уточняване на съществуващата периодизация на сградите тук.

На юг от Големия басейн беше установен напълно плана на известната от разкопките на Ст. Михайлов през 1949 г. постройка с отоплителна инсталация /хипокауст/. Сградата представлява баня, чийто първоначален план е двуделен с размери: 7,85x4,85 м. Тя се състои от две квадратни помещения без разпределителен зид между тях. В приземието на по-малкото помещение е вметена пещ, а в по-голямото отоплителна инсталация от редици тухлени колонки. След преустройството си банята е станала триделна, като пещта е била преместена в специално изграден от тухли широк канал на север от малкото квадратно помещение. Снабдяването с вода на банята е ставало вероятно от намиращия се от източната и страна голям резервоар.

Банската постройка е била изградена едновременно и съществувала заедно с голямо водохранилище, разположено от източната ѝ страна. То е вкопано на дълбочина 2,90-3 м от нивото на дворната настелка, като дъното и стените му са били обмазани с хидрофобен червен хоросан. Банята и водохранилището принадлежат към най-ранните сгради в дворцовия център и се датират в VIII в.

Проучванията в северозападния ъгъл на оградната стена доведоха до откриването и на още една, неизвестна досега, баня. В плана ѝ е включен т.н. кръгъл басейн. От север на него е построена подковообразна ниша до стените на която е бил прокаран глинен водопровод. Пеша на банята се е намирала от запад на кръглия басейн в голямо квадратно помещение. Отоплителната инсталация от каменни стълбчета е била монтирана върху дебелина до 3 м градеж на басейна и във вътрешността на подковообразната ниша. Новооткритата баня принадлежи към втори строителен период на строежите в центъра и се датира най-общо в края на VIII- началото на IX в.

П.Георгиев, Ст. Витлянов

#### РАЗКОПКИ И ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРА ПРИ ГОЛЯМАТА БАЗИЛИКА

Проучванията през 1977 г. бяха съсредоточени в сектора южно от Голямата базилика. Основната задача беше цялостно разкриване на паметниците от манастирския двор.

Изцяло беше проследена западната и южната оградна стена на манастира. Направеният сондаж в северния край на западния зид показва, че оградната стена на манастира е изградена след построяването на т.н. втора базилика. По средата на южната манастирска ограда беше открито неизвестно до сега входно съоръжение – манастирската порта. Тя осигурявала подхода към вътрешността на манастирския двор. Планът ѝ е близък

с този на крепостните входни съоръжения от Плиска, Преслав аула на хан Омуртаг и др.

Заедно с изграждането на оградната стена на манастира, между притвора на базиликата и южния ограден зид е била построена голяма триделна сграда. Откритите в нея мраморни архитектурни детайли и няколко метални писала, /стила/ говорят за нейния представителен характер. В източния край на проучвания сектор попаднахме на почти изцяло обезличена постройка, чийто план и характер мъчно могат да бъдат определени.

В западната част на южния двор е бил разположен манастирския некропол. От него са разкопани само няколко гробове. Те са ориентирани по християнски З-И. Над една част от тях бяха открити надгробни камъни. Върху два от тях са оцелели надгробни надписи. Изцяло запазен беше двуезичния надпис върху надгробния камък на гроб № 4. В превод надписа гласи: Почина рабът божи Лазар почина раб божи януари месец втори /ден/. В палеографско отношение той показва редица общи черти с познатите писменни паметници от епохата на IX и X в. От същото време датира и друг надгробен надпис. От него е оцеляло само името на погребения – Гаврил. В гроба беше открита единствената находка от откритите погребения – меден кръст енкалшон с изображение на Разпятието и Богородица Оранта. След края на X в. некрополът се разраства на изток. От тези гробове беше открит още един надгробен надпис съдържащ само името на погребения – Петрос. Характерни за тази половина от некропола са детските погребения, което може да се обясни с окончателното разрушаване на манастира в средата на X- в. когато в рамките на манастира се установява гражданско население. Техните жилища бяха открити при предишните разкопки на север от базиликата.

С разкопките през 1977 г. завърши цялостното теренно проучване на манастира при Голямата базилика в Плиска.



Л. Дончева, - Петкова

## РАЗКОПКИ НА ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА

През 1977 г. завърши проучването на западната най-дълга стена на плисковската крепост. В южния сектор, разположен между западната порта и югозападната кръгла кула, крепостната стена е дълга 343,30 м. През отчетната година бяха разкрити последните 70 м. Оказа се, че в тази най-южна част западната крепостна стена е най-силно разрушена. От суперструкцията ѝ са запазени 1 или 2 реда камъни, като първият е изцяло вкопан в здравия глинен терен. По радица камъни от двете лица на стената се откриха врязани знаци – по един, два или три на едно място. Графични рисунки не се намериха.

Петоугълната кула, разположена точно по средата на разстоянието между западната порта и югозападната кръгла кула, бе проучена през 1976 г. През отчетната година бе направен сондаж, за да се проследи изграждането на основите ѝ. Установи се, че основите на кулата са дълбоки 185 – 190 см и са с 10 – 15 см по-къси от тези на крепостната стена. Освен това отвън при тях не се забелязва стесняване, каквото е характерно за цялата плисковска крепостна стена.

От вътрешната страна недалеч от крепостната стена се откриха три малки пещи, а около тях – желязна плоча, крици, деформирани и корозирани желязни предмети. Интерес предизвиква един голям желязен чук, който тежи 7,300 кг.

В проучения сектор бяха открити нови 12 гроба. Разнообразни накити – обеци, маниста, апликация, гривни и амулети – бяха намерени само при детските гробове.

Започна проучването на сградите, разположени в непосредствена близост до крепостната стена. Разчистена бе една двуделна сграда, дълга 21,10 м и широка 5,25 м. В нея се наблюдават значителни преустройства. Едно друго, квадратно в план жилище бе разчистено със запазения в него инвентар. Тези сгради се датират от края на IX до началото на XII в.

Т. Балабанов

## РАЗКОПКИ НА СЕВЕРНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА

В резултат на двумесечните разкопки на северната крепостна стена в Плиска бяха разкрити 80 м. от трасето ѝ /30 м. западно от североизточната кръгла кула и по 25 от двете страни на Северната порта/.

По каменните блокове на портата и стената източно от нея бяха разкрити над 40 рисунки. Наред с многобройните изображения на конници, кончета и други животни, откриваме и такива, които се срещат за пръв път. Особен интерес представляват: танцуващата човешка фигурка, бойните сцени между двама конника, битовата и ловни сцени.

Под разрушения плочник на прохода на портата бе открит водопровод който идва от външния град, с посока на юг към двореците.

От двете страни на пътя свързващ Северната порта с Малкия дворец се разкриха части от зидове които са го изолирали от жилищния и стопански район на вътрешния град.

Покрай крепостната стена и пред кулите на портата се разкри част от поселение с 22 полувкопани и наземни жилища. Поселението е възникнало към средата на X в. и загива при превземането на Плиска от византийците през 972 г. Освен многобройните битови находки, като фрагменти от керамични съдове, хромели, костени шила и др. трябва да отбележим и графитите открити върху три фрагмента от керамични съдове и гладката страна на хоросанена фуга. Врязани са по няколко кирилски букви, поради което разчитането на определени думи е трудно.

Скоро след загиването на поселението пред кулите на портата възниква и съществува желязарска работилница. Бяха открити няколко десетки желязни предмети, оръдия на труда и оръжия. Работилницата е била опожарена при едно от печенежките нашествия през 30-те години на XI в.

На нейно място през следващите десетилетия се настанява християнски некропол със значителни езически отживелици.



Р. Рашев

## ПРОУЧВАНИЯ НА ДЕВТАШЛАРИ ОКОЛО ПЛИСКА

Обект на проучване бяха две сравнително добре запазени правинни групи южно от земеното укрепление, означени от К. Шкорпил под № VI и VIII. Група VI се състои от 35 камъка, днес запазени 27. Около част от тях се откриха по няколко дребни негорели животински кости. Само в един случай до камъка е бил поставен едър къс от копитно животно. Група VIII се състои от 81 камъка, някои от тях със значителни размери и тегло до 2,5 т. И тук в основата на няколко камъка се намериха отделни кости от домашни и диви животни. Източно от камък 24 се откри гроб. Скелетът е ориентиран с глава на запад и е бил положен в дървен ковчег. Липсата на гробен инвентар позволява да се отнесе към християнския период.

## РАЗКОПКИ В ПРЕСЛАВ

Р. Рашев

## РАЗКОПКИ НА ВЪНШНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА

Във връзка с водоснабдяването на съвременния град Преслав беше засегната част от северния участък на външната крепостна стена на стария град. Извършените през 1977 г. проучвания установиха точното трасе на част от северния сектор на стената по протежение на 25 м. Към известните досега данни за нейното устройство сега се прибавя едно непознато съоръжение-бастيون, разположен на 227 м. западно от северната порта. В план той е силно издължен четириъгълник, издаващ се на 6,60 м. пред външното лице на стената. Изграден е от дялани варовикови блокове, фугите между които са обмазани с червен хоросан. Според откритите върху строителното ниво материали стената и бастiona са изградени през IX-X в.

Т. Тотев

## РАЗКОПКИ НА ДВА МАНАСТИРА

## 1. Манастир в местността "Манастира"

Проучванията през 1977 г. имаха за задача да се изясни характера на източната тераса в нейната северна половина и да се довърши разкриването на южния манастирски двор.

Проведените разкопки показваха, че северната половина на източната тераса е представлявала просторен двор, ограничен от изток и север с ограден каменен зид, който беше разкрит по цялото си протежение.

В североизточния ъгъл на този външен източен двор към манастира се откриха две керамични пещи, които през годините на турското владичество са били преустроени и използвани за печене на вар. При тяхното разчистване се откриха многобройни архитектурни детайли /корнизни дялове, късове от облицовъчни мраморни плочи със скулптирани по тях палметни фризове, мраморни рамки и колонки с легла за инкрустации/, които свидетелствуват за богатата украса на монументалните постройки в манастира.

Разкопките във втория сектор позволиха да се види, че южната част на вътрешния манастирски двор не е бил зает от постройки. През него преминават три глинени водопровода, които през широкия проход на манастирската порта извеждат във външния източен двор. В северния край на двора се откриха два каменни гроба, които по време трябва да отнесем в края на X в.

От проучванията в двата двора произхождат интересни находки, които позволяват да се допълни картината за този най-голям от откритите досега в Преслав осем манастира и да се открие мястото и значението му за процъфтяване на най-блестящите прояви на преславската художествена култура през X в. - рисуваната керамика и каменната пластика.



## 2. Манастир на юг от Кръглата църква

Проучванията бяха насочени към разкриване на пространството на юг от верижната постройка, разчистена през 1969 и 1970 г. покрай Кръглата църква и изясняване на културните напластявания върху западния край на терасата.

Южно от верижната постройка се попада на много разрушена голяма сграда с правоъгълен план, в югозападния край на която се разчистиха две двуделни пещи с правоъгълна форма. Още е рисковано да се прогнозира характера на сградата, но мястото ѝ в затворения от три страни двор и ориентацията спрямо църквата позволяват да се допусне, че може би се касае за трапезария на намиращия се около църквата манастир.

Открити бяха още 20 гроба от проучения върху рушевините на сградите през 1973 г. християнски некропол от годините на византийското владичество.

В западния край на терасата бяха разграничени три културни пласта. Най-ранният /0,60-1,20 м/ съответствува по време на изграждането на Кръглата църква със сградите от манастира около нея. От него произхождат много късове от старобългарска керамика /битова и строителна/, рисувани плочки, богато украсени трапезни съдове и монети от Лъв VI Мъдри, Константин VII Багрянородни, Роман I Лакапен, Никифор II и др.

Над старобългарския пласт стъпва пластът от годините на византийското владичество /XI-XII в./. Той е представен от не-голям брой фрагменти от глинени съдове, няколко анонимни византийски монети, две монети на Константин X и един много добре запазен оловен византийски печат на някой си Андрей, императорски спатарий.

От най-горния пласт, който принадлежи на Второто българско царство произхожда голямо количество среднобългарска тънкостенна керамика /кухненска и сграфито/. В него се откриха и над 100 монети от първите 3-4 десетилетия на XIII в.

## РАЗКОПКИ НА СГРАДА ЮЖНО ОТ ДВОРЕЦА

През 1977 г. бяха подновени започнатите през 1961 г. /като сондажни/ разкопки на една сграда, намираща се на около 50 м южно от царския дворец в Преслав. Разкопана бе площ около 900 кв.м. Културните наслоявания достигат 1.80 м и се свързват с две исторически епохи - ранносредновековна българска /X в./ и епоха на развития феодализъм /XIII-XIV в./. Следи от времето на византийското робство не бяха открити, с изключение на незначителен брой керамични фрагменти.

Установено бе, че през ранносредновековната епоха, сред обширния площад на юг от двореца се е издигала монументална сграда, ориентирана по посоките на света, от която бяха проследени части от северния и западен зидове. Постройката е била разрушена до основи и строителният материал претопен за вар /до сега са открити три варови пещи върху сградата/. Запазенният единствен ред от суперструкцията лежи върху много здрава основа, състояща се от ломен камък, хоросан и набити в земята колове. Разчистени бяха два входа - северен /шир. 1м/ и западен /шир. 2.2 м/, които имат много красиви мраморни прагове. Вътрешността на сградата е била покрита с хубава двуцветна мозайка /бял мрамор и червен шифер/, от която са запазени малки части в геометричен орнамент до северния вход. Наме-рените в насипа разнообразни мозаечни кубчета показват, че мозайката е била твърде разнообразна.

От северната страна на сградата е добре запазена част от площадната настилка, състояща се от правилно подредени ед-ри варовикови плочи. Пред северната фасада тази настилка е по-ниска с десетина сантиметра, очертана с бордюри и вероятно маркира улица широка 4.40 м с посока изток-запад.

От културният пласт произлизат значително количество мраморни и варовикови фрагменти от вътрешната украса на сградата бази, капители, корниз, облицовъчни плочи. Керамичният комплекс се датира в X в.

След разрушаването на сградата, теренът над нея е бил заравнен и покрит отново с каменен плочник от грубо оформени пясъчникови плочи. Върху него се откри късносредновековна ке-



рамка и монета от сръбския крал Стефан Урош, което дава основание той да бъде отнесен най-общо към времето след освобождаването на България от византийско робство.

За сега е невъзможно да се определи предназначението на монументалната сграда. След цялостното ѝ разкопаване в 1978 г. ще се потвърди или отхвърли мнението, че това е голямата царска църква, в която, според византийските хронисти, е бил отслужен тържествен великденски молебен в присъствието на византийския император Йоан Цимисхи след превземането на града в 972 г.

Участие в разкопките взеха: Ж. Аладжов, специалист във филиала на АИМ-Шумен, Н. Овчаров, студент по история. Фотодокументацията изготви Н. Карагьозян, а архитектурното заснемане — Т. Никова.

К. Константинов

#### ГРАЖДАНСКИ КОМПЛЕКС В М. "СЕЛИЩЕ"

През отчетната 1977 година проучванията на Гражданския комплекс в м. "Селище" в Преслав продължиха 1 месец и беше разкопана площ от около 500 кв. м.

През тази кампания усилията бяха съсредоточени в юго-западната част на комплекса от сгради. Целта бе да бъдат установени границите на комплекса в южна и източна посока и етапите на неговото изграждане.

В продължение на 30 работни дни бяха разкрити основите на една едноделна, една триделна и две двуделни сгради, и два оградни зида обхващащи IV, V и VI дворове. Едноделната сграда е с размери 19 м x 4 м ориентирана по дългите си страни север-юг. Тя затваря от запад двор № IV. Основите ѝ са градени от ломени камъни и глинени разтвор. Цялата сграда е била измазана отвътре и отвън с фина варова мазилка. По протежение на западната ѝ стена са изградени два входа с ширина близо 3 метра. В насипа на сградата са открити нападнали керемиди, камъни, фрагментирана битова керамика. В южната част на сградата бе разкрит

голям железен съд, железен кръст, апликация от конска сбруя, бронзова монета от времето на Йоан Цимисхи.

Южно от тази сграда бе открита една двуделна постройка, чиито основи са градени също от ломени камъни и глинени разтвор. Тя се състои от две помещения с почти еднакви размери. Входовете към тях са разположени в източната част на сградата. Западно от нея на разстояние 1 метър бе разкопан кладенец с правоъгълна форма изграден до дъното с пясъчникови правоъгълни плочи. Кладенецът е вкопан на дълбочина 6 м. На около 20 м източно от него се намира друга двуделна сграда, изградена също от ломени камъни.

На 5 м. източно от нея се намира триделна сграда, която затваря двора от източната му страна. Особен интерес представлява нейното вътрешно разпределение и оформление. Тя е била представителна сграда, с разчупена източна фасадна част. Към вътрешната част на средното помещение водят два входа, които свързват сградата с източната и западната част на комплекса. При югоизточния и югозападния ъгъл на сградата бяха открити основите на зидове ориентирани в южна, източна и западна посока на комплекса, което показва, че комплексът от сгради се разгръща и на изток и връзката между него и църква № 4, която се намира само на 25 м е много близка.

Сумирайки резултатите от близо 17 годишните проучвания на този комплекс от сгради можем да отбележим, че отделните му части варират в размерите и планировката. В тях се наблюдава еднообразие в обемната композиция и външната архитектурна разработка. За плановата схема на северното крило са присъщи верижните постройки и триделното разпределение, а при останалите само двуделната и триделната планова схема.

Ж. Въжарова

#### РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВОТО СЕЛИЩЕ В М. "НОВИТЕ ГРОБИЩА"

Започнатите през 1974 г. разкопки в тази местност продължиха и през 1977 г.

Общият резултат от разкопките е: открити са три жилища полуземлянки. Две от тях, напълно проучени през 1977 г. са ед-



на над друга, като горната от тях е с пещ /вкопана в здравия блат/. В нея се намерена много керамика и материал. От особено значение е, че в тези полуземлянки бяха намерени четири византийски монети X-XII в. Долната полуземлянка под тази с монетите имаше печка, наградена от камъни. Същото отоплително съоръжение - печка бе почистена и в третото жилище.

Сред керамичния материал в жилището с монетите бяха открити и части от котли с вътрешни дръжки, подобни на съвременните метални котли. Подобни метални са намерени в Преслав-монастира "Под задумте" при погребан мъж с кон.

В. Нешева, Б. Борисов

#### РАЗКОПКИ НА СЕВЕРНАТА СТЕНА НА РАНО УКРЕПЛЕНИЕ /АУД/ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД

През 1977 г. продължиха археологическите проучвания на северната стена на раннобългарското укрепление в Преслав. Разкрити са нови 60 дни. и от трасето й в участъка между шосето за Върбица и западната крепостна стена на Вътрешния град. Разкопаната площ възлиза на 530 кв. м. Резултатите допълват тези от миналогодишните кампании. Потвърди се, че северната стена на ранното укрепление е разрушена съзнателно до основи при разширението му на север, вероятно в първите години на X век, когато Симеон въздига своя престолен град. Потвърди се и датировката на представителния път от масивни каменни плочи върху северната част на подложката на разрушената стена в най-западния й сектор. Той е изграден през X век и използван до средата на XI век.

По цялото протежение на откритата през 1976-1977 г. подложка на стената и терена северно и източно от нея, както и върху пътя от X век, през XII-XIII век е имало производствени сгради и съоръжения - част от занаятчийски квартал на града. Успоредно с тях се е развил и некропол, използван най-интензивно през XIII век, от който досега са разкрити общо 30 гроба.

В. Антонова, П. Петрова

#### РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 В СЕВЕРОИЗТОЧНИЯ ЪГЪЛ НА АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ

Продължихме разкопаването на източната половина на могила № 1 от 6,95 м до 7,45 м. Характера на напластяванията се запазва. Културни находки почти липсват с изключение на разпилени дребни керамични фрагменти от съдове и дървени въглени, които се срещат предимно в трети пласт, трето могилено напластяване. В източната част на могилата се откри яма, а в склона на могилата също на изток - хълтване от запълнен по-късно проход. Произхода им ще изясним при слизване надолу в разреза.

Л. Бобчева

#### РАЗКОПКИ НА ПРАБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ ПРИ С. ТОПОЛА, ТОЛ- БУХИНСКИ ОКРЪГ

През лятото на 1977 г. продължи изследването чрез разкопки на селището в м. "Кованлъка" при с. Топола в Толбухински окръг. Разкрити бяха три нови жилищни помещения и две пещи вътре в тях. Помещенията са правоъгълни по план, със запазена от 4 до 5 реда каменна зидария, с лице само от вътрешната страна, частично вкопани в земята. В един от ъглите си имат каменни печки измазани с глина.

Едната пещ е разкрита между помещения № 16 и № 17. Тя е с диаметър 0,70 м и стени изпечени до червено от глина запазени на височина до 0,65 м.

Другата пещ е по-голяма с диаметър 1,10 м, стените и са също изпечени до червено от глина. Тази пещ остана недоразкрита. Тя се намира в близост до грънчарска пещ № 2 и може би е свързана функционално с нея.

Находките от селището не са разнообразни, сред тях преобладава керамиката. Най-многобройна е трапезната – 18,174 броя от общо 27,414 обработени керамични фрагменти, /без керамичните находки от другите културни пластове/. Обработени са 3057 дъна от средновековни съдове, от тях само 57 са с релефни знаци. Прави впечатление големият брой на устието с вътрешни уши, именно 73. Керамичните находки потвърждават становището, че селището вероятно е било производителен център главно за трапезна керамика.

От желязо са открити пет ножа и една копрала, а от стъкло част от гривна и манисто. От кост са 7 шела, амулет със знаци от зъб и кокалче от агне. Находките дават информация за материалната култура и бита на селището.

Ж. Въжарова

#### РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В м. "СТАРЕЦА", с. ГАРВАН, СИЛИСТРЕНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължиха проучванията на двата културни пласта в това селище, а именно: долният – от края на VI-VIII в.; горният – от края на VIII – XI в., а също изследването на третия по ред некропол.

В резултат на разкопките бяха открити нови 13 жилища: три от долния културен пласт с печка изградена от камъни, чиято култура се свързва със славяните; останалите – 10 жилища с пещи /вкопани в здравия бряг/ са на средновековното българско население.

Броят на всички жилища и други помещения, проучени през миналогодишните изследвания в това селище надвишава 100.

В некропола, който е християнски са открити нови четири гроба. В един от тях – при женски скелет, бяха открити обеци, които дават възможност да го датираме в началото на XI в.

Изследваното селище по броя на своето число жилища от два културни пласта и по некрополите /един с трупозгяране и два с трупополагане/ е единствено засега на територията на България.

Ж. Въжарова

#### РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ с. КРИВИНА /ант. ЯТРУС/, РУСЕНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължиха проучванията на селището, което се изследва от български археолози и от археолози от ГДР. Българските археолози проучиха още 4 жилища /полуземлянки/. В две от тях бяха открити две напълно запазени печки изградени от камъни. В едно от помещенията бяха намерени седем съда /шест гърнета и една чаша/, които бяха наредени в редица, като че ли паднали от полица. В друго помещение – жилище, което бе с елипсовидна форма, без отоплително съоръжение – основният керамичен материал беше котли с вътрешни дръжки подобни на съвременните метални котли.

Бе почистен и гроб с неопределена форма. В него бе погребан мъж. Той лежи на гръб, едната му ръка опъната, другата липсва. Ориентиран е североизток – югозапад. Отляво до краката му в специална малка кръгла яма е положен половин череп на кон. В кръг около човешкия скелет са наредени челюсти от разни животни. Отдясно до таза му е забит връх от копие, чиято дръжка завършва с шип.



Ж. Въжарова

# РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕ В м. "МАНАСТИРА", с. ГОРАНОЕЦИ, КОСТЕНДИЛСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължиха разкопките северно от църквата. Бе разкрита площ около 200 кв. м. В нея бяха проучени: културен пласт от IX-X в., главно наситен с керамика; особено добре бе проследен културният пласт от XI-XII в. В този пласт бяха разкрити две правоъгълни помещения изградени от камъни и до тях два питоса. Голямо е количеството на керамичните съдове и други находки, и особено тежести за станове. Има и следи от материалната култура от XII-XIV в. и XV - XVI векове.

Бяха почистени и четири гроба с християнски погребения, явно от по-късен период.

Д. Станчев

# РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ НЕКРОПОЛ В с. НИКОЛОВО, РУСЕНСКИ ОКРЪГ

През м. септември, октомври 1977 г. е проучена последната част на некропола, който се разкопава от 1975, 1976 год. През последната кампания са разкрити 65 гроба, с които общия брой възлиза на 202.

Според погребалния обряд, разкопаните гробове се разделят на:

- I. Погребения чрез трупонизгаряне, в урни. От общото количество от този вид са разкопани 17 гроба.
- II. Погребения чрез трупонизгаряне в ями - 15 гроба.
- III. Погребения чрез трупополагане по езически начин - 34 гроба.
- IV. Християнски начин на погребване - 133 гроба.

Погребален инвентар: в гробовете, макар и различни според начина на погребване, предметите са едни и същи - лични вещи и дарове.

Датировка: според обряда и инвентара некрополът се датира от втората половина на IX до втората половина на X век.

Етническа принадлежност: различните начини на погребване показват, че гробовете са оставени от различно в етническо отношение население. Некрополът илюстрира смесването на двата етноса - славяни и прабългари, дали своя дял в образуването на българската народност.

# РАЗКОПКИ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Ат. Попов

# РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ МАНАСТИРСКИЯ КОМПЛЕКС "ВЕЛИКАТА ЛАВРА"

Археологическите разкопки на манастирския комплекс "Великата лавра" в квартал Асенов - Велико Търново имаха задача да се разкрият останки от манастира, в който е била построена църквата "Св. Четиридесет мъченици".

След изчерпване културното наслояване от периода, когато църквата е била превърната в джамия през миналите археологически сезони, през 1977 г. се попадна на средновековен български културен пласт. Открита беше част от южната стена на затворения архитектурен манастирски ансамбъл. По южната стена са били долепени /построени на fuga/ килии. От тях бяха разкрити три помещения. Градежът им е от ломени камъни, споени с бял хоросан. Запазени са на отделни места от зида 3,30 м височина, а дебелината е 0,75 м с надлъжни външни дървени греди /сантрачи/.

Покрай р. Янтра, на 32 м от коритото ѝ беше открита солидна каменна стена, която е изградена паралелно на реката. Сезонът приключи с проучване на 75 м от нея. Тя е дебела 2,70 м. Изградена е от ломени полуобработени камъни, споени с бял хоросан, с напречни и надлъжни изградени вътрешно дървени греди. Разкрити бяха конструктивно свързани с куртината три кули.



Едната е полукръгла /разкопана в минали сезони/. Другите две са правоъгълни с различни размери. По-малката, заемаща северно разположение е била плътна в основата и имала вид на кула - бастион, а по-голямата е с вътрешна кухня. Градежът отвън и отвътре е иззидан грижливо. Запазена е част от нея на височина повече от 7,50 м, с външни сантрачи. В нея бяха намерени много следи от пожар - въглени, пепел, опушени фрагменти от керамика, един палешник и фрагменти от обикновена и художествена, сграфито керамика. Кулите са построени с фронт към р.Янтра и са почти на еднакво отстояние една от друга.

Между малката правоъгълна кула, която заема най-северната част на разкритата стена и полукръглата кула се разкопа порта. Тя води към р. Янтра. От двете страни на отвора има по един пиластър, които оформили рамката на вратата. От ляво и от дясно са запазени осови камъни с дупки за осите на двукрилата врата. Навън от вратата се разкриха каменни плочи, настилка на пътека с ширина 0,95 м.

Част от крепостната стена е била използвана за западен зид на манастирската ограда. Към нея се свързвала, както се отбелязва южната стена на манастира "Великата лавра". На север от ъгъла, образуван между посочените стени, се намира откритата врата, която водела за вътрешния двор на манастира.

Крепостната стена с бойните кули считаме, че е част от "Новия град" /Новата крепост/, спомената в житието на архиепископ Сава Сръбски, написано от Доментиан.

При входа и в малката разкрита част от вътрешния двор на манастира бяха намерени значително количество находки - късове от многоцветни мрамори за подова настилка, повече от 80 глинени съда, фрагменти от керамични съдове с графити и монограми на български царе, монети от XI, XIII и XIV в.

Установи се, че пристройката мавзолей към църквата е построена върху крепостната стена. Комплексните материали показват, че манастирът и "Новият град" са предшествували църквата "Св. Четиридесет мъченици".

Разкопките през 1977 г. завършиха с две големи открития - част от манастира "Великата лавра" и "Човия град", с което се допълва обликът на Търновград.

Ив. Джембоз

#### РАЗКОПКИ НА ПАРЕКЦИ: СЕКТОР III-ЛИЕН СКЛОН НА ПАТРИАРШИЯТА

Разкопките през 1977 г. се проведеха на площ от 430 кв. м. Откриха се основите на седем сгради, отделни подпорни зидове и други, без връзка по между си. Архитектурата е само от периода XIII-XIV в. Установиха се три строителни периода, сградите на двата от които може да се предполага, че са унищожени от пожари. В някои постройки се забелязват преустройства, белег на продължителното им използване. Всички основи са градени от ломен камък на калова спойка. Повечето имат ориентация и планировка спрямо конфигурацията на терена, под формата на венец около крепостните стени на Патриаршията. Били са едноетажни, с нетрайна покривна конструкция и правоъгълен план.

От по-добре запазените основи на сгради интерес предизвиква една от тях, разположена в западната част на северната тераса. Тя също е претърпяла някакво преустройство, тъй като източният ѝ зид е фундиран по-плитко и се допира на фуга до северния. В него конструктивно са изградени осем квадратни ниши. В две от тях бяха намерени фрагменти и цели съдове. Това е едно интересно, несрещано досега решение в архитектурния ансамбъл на столицата, което е давало възможност този зид да се използва и за други цели. Сградата е била едноетажна, с размери 8,80 на 5,10 м. Унищожена е била от стихийен пожар, за което свидетелствува наситеният с въглени културен пласт във вътрешността ѝ. Намерените материали ни дават основание да я датираме от първата половина на XIII век.

От откритите находки интерес представляват фрагментите от сграфито керамика с монограм на Иван Александър и Иван Шишман, и надписи с името на патриарх Теодосий, фрагменти с бойни сцени, както и един неизвестен писмен знак-монограм на годината 6351, изписан върху художествена сграфито керамика. Откриха се също и фрагменти от битова керамика с релефни животински изображения, един бронзов кръст-реликвиар, от лицевата страна на който е представена Богородица с младенца и четиримата евангелисти в медалиони, двамата от които липсват. От обратната страна има схематично изображение на разпятието.

Освен средновековните материали се попадна и на голямо количество предимно фрагментирана керамика от ранната желязна епоха, късния халчат и латена, както и на основите на две тракийски пещи, запазената от които има крушовидна форма. Тъй като на това място е имало интензивно строителство през Средновековието /XIII-XIV в./, стратиграфията на културното наслагване е нарушена.

М. Долмова-Дукановска

#### РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ: СЕКТОР XXI - СРЕДНОВЕКОВНА УЛИЦА

През 1977 г. бе реализиран вторият етап от проучването на средновековната улица, преминаваща през северозападният склон на Царевец. Работният участък непосредствено след Малката порта, има дължина 100 м и посока към Лобната скала. Дебелината на културните напластявания достига 4 м, без да бъде изчерпана докрай. Установени са три културни пласта - ранновизантийски, средновековен български и турски. Между тях се намират и материали от тракийската и старобългарска епохи.

I. В ранновизантийският културен пласт е разкрита двуделна сграда с правоъгълен план, ориентирана изток-запад,градена от едри ломени камъни на калова спойка. Тя, както и останалите части от архитектура са фундаментирани върху скала и придружени от голямо количество строителна и битова керамика.

II. Проучването на средновековния български културен пласт е към своя край. Улицата е разкрита на дължина 80 м, като средната и ширина е от 3 м до 3,50 м. Ориентирана е юг-север, а сградите разположени от двете и страни са в последователен ред. Тя е от типа "шосирани" улици, чиито платно е от баластра, допълнително трамбована в пръста. Върху нея се намериха монети от Иван Александър /1331-1371 г./ и от Иван Шишман /1371-1393 г./, с които я датираме. Западно от улицата разкрихме сгради и части от такива, в които се установяват три строителни периода. Сградите от II и III строителни периода са с правоъгълен план, изградени са от средни по големина ло-

мени камъни на кал и съобразени с улицата, което ни дава възможност да ги свържем хронологически с нея. Намерените в тях материали, ги определят като жилища. Архитектурата от I строителен период се развива под трасето на разкритата улица, което означава, че те не се съобщават помежду си. В сградата от този период намерихме колективна находка от 170 византийски корубести монети, 166 - билонни и 4 - електронови, които са от края на XII в. и първите години на XIII в.

Източно от църква № 10 разкрихме 13 гроба, които са част от некропола на църквата. Погребенията са християнски и положени в средновековен културен пласт. Намереният инвентар включва сферични бронзови копчета, бронзови пръстени с плочка и медни обеци.

III. През изминалия сезон турския културен пласт бе напълно проучен. Разкриха се два турски калдаръма, къща и много части от архитектура, доказателство за интензивно строителство през този период.

Д. Квинто

#### РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ: ОБЕКТ III- ЮЖЕН СКЛОН НА ПАТРИАРШИЯТА

Проученият терен от 150 кв. м, на юг от сградата до южната крепостна стена на Патриаршията, е със стръмнина над 70° и с терасовидно изравняване от север, покрито с дебели до 2,50 м насипи.

Установи се, че на терена има само средновековен културен пласт с три опожарени строителни нива. От първото, с камени зидове на калова спойка и хоризонтално подреждане, са разкрити изцяло едно квадратно помещение, ъгъл от друго и част от сграда със сложен план. Находките показват, че постройките от запад са жилища от XII-XIII в. Монетите отнасят пожара след средата на XIII в.



При втория строителен период разрушенията били заси-  
гани със жълта пръст и само на едно място надстроени. Разкрито  
е едно помещение с квадратен план, второ с каменна стъпка в  
югозападния ъгъл, издигната върху по-ранни зидове и части от  
други, може би свързани в сложен план. Масовият материал е  
по-обилен от преди и отнася периода към края на XIII или на-  
чалото на XIV в. до пожара след 1355 г. В този период квар-  
талът е занаятчийски.

Третият строителен период – надстроен зид, каменна нас-  
тилка и оградена с камъни пещ, са от времето на Иван Шишман,  
загинали вероятно в пожара през 1393 г. Върху зид от втория  
период е разкрито християнско погребение, с глава на север,  
към Патриаршията.

От по-ранни епохи има само разпръснати материали. Пред-  
ставява интерес дръжка с печат на синопска амфора от II в.  
пр. н.е.

И. Алексиев

#### РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ: ОБЕКТ 13 – ТЕРАСАТА ПРИ ЛЮБНАТА СКАЛА

Обектът се намира на терасата, южно от църква № 21  
между двете крепостни стени – северозападната и източната, и  
обхваща площ от 675 кв. м. Дебелината на културните напластя-  
вания е от 0,40–0,50 м в централната част на обекта и в запад-  
ната и източната част до 4,20–4,60 м. Установиха се четири  
културни пласта: тракийски, ранновизантийски, средновековен  
български и от турската епоха.

1. Тракийски културен пласт. Дебелината му достига до  
0,60–0,80 м. Пластът е наситен с фрагменти от халцатска и ла-  
тенска керамика, като количествено преобладава последната  
/съотношение 1:3/. Във вътрешните части на Царевец съотношение-  
то между двата типа керамика обикновено е от 1:2 до 1:3 в пол-

за на халцатската керамика. Разрастването на тракийското сели-  
ще на север навярно е станало към края на халцата и началото  
на латенската епоха, като животът през последната е бил много  
по-интензивен.

2. Ранновизантийски културен пласт. В западната част  
на обекта продължи разкриването на ранновизантийска сграда,  
западната част на която бе проучена през 1974 г. В централна-  
та част на обекта се разкриха две помещения от сграда, ориен-  
тирана по дължина север-юг. Размери на помещенията 4,20x3,60  
/северното/ и 4x3,60 м /южното/. Дебелината на зидовете е  
0,90 м, изградени от ломени камъни на хоросанова спойка. В  
пласта се намират малко фрагменти от битова керамика и амфори,  
парчета плоско стъкло и части от стъклени съдове, глинени  
лампи.

3. Средновековен културен пласт. Продължи проучването  
на големата средновековна сграда, ориентирана по дължина из-  
ток-запад /размери 24,50x4,50 м/. Сградата е имала едно преус-  
тройство, което е довело до частично изменение на плана ѝ. От-  
начало тя е имала верижен план /с четири-пет помещения/ или  
е принадлежала към типа отворени симетрични сгради с по две  
помещения в източната и западната част. След преустройството  
е изменена само източната половина на сградата, като при съ-  
ществуващ южен зид северния зид е изнесен 1 м на север и из-  
точните помещения стават по-широки. Сградата, двете помещения  
при северозападната крепостна стена и църква № 21 са обединени  
от вътрешен двор /площ 420–460 кв.м/, като доминиращо място е  
заемала църквата. Обособеният архитектурен ансамбъл навярно е  
манастир. Подходът към манастира е от югозападната част, къ-  
дето се разкриха основите на порта с ширина 2,60 м. Входът  
е свързан с два успоредни зида, които оформят "входник". След  
това манастира е бил ограден със зид, успореден на южния зид  
на сградата. Градежът на църквата и сградите се отнася към  
края на XIII и първите две десетилетия на XIV в., което по-  
казва че при построяването на манастира е реализирана една  
предварителна идея, свързана с неговото цялостно оформяне.  
Намереният археологически материал показва, че обитателите на  
манастира са се занимавали и с производствена дейност – намерен  
е калъп за накити, подготвени за по-нататъшна обработка кост  
и костени предмети.



4. Пласт от турската епоха. Разкриха се основите на две сгради и южното продължение на калдаръмената пътека, която е свързвала квартала около църквата "Петър и Павел" и навърно е водела до джамията на Феруз бей.

Ат. Писарев

#### РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ: ОБЕКТ 12-С

Разкопките на обект 12-С бяха проведени от 13 юни до 30 септември. През сезона културните пластове в по-голямата част на обекта са изчерпани окончателно върху площ от 275 кв.м. Достигнатите дълбочини варират от 1,80 - 3 м. Пластовете съдържат останки от разрушени сгради, строителни и битови материали, керамика, монети и др.

От епохата на турското владичество архитектурата бележи три строителни периода и са разкрити основите на четири сгради.

Най-пълнен и богат на материали е средновековният културен пласт. Към него спадат основите на пет сгради и двор между тях постлан с плочникова каменна настилка. Тези сгради са ориентирани около църква № 18.

От западната страна на плочниковата настилка сградата е двуделна на два етажа. Южното помещение е с по-малки размери и е използвано за работилница. За това свидетелствуват разкритите две огнища с производствени железни отпадъци и суровини.

В сградата източно от плочниковата настилка се разкриха три каменни хромела, голямо количество овъглено жито и градена пещ за изпичане на хляб.

В трета сграда от южната страна се откри огнище с производствени отпадъци от еленови рога и апликирани костени предмети. Нашето предположение е, че тук е имало работилница за костни предмети, която до последния момент от съществуването на сградата е действувала.

Прави впечатление, че и в трите сгради работилниците са от южната страна. Може би това е продиктувано от целогодишната работа и нуждата от по-голяма светлина и топлина през зимните месеци.

От периода XI-XII в. се разкриха основите на три сгради и четири битови огнища.

Старобългарският период е представен от землянка очертана от силно разрушени зидове, градени от фрагментирани подови тухли и плочести дребни камъни. Подовото ниво също е построено с такива.

От ранновизантийският период VI-VII в. се разкриха основите на правоъгълна сграда градена от полуобработени камъни на калова спойка. От югоизточната ѝ страна, а също така и от североизточната се откриха стълбища на входовете.

Резултатите от разкопките на обект 12-С представляват голям интерес за историята на средновековната българска столица Търново. Разкритият в пълен план занаятчийски квартал ще спомогне до голяма степен да допълни празнината за градоустроителния план на града, ще спомогне да се изясни състава и имуществените възможности на квартала.

Зл. Генова

#### РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ: ОБЕКТ 19

През 1977 година приключи проучването на обекта. Разкопана е западната му половина и е изчерпано културно наслояване с дебелина до 1,70 м. Установени са културни пластове от тракийската, ранновизантийска, старобългарска, средновековна българска и турска епохи.

В тракийския пласт се разчистиха подове на две огнища, ями за съхранение на зърнени храни и гнезда за колове, издълбани в скалата. Хронологически, значителна част от битовата керамика, се датира от латенската епоха.

Завърши проучването на ранновизантийската сграда, разкрита край южната граница на обекта. Въз основа на промени в плана ѝ се установяват три строителни периода. Първоначалната сграда, ориентирана по надлъжната си ос в посока изток-запад, е била унищожена от стихийен пожар. В последствие в източната ѝ част се оформя крило, разчленено на три правоъгълни помещения. Към северното, от изток, е долепена апсида. Западната половина на сградата е заето от обширен двор, свързан с тесен коридор от юг. През последния период от съществуването ѝ бил променен планът на източното крило. Сградата е опожарена и разрушена към средата на VII век, когато загинал ранновизантийският град на хълма Царевец. Североизточно от нея се разкри в основи друга сграда, която не е опожарена.

В очертанятия ѝ, през периода IX-X век, е изградено полунадземно жилище. Запазена е подовата му настилка от фрагментирани ранновизантийски тухли.

В средновековния български пласт /XIII-XIV/ са разкрити четири жилищни сгради, боклучна яма и отводнителен канал. Две от сградите са горели в периода между 1355-1371 година. Сред разкритите материали определен интерес представляват: византийски моливдовул от XI век, носен като медалион, красиви костни апликации, костени предмети със запазена метална украса, 3 златни монети на Йоан III Дука Ватцес /1222-1254/, 5 сребърни монети на владетели на Златната орда - Гяс ад дин Токту /1290-1312/ и Джани бег /1341-1357/.

В турското жилищно строителство са установени два периода, датирани според монети и битови материали от XVIII-XIX век.

П. Славчев

#### РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ: ОБЕКТ XX

Работата на обект XX през 1977 г. беше съсредоточена в 12 квадрата по западната част на обекта и имаше довършителен характер. Конфигурацията на терена и тук продължава с наклон на запад, а културният пласт беше със значителна плътност при амплитуди от 0.40-2.40 м.

Най-ранни от придобитите материали по време са от тракийската епоха и се изразяват в битови съоръжения и керамика от двете фази на тази култура. От ранновизантийския период е разкрито южно помещение от големата сграда, развита плано-во на север в съседния обект XIX. Освен това в централната част на обекта попаднахме на северната половина на друга сграда от същата епоха. Средновековният период от XII-XIV в. беше представен от останките на едно жилище и други единични зидове, също на битови сгради. Характерно тук е използването в субструкция на по-ранните зидове при новото строителство. В масовия материал се забелязва рязко спадане на сградите керамика в количествено отношение. Останалите находки са свързани предимно с бита и естетическите вкусове на обитателите на Царевец. Проучени бяха и пет жилищни сгради от турската епоха. Едната е двуделна разположена с дългата си ос по посока на улицата, а в други две се констатираха останки от бански съоръжения. От същото време са открити и пет градени септични ями оформени по различен начин и свързани със жилищните сгради.

В централната част на проучвания сектор се откри калдаръмена улица, ориентирана по склона в посока изток-запад. Преодоляването на разликата във височините е ставало чрез няколко каменни стъпала, което показва че тя не е ползвана за превозни средства. Чрез нея се е осъществявал достъпът до жилищните сгради и връзката между главните улици - за Лобната скала и от там за джамията на Феруз бей.

Резултатите от разкопките имат локално значение за изясняване историческите периоди в културния пласт и решаване на градоустройствените проблеми на вътрешния град.

Т. Овчаров

#### РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ: ОБЕКТ XXII

Обект XXII на хълма Царевец във Велико Търново се намира югоизточно от Малката /Асеновата/ порта. Към изток е ограничен от проучван от н.с. Б. Султов терен, към юг и запад - от каменно стълбище и към север от шосиран път. Теренът е



сравнително равен в южната си част, а към север и северозапад-стръмен. През 1977 г. са разкопани около 400 кв.м. от югоизточната част на посочения по-горе обект. Проучван е турският културен пласт, който е сравнително дебел и само в някои от разкопаваните квадрати е достигнат средновековен пласт от времето на Втората българска държава /XII-XIV в./.

В резултат на проведените през 1977 г. разкопки на обект XII са регистрирани девет сгради от ломени камъни с кална спойка. Седем от тях са от годините на турското робство /№ 1,2,3,5,6,8 и 9/, но са от различни строителни периоди, а две /№ 4 и 7/ са от периода XII-XIV в. Сградите № 1,2,3,8 и 9 са едноделни, с неправилна четириъгълна форма и са използвани като жилища. Сгради №5 и №6 са двуделни, имат почти правоъгълна форма и ориентация северозапад-югоизток. Малките им помещения са използвани като предверия, а големите – като спални помещения. В годините на турското робство се свързват и трите зидани цилиндрични-отходни ями. За №1 има съмнение, че е по-ранна и е използвана като кладенец.

Сградите №4 и №7 са частично запазени, а №7 е недо-разкрита. В насипа има стенописни фрагменти и средновековна керамика.

От разкопките са събрани 126 по-интересни находки, свързани с бита на обитателите на проучваните сгради.

Р. Ангелова

#### РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ: ОБЕКТ 24

Обект №24 обхваща ивица от 350 кв.м между проучения през 1972-1975 год. участък край северозападната крепостна стена и съвременната алея за Лобната скала.

Разкритите през 1977 г. останки от сгради и съоръжения, както и намерените материали принадлежат на две строителни епохи – средновековна българска – XII-XIV в. и турска – XV-XIX век.

По-значими останки от архитектура от турската епоха се установиха в северната част на обекта. Разчистени бяха две жилищни сгради, една яма, както и единични зидове несвързани помежду си. В тези постройки бяха намерени значително количество фрагменти от глинени съдове, битови предмети, оръдия на труда, накити, монети и др. Турските сгради са заложени върху разрушения от средновековната българска епоха, от които вторично е използван строителния материал. В техните зидове има вложени обгорели камъни, докато самите сгради не са опожарявани.

Сравнително многобройни са материалите от средновековната българска епоха XII-XIV век, образувачи плътен културен пласт, който обхваща цялата проучвана площ. В рамките на това време разграничаваме три строителни нива и трите разрушени от големи пожари, чиито следи ясно личат в културния пласт. Разкрити бяха три жилищни сгради и северозападния ъгъл на четвърта, които са ориентирани спрямо една улица. Тя се явява продължение на една от главните вътрешни комуникационни артерии – улицата, идваща от главния вход на Царевец с посока Лобната скала. Тя е следвала посоката на куртината. Платното ѝ е градено от набити в пръста дребни ломени камъни и дребен ръчен чакъл и има ширина 1,80-2,70 м. В средновековния културен пласт, наред със средновековната керамика – битова и сграфито се намират и предмети на домашния бит и въоръжение, накити и монети.

Я. Николова

#### РАЗКОПКИ НА КИЛИФАРЕВСКИЯ МАНАСТИР

През 1977 г. археологическите разкопки на обекта "Килифаревски манастир" бяха съсредоточени на двете базилики за изясняване на тяхния план и строителната им история.

Първата базилика, която се намира върху най-високата тераса на крепостта беше проучена напълно. Установи се, че кулата – пирг построена през средата на XIV век върху тази тера-



са е разрушила западния зид на притвора. Базилката е трикорабна, с една тристенна апсида и един притвор. До южния зид на базиликата се откри долепено правоъгълно помещение с вход от запад. В него беше намерен каменен купел. В югоизточния ъгъл на пода му в скалата е изсечен улей за изтичане на вода. Тези данни определят това помещение като баптистерий.

Изяснени бяха напълно плана и строителната история на втората базилика, разположена в югозападния ъгъл на крепостта. Археологическите данни показват, че тя е продължила да функционира и през епохата на Втората българска държава. Установи се също, че южната крепостна стена е прекъсната от базиликата, която със своя обем, подобно на други средновековни комплекси, е участвувала в укрепяването на манастира. Тогава е бил затворен входът ѝ от запад и е отворен нов вход в северната стена на притвора. Западно и източно от базиликата бяха разкрити две манастирски сгради и потеря в южната крепостна стена.

Досегашните разкопки дават основание да се твърди, че още в VI век тук в крепостта е съществувал манастир. Крепостта е била изоставена в началото на VII век и след това е възобновена през XII век. В нея през средата на XIV век е бил построен манастира, в който Теодосий Търневски създава своята школа.

Находките представляват керамика, монети, оръжие, между което един добре запазен меч, каменни бойни топци, железни предмети, оръдия на труда и други битови предмети.

В. Антонова

#### ПРОУЧВАНИЯ НА ШУМЕНСКАТА КРЕПОСТ

Проучванията през 1977 г. бяха съсредоточени в три сектора: централен, западен и югоизточен.

В централния сектор попада импцата между църква № 5 до църква № 9, която представляваше пътеката до археологическата база. Тук стана възможно да се съединят и оточният планове-

те на по-рано откриваните сгради и последните да бъдат периметризирани.

В най-долните пластове се определиха планове на няколко сгради от III-IV в. в чиито основи на места са вдълбани основите на по-късни, градени с камъни и кирпич постройки от ранно византийската епоха. От ранното средновековие се откриха няколко землянки и една работилница, в която се е преработвало зърнени храни.

Тук се очертаха основите и малко от супеструкцията на църква № 9 с погребение на висш духовник, както се вижда от пръстена върху скелета. Освен горната църква от късното средновековие тук датират и основите на още 11 сгради.

В северозападния сектор се направиха редовни разкопки. Установи се ранносредновековния произход на кула № 10 на цитаделата. От същия период се уловиха останките на три полувкопани жилища, разделени с улица. Хвана се и част от зида, укрепяващ високото ниво на малката цитадела.

В югоизточния сектор, извън кула № 1 се откриха основите на голяма трикорабна, едноапсидна базилика с един притвор, функционираща през VI до X в. Освен това, върху нейните рушевини през късното средновековие бил създаден производствен център. Откриха се две керамични пещи и работилници. Много плака и железни предмети сочат съществуването и на железарска работилница.

През целия сезон се извършваше консервационна работа на цитаделата и на гражданските архитектурни комплекси.

Ст. Михайлов, Л. Дончева, Д. Топтанов

#### РАЗКОПКИ ПРИ С. ОДЪРЦИ, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

През 1977 г. продължиха проучванията на българо-полската археологическа експедиция при с. Одрци, Толбухински окръг. Българският колектив имаше за цел доразкриване на портата и разкопаване на нови площи във вътрешността на крепостта. Ус-

тановено бе, че портата е почти напълно разрушена. Открити са незначителни следи от субструкцията на някои от зидовете ѝ, което не дава възможност да се направят по-точни изводи за нейното местоположение и характер.

Във вътрешността са проучени две нови жилища /5 и 6/ от ранновизантийската епоха. Първото е с правоъгълна форма и размери 6,50/9,40 м. Зидовете са двулицеви, градени от ломени камъни на кал. Второто жилище е с почти квадратен план - 9,70/9,40 м. Нападалите върху пода кирпичи показват, че във височина зидовете са били изградени с тях. В жилището бяха намерени многобройни находки-тежести за рибарска мрежа, дъна на стъклени чашки, глинени прешлени за вретено, метални предмети, костени апликации.

Западно от портата се попадна на яма издълбана в естествения скалист терен. Гърлото е старателно изградено с плочи камъни, споени с бял хоросан. Ямата е с камбановидна форма с дълбочина 3,5 м и диаметър при дъното 1,80 м. В нея бяха намерени железни обкови от дървен съд. Тази и подобната на нея яма в полския сектор, многобройните долиуми откривани вътре и извън крепостта, неоспоримо свидетелствуват за земеделския характер на ранновизантийското селище.

На същото място, след разрушаването на ранновизантийската крепост, е възникнало неукрепено селище от периода на Първата българска държава, което по всяка вероятност е било унищожено от печенезите в началото на XI в. От това време са проучени 7 гроба и открит разнообразен битов материал.

И. Чангова, Ир. Шерева

#### РАЗКОПКИ НА ПЕРНИШКАТА КРЕПОСТ

Разкопките на Пернишката крепост през 1977 г. траяха около 4 месеца. В тях взеха участие доц. Ала Романчук от СССР и Мария Джамбазова и Станка Канева, студентки от ВТУ. Целта на разкопките беше да се доразкрие площта между сектора покрай северната крепостна стена и центъра на крепостта и неголемият участък в източната част, който не беше разкопан, тъй като служеше за строителна площадка при консервацията.

Както трябваше да се очаква и през тази година излязоха останки от жилища, улични настилки, много керамика, разнообразни и многобройни дребни находки, монети и оловени печати.

Останките от жилищата принадлежащи на средновековната епоха не се различават от известните ни досега. Те са представлявали правоъгълни постройки с едно, две или три помещения. В някои от помещенията е имало каменни печи. В долната си част жилищата са били изградени от ломени камъни и кал. Постройките били разположени на улици, широки от 1,80-3 м, постлани с дребно натрошени камъни /чакъл/. Пред т.н. административна сграда не бяха открити останки от строежи, което навежда на мисълта, че на юг от нея е имало площад.

Освен останките от жилища, бяха разкрити още печи от камък на кал и ями. Те имат различна хронология. Три от печите намиращи се близо до северната крепостна стена са били вероятно ковашки, а ямата западно от тях, която беше отвътре подградена с ломени камъни, е служила за калник в който се е съхранявала глина.

Разкопките през 1977 г. потвърдиха становището ни, че праисторическото селище е заемало главно източната част на хълма. Освен това те ни поднесоха нови форми глинени съдове и изделия от глина от халколита, които са непознати до сега.

През 1977 г. се попадна на останки от основа на оградна стена на вътрешна крепост от IV-III в. пр.н.е. Този факт допълва познанията ни за устройството на тракийското селище и показва връзката на тази отдалечена част от Тракия с вътрешността.



М. Станчева, Ст. Станилов, К. Рогева, Ст. Медарова

#### РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЗАПАДНА ПОРТА НА СРЕДЕЦ

Проучванията на обект Западна порта през 1977 г. решаваша две задачи.

1. Резултиране на участък от Средец през епохата на Първата българска държава във вертикално и хоризонтално отношение.

2. Разширение на проучвания участък в северна посока, така че да се включи в разкопките цялата укрепена площ в границите на обекта.

При решаване на първата задача се установи, че ниво IX-X в. се явява на 40-60 см. от това на XII в. В някои участъци е значително по-високо от нивото на VI-VII в., но на места котите им съвпадат. От тази епоха са проучени преустройството на предбългарски строежи: тесен проход за проникване в кулата от изток, който вероятно е бил облицован с греди и дъски. Проходът се е включвал в пристроено от изток към крепостната стена помещение, чиято субструкция е зидана от речен камък на бял хоросан. Тази пристройка всъщност преустройвала южната част на голяма ранновизантийска сграда с вход от изток. Преустройството от времето на Първата българска държава е и откритата миналата година каменна стълба.

Особено интересни са двете новооткрити жилища, полукопани по остта север-юг в засипаната вече късноантична улица успоредна на крепостната стена. По-добре е запазено южното, с вътрешни размери 3х3 м, с изградени от фрагментирани късноантични тухли стени. В североизточния му ъгъл е изградена от тухли сводеста печка, чийто вход е фланкиран от два коринтски капители. Второто жилище, също с тухлена печка, е използвало отчасти запазени стени от прабългарски сгради. От разкопаването на двете жилища произхождат около 40 фрагмента старобългарска керамика.

На север от тези открития разкопките дадоха следните резултати:

1. Проследени са външните очертания на разположената под тъп ъгъл на крепостната стена триъгълна кула.

2. Разкрити са 3-4 метра късове от насилствено разрушената крепостна стена, паднали навътре.

3. Изследвани са три жилища от XVI в. с кладенец.

4. Проследена е улица юг-север.

5. Открити са две средновековни шахти в канала на късноантичната улица.

6. Разчистени са две големи помещения от ранновизантийски сгради, едната с фрагмент от стенопис.

7. Като изключително по своята историческа стойност смятаме детайлното изследване на много дълбоко разрушаване на крепостната стена, дълго около 15 м. Според нас, то е направено чрез подкопаване отвън по време на последната турска обсада на София през 1382 г. Вероятно на това място турците преодолели защитата и проникнали в града. През XV в. този прорез бил запълнен с чиста синя глина, в която се откриха останки от дървени конструкции и един вкопан сандък.

Р. Морева

#### РАЗКОПКИ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ

През 1977 година продължиха археологическите проучвания на Асенова крепост, които се ограничиха в сектора до южната крепостна стена на Цитаделтата.

При разчистването на южния склон се попадна на част от основите на крепостна стена, която върви успоредно на стената датирана след XII век и се намира южно от нея. Тя има посока изток-запад и опира в отвесните скали на западния склон, където се намирал единствения вход към вътрешната крепост. В непосредствена близост и също успоредно на нея, но на север се откриха следи от друга стена, която се датира в VI век. Бяха проследени основите на южната крепостна стена, които продължават в западна посока.

От извършените наблюдения по време на разкопките се установи, че скалите са специално изсичани и подготвени за фундиране.



Находите, които се откриха по време на проучванията се отнасят най-вече към епохата на Втората българска държава. Към тях принадлежи и част от тухла, на която е изобразена играта "дама".

Макар че през 1977 г. се работи сравнително малко на Асенова крепост, разкопките поставиха интересни въпроси относно укрепването на южния склон на Цитаделата, които ще се решат през следващите проучвания.

Р. Морева

#### РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА ВОДЕН

През 1977 г. продължи сондажното проучване на крепостта Воден, която се намира на 3 км. северозападно от Асеновград.

Проучването на крепостния пръстен започна със сондажи на юг, запад и изток. Гуртината има най-голяма дебелина от изток и запад, където теренът е сравнително най-достъпен за нападение. На западния склон бяха разчистени две кули, които заедно с разкритата през миналогодишния сезон представляват сигурна защита на обитателите на крепостта.

Освен по трасето на крепостната стена се направиха сондажи във вътрешнокрепостното пространство. Беше разкрито част от жилище, разположено в западната част, което е успоредно на крепостната стена и отстои от нея на разстояние 0,50 м. Според находките в него то е било обитавано от края на V и VI век. То е разрушено от пожар, който образувал горял пласт с деб. 0,20 м. Над пласта от ранновизантийската епоха беше разчистен пласт с деб. 0,50 м, датиран добре с монети от X-XII в.

Сондажите показаха, че върху основите на ранновизантийската крепост е построена по-късно средновековната крепост Воден, която повтаряла плана на старата.

Вероятно в края на XII и началото на XIII век, крепостта е била разрушена.

Сондажите извършени в източната част на крепостта показваха, че тук се намира средновековен некропол, който, според находките се датира след XII век.

Археологическите проучвания на крепостта Воден са все още в началото си. Те потвърдиха и допълниха писменните паметници за историята на края от късната античност и средновековието.

А. Милчев, П. Димитров

#### РАЗКОПКИ И ПРОУЧВАНИЯ В МЕСТНОСТИТЕ "ПРЕЧИСТА" И "КАЗАНДИЙСКАТА ЛЪКА" ПРИ С. ГРАДНИЦА, ГАБРОВСКИ ОКРЪГ

През месеците юли и август продължиха разкопките при с. Градница, Габровско. През 1977 г. разкопките тук се провеждаха освен на хълма "Пречиста" и на нов обект – в м. "Казанджийската лъка" по левия бряг на р. Боазка, непосредствено до хълма "Пречиста". При това разкопките бяха провеждани с две основни задачи:

1. Разкриване на част от източната и югоизточна крепостни стени и помещенията около тях на хълма "Пречиста" и
2. Започване на разкопки на юг от същия хълм в м. "Казанджийската лъка".

По първата задача – разкопана бе една площ от 400 кв. м в източната и югоизточната част от късноантичната крепостна стена. Целта бе да се установи и разкрие източната ѝ кула и да се доразчисти основите на установените през 1976 г. помещения северозападно от вътрешната, крепостна стена от късната античност. Работеше се на два сектора – както между двете крепостни стени /сектор "В"/. При доразкритите 5 м от югоизточната част от крепостната стена се установиха следи от няколко преправки, които издават стената на 0,80 м на изток. Тези отстъпи достигат до 1,70 м и създават впечатление на бастион. Обаче източната кула все още не е разкрита. Преправките са от ломени камъни на калов разтвор. В северозападната част бяха открити

още през 1976 година основите на 4 помещения без обаче да се доразчистят. Тази година тази задача бе извършена успешно и при тези помещения се установяват два строителни периода. Градени са от ломени камъни на калов разтвор. Две от тези помещения се отнасят към късната античност. Установена бе с доста голяма сигурност функцията на две от тези помещения – А и К които по всяка вероятност са били казармени. Не са довършени разкопките на другите две помещения – "З" и "К". Те се отнасят по строителните си белези и по материалите, открити в тях предимно керамика към епохата на Втората българска държава.

Резултатите от разкопките през 1977 г. в местността "Пречиста" дадоха нови данни особено във връзка с установяване на нови подробности за поселищната история на крепостта-замък издигната на този хълм. Още по-ясно проличава голямата роля на тази крепост и мястото ѝ в укрепителната система, изградено южно от столицата на България – Велико Търново.

По втората задача – започнаха разкопки покрай р. Боазка в местността "Казанджийска лъка", където според данни на провеждани по-рано от нас сондажни разкопки, се очакваше да се попадне на занаятчийския и търговски квартал на крепостта през епохата на II Българска държава. Тези предварителни данни бяха потвърдени – в разкопаните 38 квадрата с размери 5x5 м – общо 950 м<sup>2</sup>, като се слезе на дълбочина 1 м и се попадна на част от средновековен български некропол, от който бяха разкопани и проучени 14 гроба, един от които с богат инвентар. Установени бяха и три стратиграфски пласта последователно от късната античност, от Първата и от Втората българска държава. Това говори за конинюитет в поселищната история в тази местност. Не са разкрити още жилища, но се установиха два зида от евентуална занаятчийска работилница за металообработване, както и някои железарски оръдия на труда и железни битови предмети.

Макар и в началото си разкопките в местността "Казанджийската лъка" дадоха вече отлични резултати, които имат голямо значение за българската археология и главно за поселищната история в този район през средновековието.

В. Василев, Ас. Салкин, В. Герасимова, Ив. Сотирова, д-р С. Чолаков

## РАЗКОПКИ НА НОС ЧИРАКМАН ПРИ гр. КАВАРНА

Проучванията бяха насочени към основните сектори: антична сграда, раннохристиянска базилика, крепостна стена и късносредновековен некропол.

Античната сграда се намира в южния склон на Чиракман, в непосредствена близост до морето. Нейният архитектурен план все още не е напълно изяснен, поради големия земен насип. Откри се вход към други помещения на сградата. Начинът на градеж и археологическите материали датират сградата от елинистическата епоха, когато гръцката колония Бизоне е била в своя разцвет. На няколко метра от сградата се попадна на голямо количество от импортна керамика от същата епоха. Само на това място се намериха около 300 амфорни дръжки с печати.

Раннохристиянската базилика е била разположена в цитаделата на крепостта. Култовата сграда е едноапсидна, трикорабна базилика с нартекс и екзонартекс. Под нея лежат останки от елинистическата епоха. За пръв път се откриха фрагменти от вътрешната украса на базиликата. Колоните между наоса и северния и южен кораб са завършвали с капители.

В една фуга на северния кораб се намериха фрагменти от многоцветна украса. Поради разрушаването на базиликата и допълнителните по-късни строежи върху нея, стенописите са били напълно унищожени. В оцелелите фрагменти не могат да се установят мотиви, образи и сцени.

В северния склон на Чиракман, на няколко метра от основния крепостен пояс се разкрива внушителен зид с непознати от други обекти форми. Върху каменна подложка са изградени полукръгли контрафорси /с диаметър 0,80 м/, на разстояние 3 м един от друг. Дебелината на зида е над 2 м. На този етап от разкриването на сектора е трудно да се определи предназначението на това съоръжение. При всички случаи, това е част от общата фортификационна система на Чиракман.

В късносредновековния некропол бяха разкрити нови 83 гроба. Изясниха се отделните видове гробни съоръжения. Откри се малка гробнична църква с притвор. Между гробния инвентар заслужават внимание дървените гребени за коса с многоцветна



украса с геометрични мотиви. Върху единия от гребените се открива орнаменти със златна инкрустация. В некропола се намери интересна антична оловна екзагия с релефни изображения на Херакъл и букрании. Върху екзагията се чете надписа – ТΕΤΑΡ.

Чиракманският археологически комплекс ежегодно разкрива нови неизвестни страници от своята многовековна тревожна история. Археологическите разкопки продължават.

В. Василев, М. Цонева

#### РАЗКОПКИ В КРЕПОСТТА БОЖЕНИШКИ УРВИЧ

През лятото на 1977 г. продължиха археологическите разкопки на крепостта "Боженишки Урвич". Вниманието беше съсредоточено главно върху крепостната стена. От сектора, където двата крепостни пояса се сливат в един, бяха разчистени в западна посока нови работни квадрати. Установи се, че в тази част крепостният зид е силно обрушен. Запазени са в субструкцията отделни зидове от ранновизантийската крепостна стена и български прегради и контрафорси от XII – XIV век.

В северозападния ъгъл се разчисти една ъглова кула с неправилна правоъгълна форма. Тя е съобразена с особеностите на терена. Изградена е от ломен камък и хоросан върху естествена подложка от голям скален масив.

На 8 м югоизточно от малкия скален надпис беше направен контролен сондаж. Бяха разкрити изсечени в скалата стъпала. Не се откриха следи от зид. Вероятно се касае за явонано в терена помещение. Намериха се незначителни остатъци от дървена врата, фрагменти от средновековна керамика и ковани железни пириони. Не се достигна до подево ниво.

От вътрешната страна на сезерната крепостна стена се очертаха зидове от ломен камък и спойка от кал. Те са били основи на правоъгълни помещения, разположени перпендикулярно на крепостната стена. В тях се откриха много фрагменти от ранновизантийска керамика /V-VI в./ и средновековна българска керамика /XII-XIV в./.

Бяха открити медни византийски монети от V-VI век и сребърни български монети от XIV век. За пръв път в крепостта беше намерена сребърна османска монета от XIV век.

По-важни находки са: фрагменти от сграфито керамика, метални оръдия на труда, върхове на копия и стрели. Беше открита напълно запазена средновековна желязна шпора, заедно с метална тока, апликация от колан и сребърна монета на Иван Александър с Михаил.

Проучванията в Боженишки Урвич продължават.

Бк. Манова

#### ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ НИКОПОЛ

При археологическото проучване на средновековната крепост на Калето в Никопол през 1977 г. работата се съсредоточи върху издирването на неговата култура в три направления: укрепена площ, пространство осяано с останки от жилища и следи от производствена дейност. Извън укрепената площ се довърши разкриването основите и изясняване цялостно плана на една късносредновековна баня.

От укрепителната система в северния и северозападен край на платото на билото на хълма Калето се проследи просторен сектор, който на запад е запазен на голяма дълбочина до над 6 м, независимо от късните поправки и попълвания с нетраен дървен материал. Към север стените са много насечени от различни по време и характер разрушения.

Източната част на II укрепителен пояс на Калето предстои да ни разкрие своите типични черти. Започнатите навлизания в склона показват останки от няколко бастиона. Единият от тях вече е значително очертан, но в северна посока се набелязват по протежението на стената от втори укрепителен пояс вече още поне други два за сега. На юг също има данни за още един бастион.



Разкриваните в продължение на три сезона останки от жилища и работилница в населената част на източния склон на Калето дават представа за един район с леки жилища и прост план със слаб строителен материал.

Важно при доразкриването на банята бе проследяването на водопровод от правоъгълни розови тухли само зачат на при разкопаването на обекта през миналата 1976 г. и особено свързането му със сградата на банята в югозападния ѝ ъгъл.

Т. Ковачева

#### РАЗКОПКИ В РАЙОНА НА ТПО "ПЛЕВЕН" ПРИ ГР. ПЛЕВЕН

От 5 май до средата на м. юли 1977 г. за трети път се проведе редовни археологически разкопки на обозначавания до този момент обект – "Стопански сгради от римска робовладелска вила" в района на ДЗС "Мичурин" – 12 км от гр. Плевен.

На разкопаната площ от 850 кв. м от една страна се изясни окончателно плана на двете разкопавани през миналите кампании постройки, а от друга се установи, че комплексът се развива в западна и северна посока. Отглеждането на терена показва, че 3/4 от площта, заемана от комплекса е проучена. Той е ориентиран по надлъжната си ос СИ-ЮЗ, каквато е ориентацията и на съставляващите го сгради.

Централно място в комплекса заемат споменатите две постройки, означени като сграда "А" и сграда "Б". Сграда "А" заема северната половина на комплекса. Тя има максимална дължина 30 м в източния си край, където се свързва със сграда "Б" и дължина 24,85 м в западния, при ширина около 21,75 м. Състои се от шест нееднакви по размер помещения с неизяснено предназначение. Най-западното такова /пом. № 6/ няма уточнени размери, поради разрушаването на северния му край при подготовка на терена за строителна площадка през 1974 г. Прави впечатление, че неговият западен зид, който продължава в една посока и се явява като ограда на комплекса /от запад/, е снабден с малки по размер пиласстри и контрафорси.

В най-северното помещение /№ 7/, на нивото на началото на основите на сградата и под основата на полукръглото съоръжение в югоизточния край на това помещение, се намериха в съжителство фрагменти от римски тегули с перваз, фр. от тегла sigillata и от гърнета с врязана линейна украса от старобългарския период. Откри се също и част от зид – камък на кал, ориентиран И-З, успореден на северния зид на помещението, който може да се свърже с по-ранна сграда.

Наличието на два много близки по устройство пилони пред южния край на сграда "А" навежда на предположението там да е бил вход с навес към нея.

Градежът е ломен камък, някъде и по-правилно дялани блокове, на кал, със срещаш се фр. от тегули.

Разкопките показаха, че сградата е изградена върху рушевини от различни епохи: от халколита до старобългарския период.

В югоизточната част на комплекса е разположена сграда "Б". Тя се състои от три с малък размер и неправилна четириъгълна форма помещения и навес с пилони, открит към изток. Помещенията и тук нямат изяснено предназначение – сградата е запазена съвсем в основи и липсва синхронен на нея материал. По-късно от времето, когато е създадена нейният план се установил в една посока. Как точно е станало това, ще може да се каже след разкопаване на югозап. четвърт от комплекса.

Сграда "Б" е изградена по същия начин като сграда "А". Тя има дължина 26,70 м и шир. 5,30 м. Западният ѝ зид е с правоъгълни по размер контрафорси, които се губят в една посока. Контрафорс има и при югоизт. ъгъл на сградата.

Археологическите разкопки показаха, че стратиграфията на културните напластявания на терена, върху които е застроена споменатата постройка е нарушена. Под основите на каменните пилони на навеса и по ниско от нивото на най-долния ред камъни от основата се намират едновременно керамични фрагменти от желязната епоха, римския, късноантичен и старобългарски период.

На самата повърхност пред навеса се откри желязна шпора /XIV в./.

Въз основа на стратиграфските наблюдения, при осъдено количество сигурно датирани находки и керамика /най-горният

културен пласт свързан със сградата е разрушен при подготовките на терена за строителна площадка/, си позволяваме предатиране на двете разкопани постройки, респ. и на целия комплекс като ги отнасяме към периода на II българска държава и по-точно към XIII-XIV век.

Д. Топтанов, Г. Абдулов

#### ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА "КРАСЕН" КРАЙ гр. ПАНАГОРИЩЕ

Крепостта "Красен", отстояща на около 4 км. от гр. Панагорище, е разположена върху едно от последните възвишения по южните склонове на Панагурска средна гора. Обградена е с две крепостни стени, от които и до сега личат над повърхността отделни части, запазени на височина до 4-5 м.

Проучванията на обекта продължават втора година. През 1977 г. в източния сектор на крепостта бе завършено разкриването на вкопана в земята горна от ранновизантийската епоха. Тя е с правоъгълен план с размери 8,65/5,15 м и запазена на височина до 3,50 м. Върху зидовете личат гнезда от тухли с квадратна форма, с които по всяка вероятност те са изградени в горната си част. Вътрешните стени и дъното на черната са грижливо измазани с два пласта хидрофобен хоросан с червен цвят. В североизточния и югоизточния ъгъл личат допълнителни укрепления. През периода на Второто българско царство, черната е използвана като жилище. От това време бяха открити керамични съдове, фрагменти от керамика тип "сграфито", пръстени, костени апликации, железни върхове за стрели и др.

В западния сектор на крепостта са проучени три помещения от голяма ранновизантийска сграда. Зидовете са градени от редуващи се каменни и тухлени пояси, измазани с бял хоросан. Подът на помещенията е от дебела хоросанова замазка. При тази сграда е извършено известно преустройство, което личи от зазиданите входове водещи към две от помещенията и от повдигнатото подово ниво. В насиба, образуван след разрушаването на сградата, бяха разчистени 6 гроба, които по материалите открити в тях

/обеци и сребърни сферични копчета/ се отнасят към XIII - XIV век.

Разкопана бе и малка част от външната крепостна стена. Тя е широка 1,80 м и градена от ломени камъни споени с бял хоросан.

Ек. Манова

#### РАЗКОПКИ НА МАНАСТИРА м. СТУДЕНЕЦ КРАЙ с. САДОВЕЦ, ПЛЕВЕНСКИ ОКРЪГ

Разкрита е северна половина на църква, може би триконхална в съседство с частично запазила се ограда - вероятно манастирска за обитаване. Кулата се отнася към периода на Втората българска държава с пристроявания от север, които може и да са по-късни. На нея са извършени през 1970 г. консервационно реставрационни работи.

Източно от тази кула има също затрупани части на строеж

М. Сестримска

#### РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "КИЛИЙНО УЧИЛИЩЕ" - гр. КЮСТЕНДИЛ

Във връзка с възстановяването на възрожденския център на гр. Кюстендил през 1977 г. се пристъпи към цялостна реставрация на килийното училище, намиращо се в двора на църквата Св. Богородица. Това наложи провеждането на спасителни археологически разкопки, които се извършиха едновременно със строителните работи.

Изследваната площ, която съвпада с площта, заета от училищната сграда, бе разкопана на дълбочина 4 м. Установиха се четири строителни хоризонта, отговарящи съответно: на римската епоха / II - III в./, на византийската /IV - VI в./, на



средновековната /XI - XIV в./ и на епохата на турския феодализъм и Възраждането /XV - XIX в./. На тези епохи отговарят съответни културни пластове. Вън от тях и съвсем спорадично се откриха и такива предмети, които не се свързват нито със строежите, нито с посочените културни напластявания. Такъв е напр. един глинен печат /пятадера/, който с известна резервираност може да се отнесе към епохата на неолита. Други находки непосредствено предшествуват римския период. Към тази категория се отнасят известен брой керамични фрагменти.

В римския пласт се откриха основи на зид с посока север-юг, граден от ломени камъни, споени с много здрав бял хоросан /opus incertum /. Около зида се откриха фрагменти от битова керамика - части от амфори, фрагменти от съдове, имитиращи тера сигилата и др., както и монети от II - III в.

Към ранновизантийския пласт се отнасят основи на обширна постройка, градена в техника opus mixtum. Тухленият пояс е от два реда. Хоросанът съдържа дребно счукана тухла и има розов цвят. Помещението е било постлано с големи плочи, сега запазенни само в югозападния ъгъл. Тук бе открит и стилобат, върху който е запазена една база за колона insitu. В северната стена има праг със следи от двукрила врата, отваряща се навътре. Наблизо се показва тухлен градеж, чието разкопаване не е завършено. Заедно с битовия материал - главно фрагментирани глинени съдове, на това ниво се откриха и много монети, по които сградата, а може би и тухленият строеж, се датират от IV - V в.

От времето на Първата българска държава и ранното заселване на славяните по тези места засега няма сигурни данни. Все пак няколко фрагмента от кухненска керамика, между които и такива правени на ръка, могат да се отнесат към тази по-ранна междинна епоха. Доколкото може да се съди от стратиграфското положение, към това време ще да принадлежи и един монументален строеж от много масивни неправилно издялани блокове, несвързани помежду си, и лежащи върху солидна каменна настилка, състояща се на свой ред от подобни блокове. Материалът за този строеж е взет от по-стара постройка, където камъните са били свързани с розов хоросан.

Към X - XI в., или малко по-рано, се датира една малка есовидна обеча. Този вид обечи са характерни за западните сла-

вяни и за Тюрингската област, а у нас се срещат като най-рядко изключение. Доколкото съм осведомена, друг такъв екземпляр в нашите земи досега не е намиран. Това обстоятелство прави още по-интересно неговото присъствие в средновековния Велбужд.

От епохата на Втората българска държава са два зида от ломени камъни, споени с кал. При сградата, която те са оформили, са били използвани, след надлежно преустройство и стени от заварената тук по-стара ранновизантийска постройка. В пълнежа на тази средновековна сграда се намериха значителен брой натрошени глинени съдове, в това число и керамика сграфито с обичайната за нея растителна и геометрична украса, но без фигурални мотиви. Такава керамика, но вече твърде обеднена откъм украса, продължава да се среща и в по-горния пласт, отнасящ се към първите векове на турското владичество у нас.

Между находките от българския средновековен пласт са голям брой накитни предмети - част от стъклени гривни с различно оцветяване на стъклената паста, бронзови апликации, гривни, обеци, пръстени, сърмени нишки и др. /Последните произхождат от гробовете/.

Към средновековния пласт ние отнасяме и една седефена иконка /енколпийон/ с бистово изображение на Христос Пантократор. Изпълнена със свободна ръка с помощта на тънко острие, рисунката буди голям интерес, както в художествено отношение с уверено теглените изразителни линии, така и с иконографската трактовка на Христос, явяващ се чужд на средновековния аскетизъм и съвсем близък до едно ново виждане на човешкия образ, черти, които ние откриваме в иконографските типове на Христос от Боянската църква от XIII век, към което време може да се отнесе и нашият образ, със всичките резерви, разбира се, които налага едно датиране с метода на стиловия анализ.

Все в пласта от Втората българска държава се попадна на девет християнски гроба. В един от тях се откриха пластинки от диадема, украсени с шестоъълчни розетки, представени релефно. Към тези пластинки са били прикачени ромбовидни пластинки. Най-вероятна дата на некропола може да се счита XV - XVI век. Към такова заключение ни насочват както находките, така и обстоятелството, че гробовете нарушават образуваният се вече културен пласт през епохата на развития феодализъм.

Освен това наоколо са намерени и няколко ранни турски монети: няколко мантъра и едно сребърно акче от Баязид II /1482-1512/ сечено в Кратово, също така мантъри от Мурад II /1421 - 1451/, от Мохамед II /1451 - 1482/ и др.

След вдигане на настилката на училището се показаха основите на подпорите, които са поддържали тавана на голямата училищна зала. Тук се откриха много цели и натрошени глинени съдове, главно от XVIII - XIX век, както и голям брой глинени дули с богата шемпелувана украса.

В заключение може да се каже, че с разкопките на обекта Килийно училище в гр. Кюстендил за пръв път се установи наличието на средновековни български строежи в чертите на града и, че античната Пауталия подобно на антична Сердика, продължава да бъде обитавана и през средновековието, както и през епохата на турския феодализъм и Възраждането, разбира се с различна интензивност през различните епохи. За това, че в града е имало значително християнско население и през турската епоха, свидетелствуват откритите гробове, в които мъртъвците са погребани по християнския обичай.

Д. Стоянова-Серафимова

#### РАЗКОПКИ НА "СЛАВОВА КРЕПОСТ" в гр. МЕЛНИК

През лятото на 1977 г. продължиха археологическите разкопки и проучвания започнати през 1966 г. на така наречената "Славова крепост" разположена на възвишението "Св. Никола" южно над гр. Мелник.

Проучванията бяха съсредоточени в югозападния сектор на крепостта в кварталите 3, И и М.

В квартал М продължи разчистването на насипите с дебелина 3,50 м. Основи на предполагаемата кула, която охранявала входа на укреплението не се оказаха. Изчерпването на културния слой беше отложено поради липса на достатъчно кредити за следващата 1978 г.

В кварталите 3 и И бе започнато разчистването на водохранилище № 2 - най-голямото в крепостта. То е с размери 13,80 x 4,20 м. Вкопано е изцяло в здравата пръст на дълбочина 5,40 м. Изградено е от ломени камъни със спойка от бял хоросан. Отвътре е облицовано от специално приготвени за това керамични фрагменти, върху които е поставена хигрофобна замазка.

При проучвателните работи находки с особено значение не се оказаха. В културните пластове бяха намерени фрагменти от кухненски и трапезни /сграфито и глазирани/ съдове от периода на Втората българска държава, въз основа на които проучения през 1977 г. сектор от "Славова крепост" в град Мелник е възможно да се отнесе към XIII - XIV век.

С. Георгиева, Д. Серафимова

#### ПРОУЧВАНЕ НА т.н. "БОЛЯРСКА КЪЩА" в гр. МЕЛНИК

През 1977 г. бе завършено археологическото проучване на "Болярската къща" която е една от малкото сравнително добре запазени средновековни жилищни сгради на Балканския полуостров. Тя е била все още обитаема в началото на XX век, обаче впоследствие е била изоставена, полуразрушена и потънала в храсталаци, бурени и строителен материал от порутените зидове. В продължение на няколко години разкопки къщата бе почистена отвътре и отвън до първоначалното ходово ниво, в резултат на което можах да бъдат направени точен план, разрези и фотограметрични заснемания на този интересен средновековен паметник. Въз основа на направените почиствания и документация може да бъде направено предложение за реконструкция на сградата, да се установят нейният характер, предназначение и датировка. Като се има предвид богатата и художествена украса на фасадите и на вътрешността на сградата, съставена от редуващи се в различни съчетания камъни и тухли, тя може да се датира от началото на XIII век, когато Мелник е бил столица на деспот Слав и е бил в голям икономически и културен подъем.



В. Нешева, Г. Стоянов

# РАЗКОПКИ НА ГРАЖДАНСКИ КОМПЛЕКС НАД т.нар. БОЛЯРСКА КЪЩА В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД МЕЛНИК

През 1977 г. бяха окончателно приключени археологическите проучвания на гражданския комплекс над т.нар. Болярска къща в средновековния град Мелник. В резултат на работата, продължила три години, могат да се направят следните по-важни изводи:

1/ Разкритите архитектурни останки и намерените материали, са от епохата на османското владичество и Възраждането. Само отделни зидове и находки с известни резерви могат да се отнесат към периода на Второто българско царство. С този период се свързва и разкритата на север от Болярската къща и принадлежала към нея черна със своеобразна форма – цилиндрична с конусовидно дъно и хидрофобна розова мазилка на стените, използвана до началото на XX век.

2/ Разкритата на североизток от Болярската къща сграда е пристройка към нея, издигната най-рано в края на XVI – началото на XVII век. Тя е била двуетажна, с вътрешен вход към югоизточното крило на къщата. С нея се оформя масивен архитектурен ансамбъл, който със своето разположение и представителност дава основание да се определи като седалище на градската управа на Мелник през епохата на османското владичество.

3/ На изток от тази пристройка вероятно в началото на XVIII век се въздига масивна къща, преустройвана по-късно няколкократно, в част от приземния етаж на която е имало помещения с производствен характер. Непосредствено източно до нея е разкрита желязарска работилница.

4/ Според археологическите данни обитателите на този район на града са развивали усилена стопанска дейност. Те са се занимавали с гранчарство и желязарство. Многобройните вносни предмети – главно фаянс и порцелан, както и монетите, говорят за оживена външна търговия през XVIII – XX век.

Б. Цветков

# РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ТОНС" – гр. МЕЛНИК

През 1977 г. продължи проучването и изясняването на плановата схема на късно средновековните жилища /XV–XVIII в./, в района на проучените през 1976 г. възрожденски сгради. Напълно бяха разкрити пет жилища. По план те са правоъгълни и при всички личат следи от преустройства, в резултат на които значително се увеличава обема на жилищата.

Северно от сграда II беше разкрит и по-ранния водопровод на града, който по всяка вероятност е бил изоставен през XVIII в., когато е построен нов, чиято посока показва и стремежа на мелничани към задоволяване на по-голям район на града с течаща вода.

По протежение на целия проучван терен се откриват следи от пожар, който датира към средата на VI десетилетие на XIII в.

М. Чохаджиев

# РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В ДВОРА НА ЦЪРКВАТА "СВЕТА БОГОРОДИЦА" в с. ПРИБОЙ, ПЕРНИШКИ ОКРЪГ

През 1939 г. Джеймс Гол открива в двора на църквата "Св. Богородица" праисторическо селище. Опасността от цялостното му унищожаване наложи да се проведат спасителни разкопки върху застрашените площи.

Бяха заложени три сондажа в южната част на селището. При работата на първия сондаж с размери 10 x 5 м се разкриха 24 християнски погребения, които са разрушили културния пласт на праисторическото селище и са засегнали жълтата стерилна пръст. Бяха направени следните наблюдения:

Погребенията са извършени без да се съблюдава някакъв ред, както в хоризонтална, така и във вертикална посока. Гробните ями са с приблизително правоъгълна или трапецовидна форма.

Повечето от индивидите са положени направо в ямата, други – в ковчег с трапецовидна форма, а при трети ямата е обградена и покрита с плочести камъни.

Всички скелети са ориентирани по посока запад-изток, с отклонение до  $30^\circ$ . Само при един скелет отклонението е  $60^\circ$  на север.

Черепът е почти винаги леко извит на север или на юг. Костите на ръцете са положени върху гърдите, върху таза или едната върху гърдите, а другата върху таза. Костите на краката са изпънати при всички скелети. Със сигурност може да се говори, че лявото стъпало на един скелет липсва.

Погребаните индивиди са деца, жени и мъже. В по-голямата си част те са без лични вещи. Изключение правят някои детски и женски погребения, при които се откриха накити – обеци, гривни и пръстени. Обеците представляват отворена халка от обда тел, на която понякога е навъзана висулка или мането.

Гривните са изработени от бронз и с изключение на една са отворени. Интерес предизвиква една гривна, която е изпъната от бронзова тел и има закопчалка. От същото погребение произхождат и трите пръстени, намерени при разкопките. Те са с елипсовидна плочка, по периферията и в средата на която са разположени осем или девет кръгчета с точка в средата.

До черепа на едно детско погребение се намери сребърна руска монетка от XVII в., която е използвана за обец, а под него – две турски монети.

От направените наблюдения може да се предположи, че некрополът в двора на църквата "Св. Богородица" е съществувал през Второто българско царство и може би, след известно прекъсване отново се е използвал от XVII в. до днес.

Трябва да се отбележи, че поради незначителните размери на разкопаната площ, някои от направените изводи могат да претърпят известна корекция.

В. Василев, Д. Топтанов

## МАНАСТИРЪТ "СЕДЕМ ПРЕСТОЛА"

Манастирският комплекс е разположен в клисурата на р. Габровица, до с. Осеновлаг, Софийски окръг. През 1977 г. в манастирската църква "св. Богородица" бяха проведени сондажни проучвания. Същата е едноапсидна, кръстовидна, куполна сграда с притвор и предверие. Вътрешният архитектурен план е оригинален и непознат от други култови сгради у нас. В корпуса на църквата са вградени седем молитвени храма, от които всеки има свой олтар, иконостас и жертвеник. В тях се влиза през ниски засводени врати. Надлъжният и напречният кораб на църквата са с цилиндрични сводове. Засводени са и страничните кораби, в които са изградени параклисите.

Куполът е издигнат върху пандантиви. В него има осем малки прозореца. Всеки параклис има по два мазгала. Стените са изградени от ломен камък и хоросан. Външните са дебели 0,80 м, а вътрешните – 0,50 м. Църквата заедно с предверието заема площ от 300 м<sup>2</sup>.

Стенописи има само във вътрешната част на купола и върху външната страна на западната стена на притвора. Последното изписване на църквата е станало през 1868 г., за което съобщават два добре запазени надписа – единият в източната подкуполна арка и другият от вън при входа. Вторият надпис, освен годината на изписване, съдържа и имената на "рукописци Димитър Алексиев и Ангелко Митрев от Самоков". Вероятно под бялата мазилка в останалата част на църквата са съхранени следи и от по-стари стенописи, което се потвърждава от малката стенописна сцена в параклиса на север от притвора.

Богата е дърворезбата в "Седемте престола". Централният иконостас, част от олтарни двери в параклиса "Козма и Дамян" и Владишкия трон са с интересни декоративни мотиви. Особен интерес представлява централният полилей, известен с названието "Хоро". Той е изработен от цветна дърворезба и наподобява големите атонски медни полилеи.

Наименованието на манастира е от седемпрестолния храм "Св. Богородица". Но защо храмът е изграден в този архитектурен



план е трудно да се отговори. Н. Мавродинов го определя като междинен тип, който свързва "свободния" с "вписания" кръст. Д. Господинов е разкопал една църква в Преслав /м. Селище/, на която наосът е също кръстовиден, но само западните междурамия на кръста са запълнени, а в източните са изградени дълбоки ниши, които са служили за диаконикон и протезис. От същия тип църкви е известната култова сграда в Нерези до Скопие. В нея двете западни междурамия на кръстовидното пространство са отделени със стени от рамената на кръста и имат врати към притвора. До централния олтар църквата при Нерези има също две малки стамички с отвори в западната им част. Но външния архитектурен облик на църквата в Нерези е с много отлики. Тя е с три апсиди и с пет купола. Близки паралели могат да се търсят и на изток в Армения.

Точни паралели на архитектурния план на "Седемте престола" не са известни. В него са съхранени и по-стари строителни традиции, и евентуални източни влияния, но ясно личат и оригинални местни строителни концепции.

Манастирът "Седем престола" все още не е точно датирован. Според А. Спилков и А. Топалов той е построен през IX в. П. Мутафчиев допуска, че манастира е от "предтурската епоха" и е съществувал в първите векове на османското иго.

Неговото начало трябва да се търси в периода на Втората българска държава. Неосредствено над манастира са запазени и до сега руини от средновековна българска крепост от XII – XIV век. Между крепостта и манастира е имало органическа връзка. А седемпрестолния план на храма според нас е от втората половина на XVIII век. В извори от XVI в. манастирът е наречен "Осеновлакски", а върху металния поливалей в наоса, който е от 1799 г. се чете: "... хариано на манастира седем престоли". Известно е, че през 1737 г. при въстанията в Софийско, манастирът е бил разрушен. Възстановен е през 1770 г. от майстор Стоян от Троян. Вероятно тогава е изграден седемпрестолния храм.

За пълното интерпретиране на архитектурното и художествено богатство на манастира "Седем престола" са необходими не сондажни, а цялостни проучвания, които да обхванат и разположения около църквата некропол.

## О Б Е К Т И

на които са издадени открити листове, но не са представени резимета

## ПРАИСТОРИЯ

М. Димитров

Разкопки на праисторическото селище при с. Калояновец, Старозагорски окръг.

М. Димитров

Разкопки на селищната могила в района на Окръжна болница – Стара Загора

## АНТИЧНОСТ

М. Кънчев

Разкопки на тракийски надгробни могили в комплекса "Марица-Изток", Сливенски окръг

Вл. Мирчев

Разкопки на тракийски могилен некропол при с. Любча, Смолянски окръг

Ив. Венедиков

Разкопки на тракийско селище в м. Куруба, при с. Кирова, Бургаски окръг

Ив. Венедиков

Разкопки на светилище на Аполон, при с. Сталево, Хасковски окръг

П. Теодосиев

Разкопки на тракийски надгробни могили край гр. Панатюрище

Г. Китов

Разкопки на надгробни могили при гр. Стрелча.

М. Кънчев

Разкопки на антично селище и надгробна могила при с. Караново, Сливенски окръг

Д. Аладжов, Д. Балабанян

Разкопки в м. Асара при гр. Марица

Цв. Дремсизова

Разкопки на надгробна могила в кв. Виселчане - гр. Кърджали

Я. Младенова

Разкопки на римска вила при гр. Ивайловград

Т. Ковачева

Разкопки на обект "Градещето" в м. Кайлъка, гр. Плевен

Т. Иванов

Разкопки в римския град Абритус

Хр. Дямбов

Разкопки на античния форум комплекс в Пловдив

Ив. Карайотов, М. Панева

Разкопки на крепостната стена при "Тракийската къща" в гр. Созопол

М. Панева

Разкопки на античния некропол на Аполония

Ив. Карайотов

Разкопки на римски архитектурен комплекс в гр. Айтос

Цв. Дремсизова

Разкопки на крепостта край гр. Мездра

Р. Змеев

Разкопки на крепостната стена на античния кастел Трансмариска - гр. Тутракан

Г. Гинев

Разкопки на антична сграда край с. Опака, Търговищки окръг

Ст. Дамьянов

Разкопки на късноантичния град при с. Войвода, Шуменски окръг

Д. Джонова

Разкопки на късноантична крепост "Калето" - гр. Берковица

#### СРЕДНОВЕКОВИЕ

В. Димова

Разкопки на цитаделтата на средновековния град Червен

Ст. Ангелова

Разкопки на крепостни стени на Доросторум - Дръстър

М. Димитров

Разкопки на раносредновековна крепост и селище в кв. "Хоризонт" - гр. Балчик.

Д. Аладжов

Разкопки на средновековния обект "Калето" при Димитровград

В. Вълков

Проучвания на средновековния град Бдин и крепостта Баба Вида

Ив. Балкански

Разкопки на средновековна крепост при с. Башево, Кърджалийски окръг

Ив. Балкански

Разкопки на средновековна крепост при с. Татул, Кърджалийски окръг

К. Койчева

Разкопки в м. "Калето" - гр. Трявна



К. Койчева

Разкопки на крепостна стена в м. "Традицето" - гр. Габрово

Ив. Захариев

Разкопки на средновековно укрепено селище и некропол в м. "Калето" при с. Дебнево, Ловешки окръг

Н. Даминев

Разкопки на средновековна църква /параклис/ при с. Борино, Смолянски окръг

А. Маргос

Проучване на средновековни скални манастири в басейна на р. Русенски Лом

Д. Димитрова

Разкопки на църквата "Св. Димитър", с. Патаменица, Пазарджикски окръг

Д. Димитрова

Проучване на църквата Покоров Богородичен - Рилски

главни редактори: проф. Велizar ВЕЛКОВ

н. с. Румен КАТИНЧАРОВ

ТЕХНИЧЕСКИ РЕДАКТОР: Йордан МИТРЕВ

Формат 1/16  
Печатни коли 10

Тираж 500  
Безплатно